

Balogh Ádám

A GÖRÖGSÉG RÖVID TÖRTÉNETE

SZEGEDI GÖRÖG FÜZETEK 16.

Balogh Ádám

A GÖRÖGSÉG RÖVID TÖRTÉNETE

(a kiadvány kétnyelvű változata a www.szegedigorogok.hu oldalon található)

MAGYARORSZÁGI GÖRÖGÖK KULTURÁLIS EGYESÜLETE
CSONGRÁD MEGYEI HELYI CSOPORT

SZEGED
2023

A kiadvány kétnyelvű változata a www.szegedigorogok.hu oldalon található.

Szerkesztette:
Purosz Alexandrosz

Görögre fordította:
Christoforatos Lykourgos

A fordítást lektorálta:
Koumentakis Alexandros

Korrektúra:
Purosz Leonidasz

Nyomdai előkészítés, borítóterv:
Jacob Péter

Nyomdai kivitelezés:
Innovariant Nyomdaipari Kft

Kiemelt támogatók:

Szegedi Görög Nemzetiségi Önkormányzat
Görög Ifjúsági Egyesület

Kiadó:

Magyarországi Görögök Kulturális Egyesülete – Csongrád Megyei Helyi Csoport

A kiadásért felel: Purosz Alexandrosz

A borítóillusztráció helyszínei:

Elöl: oroslános kapu (Mükéné), Apollón-szentély (Delphoi), Erekhtheion (Akropolisz, Athén)
Hátul: Hagia Szophia-bazilika (Isztambul/Konstantinápoly), Fehér torony (Thessaloniki),
Zalongo-emlékmű (Preveza), Agiosz Sztefanosz-kolostor (Meteora), Parlament (Athén)

A képek forrása: <https://www.shutterstock.com>

ISBN 978-615-80715-3-6
ISSN 2063-2762

Tartalom

Kiadói előszó	5
Bevezetés	6
I. Az őstörténettől az első civilizációkig	7
1. A görögség fogalma, földrajzi jellemzők, őstörténet	7
2. Krétai (Minószi) civilizáció	11
3. Mükénéi civilizáció	13
Fontosabb fogalmak	17
II. A poliszok világa	19
4. A poliszok kialakulása, jellemzői	19
5. Spárta: a katonaállam	22
6. Athén: a demokrácia bölcsője	24
7. A görög-perzsa háborúk (i. e. 492–449)	28
8. A poliszvilág hanyatlása: a peloponnészoszi háborútól (i. e. 431–404)	
a poliszok egymás elleni küzdelméig	34
Fontosabb fogalmak	37
III. A Makedón Birodalom és a hellenizmus kora	39
9. A makedón állam megalakulása	39
10. Nagy Sándor birodalma (i. e. 336–323)	42
Fontosabb fogalmak	46
IV. Bizánc és az oszmán uralom	47
11. A Bizánci Birodalom megalakulása	47
12. Bizánc a 11-12. században	51
13. Bizánci vereségek és Konstantinápoly eleste	54
14. Az oszmán-török hódítás	59
15. Görögök az Oszmán Birodalomban: nemzeti ébredés	63
Fontosabb fogalmak	66
V. A független Görögország megalakulása	69
16. A görög szabadságharc	69
17. Az újkori görög állam megszervezése és a Nagy Eszme	75
18. Reformok és nemzeti politika a századfordulón	78
Fontosabb fogalmak	84

VI. 1912–1949: a háborúk kora	85
19. A Balkán-háborúk	85
20. Az első világháború és a nemzeti kettészakadás	88
21. A kis-ázsiai katasztrófa	90
22. Görögország a két világháború között	95
23. A második világháború: a német megszállás	98
24. A polgárháború	101
Fontosabb fogalmak	106
VII. Görögország a II. világháborút követően	109
25. Jobboldali kormányok: út a diktatúra felé	109
26. Az ezredesek diktatúrája	113
27. A ciprusi kérdés	116
28. A PASZOK hatalomra kerülése és kormányzása	120
29. „Nemzeti külpolitika” az ezredfordulón	123
30. Az ezredforduló új kihívásai	128
Fontosabb fogalmak	134
Kronológia	135
Válogatott irodalom (csak monográfia terjedelmű művekről)	141
Az illusztrációk forrásjegyzéke	143

KIADÓI ELŐSZÓ

A *Szegedi görög füzetek* könyvsorozat legújabb kiadványa a flotta egyik zászlóshajója, hiszen többéves kutatást követően abban a szerző arra vállalkozik, hogy a görögség több évezredes történetét egy vezérfonalra fűzi fel. Teszi ezt elfogulatlanul, az objektivitás igényével, felvállalva olyan témákat is, amelyek különböző okoknál fogva kényesnek számítanak.

Kiknek szól a könyv? Természetesen mindenkinek, akit vonz a történelem és szereti egy – jelen esetben nagy múltú – nép történetét egységben látni. Különösképpen ajánljuk a könyvet a magyarországi görögség hagyományait és kultúráját ápoló felnőtt korosztálynak, illetve a gyökereit kereső, népe múltját megismerni vágyó ifjainak. De ezen felül a kiadó kimondott szándéka, hogy a könyv a görög nemzeti oktatásban iskolai segédanyagként is használható legyen, tekintve, hogy az a kiadó szervezet honlapján (www.szegedigorogok.hu) két nyelven olvasható. Ezzel kapcsolatban, a görög tulajdonnevek átírását illetően fontosnak tartjuk kiemelni, hogy ókori vonatkozásban az ógörögös átírási szabályokat, újabb kori vonatkozásban az újjörögös átírási szabályokat követtük (pl. *Euboia – Evvia/Evia*), illetve bizonyos szavaknál a magyarban meghonosodott alakot használjuk (pl. *Athén*).

A szerző, dr. Balogh Ádám gimnáziumi tanár, egyetemi oktató. Kutatási területe a Balkán, azon belül Görögország politika- és kultúrtörténete. Sorozatunk 7. kiadványának, a *Fejezetek Görögország újkori történetéből* c. könyv szerzője.

BEVEZETÉS

Az ókori Görögország történetéről magyarul is könyvtárnyi irodalom jelent már meg. A görögség történetét az ókortól jelenkorig egységben feldolgozó munka azonban még nem látott napvilágot. Ennek hiánya megnehezíti a görög nemzet több évezredes történetét szerves egységben látni, és megérteni annak folyamatait. Pedig minden nemzet saját őstörténetétől (az írott források megjelenése előtti időszakról) vizsgálja múltját, és jut el a jelenkor eseményeihez.

Hiánypótlónak számító munkánk célja a görögség, illetve Görögország történetét a kezdetektől napjainkig bemutatni, kitérve olyan eddig kevésbé vizsgált kérdésekre, mint például a lakosság etnikai összetételének változása vagy a velencei uralom évszázadai, de olyan aktuális kérdéseket is elemezve, mint például a gazdasági válság hatásai és a görög–török viszony alakulása napjainkban.

A szemléltetést szolgáló képek és ábrák alatti információk kiegészítik és színesítik a főszövegben leírtakat, ahogy a fontosabb személyek rövid életrajza is itt kapott helyet. A hét nagyobb fejezet a görög történetírásban is általánosan elfogadott fontosabb történelmi időszakok periodizációját követi, míg az alfejezetek a könnyebb átláthatóság kedvéért rövidebb, de a görögség szempontjából fontos időintervallumokat és eseményeket dolgoznak fel. A könyv végén kronológia segíti az időben való tájékozódást, a felhasznált bibliográfia pedig a szakirodalmi tájékozódást könnyíti meg.

a szerző

Szeged, 2022. október

I. AZ ŐSTÖRTÉNETTŐL AZ ELSŐ CIVILIZÁCIÓKIG

1. A görögség fogalma, földrajzi jellemzők, őstörténet

A mai görögség az ókorban több hullámban a Balkán-félszigeten letelepedett hellén törzsek leszármazottja, amely azonban keveredett a térségbe érkező különböző (főleg albán és szláv) népcsoportokkal. A folytonosság mindenekelőtt a nyelvben érhető tetten, amely az identitás alakulásában is meghatározó. A görög nyelv és az azon keresztül kifejezésre jutó kultúra integrációs ereje az ókortól napjainkig vitathatatlan.

A görögök nagyjából négyezer éve folyamatosan jelen vannak a Balkán-félsziget déli részén és az Égei-tenger régiójában. Az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó törzsek északkelet felől vették birtokba későbbi hazájukat. Az első betelepülő törzs az **akháj** volt, amely az **i.e. 2. évezred elején** érkezett a Peloponnészosz-félszigetre, és Mükéné megalapításával fejlett kultúrát hozott létre. A második betelepülő népcsoport az **ión** volt, amelyik az Attikai-félszigeten alapított új hazát, Athén központtal. A harmadik törzs az **aiolok** csoportja, akik Thesszália és Közép-Görögország területére érkeztek. A negyedik, egyben utolsó törzs a **dór** volt, amely **i.e. 1200 körül** érkezett, és foglalta el a Peloponnészosz-félszigetet, leigázva az ott élő akhájakat. Az íonok a dór betelepülés után is meg tudták tartani Attikát, Euboia (mai nevén: Evia) szigetét, az égei-tengeri szigetek többségét, továbbá új központokat is alapítottak **Kis-Ázsia** tengerparti részein (pl. Epheszoszt és Milétoszt). Az aiolok részben maradtak Thesszália területén, részben az Égei-tenger északi szigeteire és Kis-Ázsia északi partvidékére települtek. Thesszáliától északra a több kisebb törzs köréből kiemelkedő, a magukat – a dórokhoz hasonlóan – Héraklész leszármazottainak tekintő **makedónok éltek**.

A mai Görögország területén az első jelentős, ún. krétai vagy minószi kultúrát még nem a görögök hozták létre Kréta szigetén. Annak bukásával azonban akhájok települtek be, és az i.e. 15. századtól a „Nagy Sziget” is görög nyelvűvé vált. Hasonló a helyzet Kis-Ázsiával is, ahová szintén erős görög betelepülés irányult, és ahol az i. e. 10. századra már jelentős görög központok jöttek létre, amelyek egészen az első világháborút követő lakosságcsere-egyezményig fenn is maradtak. A kis-ázsiai görögség egyik legfontosabb vidéke az i. e. 8. században alapított Pontosz volt a Fekete-tenger déli partvidékén, amely Trapezunt (mai Trabzon) központtal mintegy 2700 éven keresztül állt fenn ugyanazon a területen.

Szintén jelentős kulturális szerepet játszott évszázadokon keresztül az itáliai-félsziget déli részén megalakult Magna Graecia (Μεγάλη Ἑλλάς vagy Nagy Görögország), olyan jelentős görög városokkal, mint Neapolisz (‘Új Város’, a mai Nápoly), Szürakuszai (a mai Szirakúza) vagy Tarasz (latin Tarentum, a mai Taranto). Az i. e. 8. századtól a görög kultúra egyik központjaként tekintettek a területre, amíg a Római Birodalom el nem foglalta a tarentumi háborúk során, és az i. e. 3. század közepére ki nem terjesztette határait az egész félszigetre.

Ezek a törzsek származási (etnikai) és nyelvi rokonságban álltak egymással, de még nem tekintették magukat egységes népnek. Jelentős nyelvi különbségek is fennálltak köztük, hiszen eltérő nyelvjárásokat beszéltek. A különbségek azonban idővel, az egyre szorosabbá váló kapcsolatok hatására kezdtek csökkenni. A Homérosz fellépésével elterjedő írásbeliségnek köszönhetően elkezdett a nyelv egységesülni. Nagy Sándort követően pedig létrejött az a közös nyelv (koiné), amelynek az attikai nyelvváltozat lett az alapja. (Ezen a „közös nyelven” írták később az Újszövetséget is, és erre vezethető vissza a ma használt újjörög nyelv is.) A nyelvjárási különbségek háttérbe szorulásával együtt egységesült az írásrendszer is. A ma is használt görög betűs írás – a mükénéiek szótagoló, ún. lineáris B írása helyett – a föníciaiak hangjelölő írásából jött létre. Szintén a különbségek csökkenését segítették elő a közös vallási kultuszok és az azokhoz kapcsolódó események, amelyek folyamatos érintkezést biztosítottak a törzsek között. Utóbbiak közül a legfontosabbak a pánhellén játékok voltak, amelyek közül a legismertebbek az Olümpiában Zeus, Delphoiban pedig Apollón tiszteletére rendezett versenyek. Az egységesülés a névhasználatban is megmutatkozott. A törzsek neveit lassan felváltotta az egész görögül beszélő közösség megjelölésére használt fogalom: a **hellén**.

A görög nyelven, illetve nyelvjáráson beszélő, az olümposzi istenekben hívó és pánhellén játékokon részt vevő hellének – *Hellén* eredetileg egy mitológiai személy volt, akinek utódai közül kerültek ki a görög törzsek névadó hősei – határozottan megkülönböztették magukat a körülöttük élő, nem görög népektől, akiket összefoglalóan barbároknak neveztek. A „barbár” kifejezés az idegenül hangzó beszédből („bar-bar”) ered, amely első hallásra is élesen elkülönült a dallamos görög nyelvtől. Így a **barbarosz** kifejezés eredetileg nem volt lenéző jelentésű (csak később vált azzá), és minden, nem görögül beszélő népet jelölhetett (akár fejlett kultúrával rendelkező perzsákat vagy egyiptomiakat is).

Egy-egy nép történetében (így a görögségében is), gazdasági és kulturális fejlődésében fontos szerepet játszanak a **természetföldrajzi adottságok**, tehát a földrajzi és éghajlati viszonyok. A Balkán-félsziget déli része és az Égei-tenger partvidéke hasonló adottságokkal rendelkezik, így már több ezer évvel ezelőtt hasonló civilizációk alakultak ott ki. A közel-keleti és egyiptomi kultúrához való közelség közvetlenül befolyásolta az itt élők fejlődését, szoros kapcsolatok jöttek létre közöttük.

Fontos tényező volt a későbbi fejlődés szempontjából, hogy a terület magas hegységekkel tarkított (Pindosz, Parnasszosz, Taügetosz, Olümposz stb.), így a közlekedés a szárazföld belső területei felé nehézségekbe ütközött. A tengerpart viszont nagyon

1. ábra – Görögország területének domborzati viszonyai. Görögország a Balkán-félsziget déli részén fekszik. Területén többnyire észak-déli irányú hegláncok dominálnak. A déli területeken a magas hegyek között megbúvó kisterületű síkságok és öblök jelölték ki az első közösségek (majd civilizációk) lakhelyét (például az Argoliszi-síkság vagy az Attikai-síkság). A kikötésre alkalmas, tagolt partszakasz segítette a tengeri kereskedelmet, így a hellének hamar kereskedőnéppé váltak (szemben a latinokkal).

2. ábra – A görög törzsek szállásterülete. A jelentősebb görög törzsek földrajzi elhelyezkedése.

tagolt (öblök, félszigetek), ami megkönnyítette a – főleg partmenti – hajózás elterjedését. Így válhatott a görög, a föníciai utáni második legnagyobb hajózó és kereskedő nemzetévé. A hegyek bár nehezebbé tették a kapcsolattartást, de faanyagban, márványban, fémekben gazdagok voltak, kedvező feltételeket biztosítva a kézműipar kialakulásának. A folyókban és nagyobb síkságokban nem bővelkedő déli területeken a mediterrán éghajlatot kihasználva (és alkalmazkodva a sík területek hiányához), már hamar kertgazdálkodáson alapuló termelést kezdtek el folytatni: olajbogyó-, szőlő- és egyéb gyümölcsstermesztés egészítette ki az állattartást.

tette ki az állattartást.

A térség első feltárt emberi lakóhelye a Halkidiki-félsziget északi részén található **Petalona-barlang**, ahol emberi és állati csontmaradványokra bukkantak. A mai Görögország területén a pattintott (paleolitikum) és a csiszolt (neolitikum) kőkorszak idején is éltek, régészeti leletek tanúskodnak a folyamatos emberi jelenlétről. A mai napig kérdés ugyanakkor, hogy a görög törzsek érkezése előtt milyen nyelvű populáció népesítette be a félszigetet, hiszen írott emlékeink ezekből az időkből nincsenek. Az ókori történetírók – köztük Hérodotosz – **pelaszgo**knak nevezték a térség őslakóit,

3. ábra – Ókori sportolók. A legjelentősebb pánhellén játékra Olümpiában került sor, ahol az első versenyt a hagyomány szerint i. e. 776-ban rendezték meg, majd azt követően egy évezreden át minden negyedik évben, Zeusz tiszteletére. A legjelentősebb versenyszám a stadionfutás volt, amelynek távja egy hossz (stadion) volt, azaz 600 láb, ami körülbelül 180 méternek felelt meg.

4. ábra – Apollón-szentély Delphoiban. Az ókori görögök életében a jóslásnak rendkívül fontos szerepe volt. Minden fontosabb kérdésben kikérték az istenek tanácsát. A legbefolyásosabb jósdának Apollón szentélye számított Delphoiban. Itt az isten papnői, a Püthiák jósltak kétértelmű válaszokat adva a kérdésekre. A másik jelentős hellén jósda Dódónában működött.

akiknek a nyelvéből jó néhány szó a görögbe is bekerült. Az első görögnek tekinthető népcsoport tehát az i. e. 2000 körül érkezett, amelyet több hullámban érkező görög törzsek követtek, egészen az i. e. 13–12. században érkező dórokgig.

2. Krétai (Minószi) civilizáció

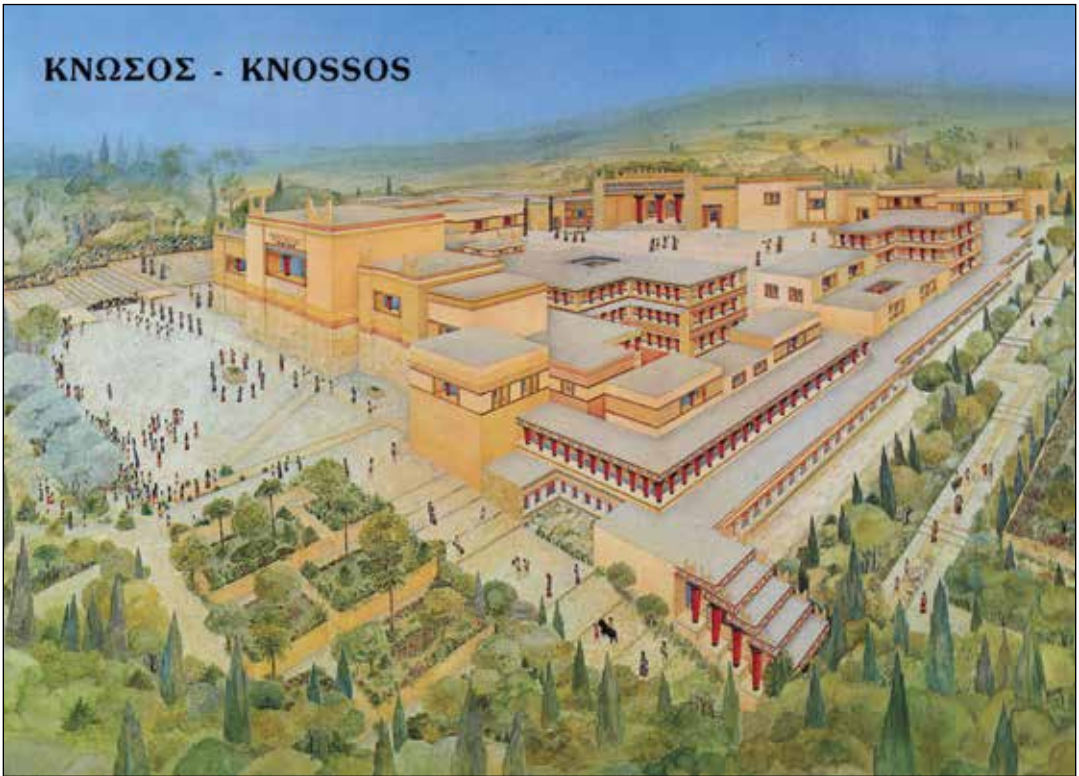
I. e. 3000 körül a túlnépesedő Anatólia területéről (ma Törökország) már a fémeket ismerő és használó népek érkeztek az Égei-tenger partvidékére. Ennek hatására alakultak ki az első bronzkori kultúrák Krétán és a Küklád-szigetcsoporthoz tartozó területén. A **kükladikus kultúra** jellegzetes művészeti alkotásai márványból készült szobrok: idolkok, a termékenységkultuszhoz köthető meztelen nőalakok. A bronztárgyak elterjedését követően, i. e. 2000 körül virágzásnak indult az Európa területén található első fejlett civilizáció, a krétai. A krétai civilizációban központi szerepet betöltő paloták építészeti különbségei alapján két korszak különíthető el: a középső i. e. 2000–1580, és a késői i. e. 1580–1100 között. A **minósz** a király elnevezése volt Krétán, innen ered a civilizáció megnevezése

is. A paloták maguk voltak a városok, amelyek az önálló állam központjaiként működtek. Három nagy palota maradványa maradt fenn, Knósszoszban, Phaisztosban és Malián. A legnagyobbbról szokták a kultúrát **knósszoszi civilizációnak** is nevezni.

Kréta földrajzi elhelyezkedésénél fogva közvetítő szerepet játszott az akkor fejlettebb egyiptomi kultúra és Európa között. Az egyiptomi hatás erősen érződött, mind a politikai rendszeren, mind a művészeteken. Az ókori keleti államokhoz hasonlóan itt is palotagazdaságról lehet beszélni, amelyben már kialakult az osztálytársadalom és az uralkodó despotikus hatalma. Felemelkedése elsősorban a kereskedelemben betöltött vezető szerepének köszönhető. Az Égei-tengeri szigetekkel, Kis-Ázsia nyugati partvidékével, és főleg a Közel-Kelettel, valamint Egyiptommal állt kapcsolatban. (Olajat, bort, szöveteket, fát exportáltak, cserébe luxuscikkeket importáltak: elefántcsontot, aranyat, ékszereket.) Kulturális fejlettségéről tanúskodik, hogy megjelent az írás, amely eredetileg az egyiptomira hasonlító jeleket tartalmazó hieroglif volt, majd kifejlődött a mai napig megfejtetlen ún. **lineáris A írás** is. Művészeti szempontból kiemelkedőek az ún. Kamaresz-vázák, a sötét alapon vörös, sárga és fehér növénymintával díszített agyagedények, amilyeneket Egyiptomban és Szíria területén is találtak, bizonyítva az ekkor fennálló kereskedelmi kapcsolatokat. Vízvezetékek és csatornák is előkerültek,

5. ábra – Bikaugrás. Valószínűleg az Anatólia déli részén élő népektől vették át ezt a szokást a krétaiak, akik gyakran használták díszítésként is a motívumot. Kréta és Kis-Ázsia kapcsolatai rendkívül szorosak lehettek az i. e. 19–18. században, amit a bikaugrás átvétele mellett Európé mitológiai története is bizonyít. (Európét Zeusz bika képében csábította el.) Krétán a bika kultusza tovább élt a knósszoszi civilizáció idején.

6. ábra – Knosszói palota rekonstrukciós rajza. Krétán az uralkodó dinasztia és a hatalom jelképe a labrüs (kettős bárd) volt, ezért a palotát a labrüs házának (labirinthosz) nevezték. Az épület helyenként ötemeletes komplexumot alkotott (1300 szobával), így az ide látogatók úgy érezték, útvesztőbe kerültek. Innen ered mai jelentése, de ide köthető a Minotaurusz-mítosz története is.

amelyek a korszak legfejlettebb építészeti és matematikai ismereteit tükrözik. Itt használtak először négykerekű kocsikat, és itt építettek először burkolattal ellátott utakat.

A sziget virágzása egy természeti katasztrófa következtében ingott meg **i. e. 1500 körül: a thérai (mai neve: Santorini) vulkánkitörést** követő – egyes feltételezések szerint Krétát 70 méter magasságban elérő – szökőár és hamufelhő hatalmas károkat okozott. A pusztító vulkánkitörést szokták összefüggésbe hozni a Platónnál említett magas civilizációjú Atlantisz elsüllyedésével, illetve a bibliai tízcsapással. Ami Kréta esetében biztos, a katasztrófa következtében meggyengült városok feletti ellenőrzést a mükénéi betelepülők vették át.

3. Mükénéi civilizáció

A mai Görögország területére vonatkozó bronzkor időszakát helladikus kornak hívják. Ennek három korszaka van (i. e. 2500–1850, i. e. 1850–1600, **i. e. 1600–1150**). Az utolsót szokták a legjelentősebb központjáról **mükénéi kornak** nevezni. Az i. e. 2000

7. ábra – Théra (Santorini) szigete ma. Csak az egykori vulkán kráterének pereme maradt meg. A vulkánkitörés utáni szökőár a Kréta északi partján fekvő településeket elpusztította, míg a sűrű hamufelhő évekre hűvös, csapadékosabb időjárást okozva a mezőgazdasági termelést vetette vissza éhínséghez és járványokhoz vezetve. Érdekes összehasonlításra ad lehetőséget az 1883-ban Indonéziában bekövetkezett Krakatau vulkán kitörése, amelynek hatására kb. 40.000 ember vesztette életét, kb. 300 település semmisült meg, 20-30 méteres hullámokkal pusztított a szökőár, a robbanás hangját 2000 km-re is hallották, és a légkörbe került vulkáni hamu miatt az egész világon (!) csökkent az átlaghőmérséklet. Az ókori kitörés ennél 4-5-ször volt nagyobb erejű.

környékén érkező **akhájok** rátelepülve a korábbi kultúrára, újat hoztak létre. Mükéné valószínűleg az i. e. 17. században vált erős központtá. Régészetileg bizonyított, hogy a 16. században Krétával is szoros kapcsolatban állt.

Az akhájok kihasználva a vulkánkitörés utáni meggyengülést, uralmuk alá vonták Kréta szigetét, és átvették annak kereskedelmi kapcsolatait, uralva egy időre az Égeikum régióját. Kereskedelmi telepeket alapítottak Kis-Ázsia nyugati partvidékén, Cipruson és Dél-Itáliában. Ezek politikai berendezkedése a Kelet despotikus rendszereire hasonlított. Az állam élén a valószínűleg istenkirály funkcióval rendelkező ún. **vanax** állt, és a krétai civilizációhoz hasonlóan a palota irányította a gazdasági életet. A királyi gazdaságba (oikosz) szolgáltatták be a termelők az adókat, majd az uralkodó nyersanyagot osztott, és a hiányzó alapanyagokat is ő importálta a királyság területére, mint a közel-keleti birodalmakban. A hadvezér töltötte be a második helyet az állam életében, akinek szintén jelentős hatalma volt. Írásbeliséggel rendelkező kultúra volt, amely a krétaiaktól átvett lineáris A írásból alakította ki a lineáris B-t. A hasonló jelek ellenére a különbség a két írás között az, hogy a mükénéiek írása már megfejtett, és bizonyítottan görög nyelvű. A mükénéiek építészetére a hatalmas,

egymáshoz csiszolt terméskövekből álló, ún. **küklopikus falak** jellemzők, a temetkezésükre pedig a kupolasírok, vagy más néven **tholoszok** (a leghíresebb ilyen „Átreusz kincsesháza” Mükénében), amelyek szintén krétai előzményeket követtek.

Mükéné civilizációja a 13. században érte el csúcspontját, a trójai háborút követően, amikor az Égei- és Fekete-tenger kereskedelmét is ellenőrző Tróját (Iliont) legyőzte, és a legerősebb görög központként irányította a Földközi-tenger keleti medencéjének kereskedelmét. A háború a korszak legjelentősebb hadjárata lehetett, bár források hiányában keveset tudunk róla. Valószínűleg a megerősödött akháj törzsek indították Ilion ellen (a mítosz szerint Szép Heléna elrablása miatt), amely város a mai Márvány-tengert, Fekete-tengert és az Égei-tenger keleti medencéjét is ellenőrzése alatt tartotta. A Mükéné mitikus királyának, Agamemnónnak a vezetésével elindított görög hadjárat elpusztította Tróját, és pár évtizedre Mükénét a legerősebb mediterrán várossá emelte.

Mükéné fénykora azonban nem tartott sokáig, bukását az egymással szembeni vetélkedés, tűzvész, és harcok indították el, majd a már meggyengült palotaközpontokat egy nagy bevándorlási hullám söpörte el 1200 körül. A népvándorlási hullám va-

8. ábra – A mükénéi fellegvár bejárata: az oroszlános kapu. A korszakra jellemző ún. küklopikus falak olyan hatalmas kövekből épültek fel, hogy az évszázadokkal később betelepült dórok erre azt a magyarázatot adták, hogy bizonyára óriások (küklopszok) építették. Innen az építészeti stílus neve. A bejárat fölött ábrázolt oroszlánok arra utalnak, hogy akkoriban oroszlánok is éltek a környéken, a lefelé keskenyedő oszlop pedig a krétai hatás jele.

lószerűleg Közép-Európa felől vette kezdetét, amely elindította az illír, trák, dardán és más népek délebbre vándorlását, kiváltva a tengeri népek keletre indulását. (Egészen Egyiptomig és a Közel-Keletig érezte hatását a népmozgás.) Ez a népmozgás a dórokat délebbre kényszerítette, egészen a Peloponnészosz-félszigetig. A már vas fegyvereket is használó dórok könnyen legyőzték a még csak bronz eszközöket használó és belső megosztottság miatt meggyengült akhájokat. Ezzel leáldozott az utolsó nagy kultúra virágzása is, a gazdasági és kulturális viszonyok visszasüllyedtek, megszűnt az írásbeliség, beköszöntött a **sötét vagy „átmeneti kor”** (i. e. 1100k–800k). Ugyanakkor a dórok betelepülésével terjedt el a vas használata is a görög területeken, ekkortól lehet a vaskorszak megjelenéséről beszélni.

A **dór betörés** a társadalom és állam-szervezet átalakulását is magával hozta. A nagy uralkodói háztartások és szerteágazó kereskedelmi kapcsolatok megszűntek, a termelés visszaesett, szinte önellátó szintre süllyedt. Az állattenyésztés vált a domináns gazdasági tevékenységgé, az írásbeliség pedig feledésbe merült. Felbomlott a hierarchizált osztálytársadalom és a jól szervezett despotikus állam. Kisebb közösségekre esett szét a lakosság, amelyet újra a rokoni kapcsolatok tartottak össze. A dóroknál a nemzetség (genosz) tagjai testvéri szövetségekbe tömörültek, s ezek alkották a törzseket (phüle). Ebben a törzsi jellegű együttélési formában a törzsek élére a király (baszileusz) került, aki a vének tanácsával és a népgyűléssel együtt irányított. Ebből a kormányzati formából alakultak ki a 8. századra a poliszok.

A sötét kor végére újra kulturális fejlődés vette kezdetét, és az **i. e. 9. századra** új művészeti stílus alakult ki. A vázákon szereplő geometrikus motívumok – köztük a legjellegzetesebb görög motívummal, a meanderrel – alapján a korszakot a művészettörténet **geometrikus kornak** nevezi. Több évszázados kimaradást követően, 800 körül ismét megjelent az írás, a föníciaiaktól eltanult hangjelölő betűírás. A népmozgások viszont a görögség szempontjából is átrendeződést okoztak: ekkor érkeztek például a makedónok mellett Epirosz felől a thesszalosok, a később rólok elnevezett sík területre, az ottani őslakosokat részben beolvasztva, részben délebbre

9. ábra – Heinrich Schliemann (1822–1890). Trója és Mükéné felfedezője, aki bebizonyította, hogy a homéroszi eposzokban megjelenő trójai háború valóban lezajlott, nem csak költői kitaláció volt. A háború tétje valójában az égei-tengeri kereskedelem birtoklása és irányítása volt.

úszve. Így települtek délebbre és keletebbre az aiolok és a boiótok, előbbiek Thesszália déli területeire, az Égei-tenger északi szigeteire és Kis-Ázsia északi partvidékére, utóbbiak pedig délebbre, a szárazföld belső, dombos területére (a róluk elnevezett Boiótiába, mai nevén Viotiába). Valószínűleg ez a népvándorlási hullám vezette új hazába a magnézeket, (Thesszália északi részéről dél felé vándoroltak, megalapítva a sokáig virágzó Magnésziát a Pélion-hegység környékén), és a mürmidónokat is Thesszália déli részére.

Fontosabb fogalmak

aiolok: A Thesszália területére és Közép-Görögországba betelepülő törzsek elnevezése.

akhájok: Az i. e. 2000 körül a mai Görögország déli részére betelepülő görög törzsek összefoglaló megnevezése, ők hozták létre a mükénéi civilizációt.

barbár: A nem görögül beszélő népek összefoglaló elnevezése az ókorban.

dórok: Az i. e. 1100 körül betelepülő görög népesség.

iónok: Az akhájok után betelepülő, és az Attikai-félszigeten fejlett kultúrárt megalapító törzsek.

kükladikus kultúra: Az Égei-tenger szigetein (Kiklád-szigetcsoport) kialakult kultúra az i. e. 2600–2000 körüli időszakban.

knosszószi civilizáció: Az **i. e. 2000** körül létrejött fejlett kultúra Kréta szigetén, amely a legnagyobb központjáról kapta nevét. Az uralkodót **minósznak** nevezték, innen szokták minószai civilizációnak is nevezni. Fénykorának az **i. e. 1450** körüli Théra-vulkánkitörés, majd akháj betelepülés vetett véget.

labrüs: Kettős bárd, a krétai uralkodódinasztia szimbóluma, innen ered a labirinthosz (királyi palota) szó, amelyből jelentésváltozással útvesztő alakult ki.

mükénéi kultúra: Az **i. e. 1600 körül** kialakult civilizáció a Peloponnészosz-félszigeten. Névadója Mükéné városa, amely a trójai háborúban legyőzve Tróját, az Égei-tenger ura lett. Bukását az **i. e. 1150** körül betelepülő dórok okozták.

sötét vagy „átmeneti kor”: A nagy civilizációk bukását követő gazdasági és társadalmi hanyatlás időszaka, amikor a dór betelepülés következtében újra önálló gazdaságok alakultak ki, és megszűnt az írásbeliség. **I. e. 1100k és 800k** között tartott. Ezt követően a poliszok létrejöttével új felemelkedés vette kezdetét.

trójai háború: Valószínűleg az **i. e. 1300 és 1200** között zajló háború Mükéné és Trója között, amelynek tétje az égei-tengeri kereskedelem ellenőrzése volt. A 19. század végéig csak Homérosz eposzaiban megjelenő mítosznak tartották, ameddig egy német régész, **Heinrich Schliemann** fel nem tárta mindkét várost, bizonyítva létezésüket.

vanax: Az uralkodói méltóság neve Mükénében.

II. A POLISZOK VILÁGA

4. A poliszok kialakulása, jellemzői

A sötét vagy átmeneti kort az **archaikus kor** követte, körülbelül **i. e. 750-től 500-ig**. A kis királyságok gazdasági fejlődésével megerősödött a földbirtokkal rendelkező felső réteg (**arisztoi** – a szó eredeti jelentése „kiválók”; ők, illetve az ő uralmuk az **arisztokrácia**) befolyása, akik elüldözték a királyt, és átvették az államhatalom irányítását. Ezzel új államforma alakult ki: az **arisztokratikus köztársaság**, amely már új településformában valósult meg, a városállamban, azaz poliszban. A **polisz** olyan kis területre korlátozódó hellén államforma, ahol jól elkülöníthető az egykori királyi palota és környezete (a későbbi vallási kultuszhely): az akropolisz, azaz fellegrvár; illetve a környékén elterülő lakóövezet a megművelhető földterülettel (asztü). Két formája jött létre: a hegyek által közrefogott kisebb síkságok területén, ahol a magaslatra épült a városközpont (ilyen Athén), vagy a tengerbe nyúló félszigetre épült városmag, amelyre főleg a kis-ázsiai városok szolgáltattak példát. A földrajzi helyzet a fejlődés útjait is kijelölte: a tengerparti poliszok gyors felemelkedése a kereskedelem nyújtotta lehetőségekkel magyarázható, ott inkább a kézműves- és kereskedőréteg erősödött meg, míg a belső területeken a földtulajdon, valamint a mezőgazdaság vált dominánssá.

Az i. e. 8. századra bekövetkező gazdasági fellendülés népességnövekedéshez vezetett, amit már a korlátozott nagyságú megművelhető földdel rendelkező városok nem tudtak megoldani, hiszen az élelmiszerkészlet nagysága nem volt növelhető. Így a fejlettebb poliszokból kezdetét vette a kivándorlás folyamata, a **nagy görög gyarmatosítás az i. e. 8–7. században**. Ennek a hajózás fejlődése is fontos feltétele volt, hiszen a biztonságosabbá váló tengeri közlekedés tette lehetővé, hogy

10. ábra – A görög gyarmatosítás fontosabb irányai. A görög gyarmatosítók elkerülték a föníciai kereskedőtelepeket, és a még „gazdtalan” partvidékeken alapítottak városokat. Az anyavárosokból jellemzően iparcikkek, kerámiát, olívaolajat szállítottak a gyarmatvárosokba, majd a szárazföld belső területei felé továbbították, ahonnan gabonát, nemesfémeket, fémeket és rabszolgákat kaptak cserébe.

11. ábra – Az első görög ezüstpénzek az i. e. 6. század közepéről, Aigina szigetéről, teknősbéka díszítéssel. A terményfelesleg kialakulásával először cserekereskedelem jött létre, majd általános értékmérőket (pl. só, bőrök, fűszer vagy kagyló) kezdtek használni. Az első görög pénzérmék az i. e. 7. században jelentek meg rézből, majd vasból, később ezüsből.

belső területeivel is szoros kapcsolatba került, a gazdasági és kulturális szempontból fejletlenebb régiók kereskedelmi kapcsolatait ő kezdte el irányítani. A fontosabb gyarmatosító városok: Khalkisz (Euboia szigetéről) a Halkidiki-félszigeten gyarmatosított; Korinthosz Korfun; Megara a Fekete- és Márvány-tenger partvidékén (ő alapította például Büzantiont, a mai Isztambult, valamint Khersonészoszt a Krím-félszigeten), Milétosz pedig a legfontosabb kis-ázsiai anyavárosként szintén a Fekete-tenger partvidékén (gyarmatvárosai: Trapezunt /mai török Trabzon/, a mai Odessza, Konstanca és Várna).

nagy távolságokra: a Fekete-tengerig és a mai Spanyolországig is eljussanak a görögök. Ebben a folyamatban a földjüket elvesztett démosz-tagok (démosz – nép, a földművesek, iparosok, kereskedők összefoglaló elnevezése, amely sokáig nem rendelkezett politikai jogokkal, így élesen elkülönült az arisztokráciától) is tömegesen bekapcsolódtak.

A kibocsátó anyavárosból telepescsoportok keltek útra, és előre eltervezett helyszínen alapítottak új várost. A gyarmatváros politikai és vallási szempontból is az anyaváros hatását tükrözte, de idővel önálló, független településként működött, csupán gazdasági kapcsolatban maradv a eredeti várossal. Elsősorban kézműipari termékeket, olajat, bort szállítottak az anyavárosból, cserébe gabonát és más élelmiszert, nyersanyagot és rabszolgákat vittek a gyarmatvárosból. Az újonnan alapított város a szárazföld

12. ábra – Triérész. A háromsorevezős hajó a korábban általános 50 evezős hajótípust váltotta fel az i. e. 8. században. Az új hajó nagyobb sebesség elérésére és hosszabb távolságok megtételére is képes volt: maximális sebessége elérte a 24 kilométer/órát. Legénysége 201 főből állt, akikből 170-en eveztek. A görög–perza háborúk alatt meghatározó szerepe volt a nagyobb testű, de manőverezni kevésbé tudó perza flotta legyőzésében.

A gyarmatosítás hatására a görög a Földközi-tenger és a Fekete-tenger vidékének legjelentősebb kereskedőnépévé vált. A hajózás fejlődésével megjelentek a két- és három evezősoros hajók (triérészek), kitágult a világkép, megerősödött a poliszokban az iparos és kereskedőréteg, általánossá vált a jövedelmező szőlő- és zöldségtermesztés. Megjelent, majd elterjedt a pénzgazdálkodás, a korábbi cse-rekereskedelmet az általános értékmérő funkcióval rendelkező fémpénz vette át. Kulturális szempontból legalább ilyen jelentőségű volt a görög ábécé kialakulása és elterjedése. A görögök a föníciai írást vették át, de a csak mássalhangzókkal rendelkező írásrendszert magánhangzókkal egészítették ki, így jött létre az első teljes hangjelölő írás.

A gazdasági fejlődés a mezőgazdaságban és kézműiparban bekövetkező fellendüléssel, és a tengeri kereskedelem robbanásszerű megnövekedésével járt együtt. Ezek a folyamatok (a fémpénz megjelenésével együtt) társadalmi változásokhoz vezettek: új réteg gazdagodott meg, míg tömegek szegényedtek el. A szegények bekapcsolódtak a kivándorlási és gyarmatosítási folyamatba, míg a meggazdagodók a politikai hatalmat is meg akarták szerezni. A társadalmi átrétegződéssel párhuzamosan az i. e. 7. századra a lovas harcmodor is háttérbe szorult, és nehézfegyverzetű gyalogság (hopliták) elterjedésével járt együtt. A poliszok fejlődése különböző úton haladt tovább: volt, ahol a kereskedők, volt ahol a földbirtokosok kezében volt a hatalom, és volt, ahol katonatársadalom jött létre. A két legjelentősebb szerepet játszó polisz (Athén és Spárta) fejlődését külön-külön is bemutatjuk.

5. Spárta: a katonaállam

A Peloponnészosz-félszigeten élő akháj törzseket a betelepülő dórok leigázták, és új városállamokat hoztak létre. Ez történt a félsziget déli részén található Eurótasz-folyó völgyében is, a **Taügetosz** hegy lábánál. Ezt a területet **Lakedaimón**nak, vagy Lakóniának hívták, ahol Spárta városa és környező területei, falvai húzódtak, ahová az i. e. 9. században értek el a dórok. A jelentős központokkal nem rendelkező, szét-szórtnan élő őslakosokat könnyen legyőzték, az i. e. 7. századra végleg megszilárdítva hatalmukat. A leigázott őslakosok azonban továbbra is ott éltek, ráadásul a betelepülőknél nagyjából 8-10-szer nagyobb számban. Hogy biztosítsák hatalmukat, a dórok katonatársadalmat hoztak létre leigázva tartva az akhájakat. A katonaállam-

13. ábra – Spárta és környéke. Spárta városa a hozzá tartozó földterületekkel, hegyekkel és településekkel együtt.

ban három társadalmi réteg alakult ki: a teljes jogú katonáskodó spártaiak (dórok), a körülakók (**perioikoszok**, a város környéki hegyekben élő, elsősorban bányászattal foglalkozó, nem teljes jogú dórok), és a **helóták**, az alávetett akháj népcsoport, akik földműveléssel foglalkoztak.

Mivel saját államukban létszámukat tekintve kisebbségben voltak, egy különleges, az egyenlőségen és nagy vagyoni különbségek kizárásán alapuló társadalmat alakítottak ki, ahol csak katonáskodással foglalkoztak. A hagyomány szerint **Lükurgosz** törvényhozó nevéhez fűződött a jogi és vagyoni egyenlőséget biztosító alkotmány, aki a földet 9000 egyenlő parcellára osztotta fel (majd a peremterületek megszerzését követően újabb 30.000 lett kialakítva). A földből minden teljes jogú spártai részesült, meghatározott számú helótával, akik a földet művelték. Azonban sem a föld, sem a helóták nem kerültek a spártaiak birtokába. Azok állami tulajdonban maradtak, így valójában nem rabszolgákról volt szó. A helóták is birtokolhattak saját földet, lehetett magántulajdonuk, de kötelesek voltak az állami földeket is megművelni. Társadalmi helyzetüket azonban jól mutatja, hogy a teljes jogú spártaiak a felnőtté válás próbatételekor büntetés nélkül megölhették őket. A másik fontos intézkedés, amely a vagyoni különbségeket akarta megakadályozni, a vaspénz bevezetése volt. Azt ugyanis csak Spártában fogadták el, máshol nem volt értéke, nem lehetett vele fizetni.

Az állam élén két király állt, akik a 28 fős vének tanácsával együtt hozhattak csak döntéseket, és javaslataikat így terjeszthették a népgyűlés elé, ahol közfelkiáltással fogadták el azokat. Az i. e. 6. századtól meghatározó lett az 5 fős **ephoroszok** testülete (felügyelők), amely ellenőrizte a vének tanácsának és a két királynak a politikai tevékenységét.

A spártaiak életmódja a katonáskodásra épült, gyerekkoruktól kezdve erre nevelték őket. Már születésük után a vének tanácsa elé kerültek, ahol eldöntötték, hogy egészségesek-e, vagy nem lesznek alkalmasak a katonaeletre. Utóbbi esetben kitétték őket a Taügetosz hegyére, ahol sorsukra hagyták őket. A fiúkat hétéves korukban elválasztották családjuktól, majd 30 éves korukig katonai táborban nevelték és képezték őket. A fiatalok a harci kiképzés mellett hozzászoktak a nélkülözéshez, az éhség, hideg, fájdalom, kényelmetlenség elviseléséhez, és a bajtársiassághoz. A csatákban az együtt nevelkedett katonák harcoltak egymás mellett, akik gondolkodás nélkül áldozták fel életüket társukért vagy Spártáért. Jól szemlélteti gondolkodásukat a felnőtté válás beavatási szertartása, a **krüpteia** intézménye. Egy tőrrel kellett a spártai ifjúnak elrejtőzni a helóták földjén, és egyedül élelmet szerezni. Napokig észrevétlennek kellett maradnia, és ha felfedezték, az súlyos kudarcnak számított. Megölhették minden helótát, aki felfigyelt rá, de nem kerülhetett fogságba. Ezzel a későbbi harcokra készítették fel őket, amikor ellenséges területen, nélkülözések közepette kellett győzelmet kiharcolniuk. Spárta a legfélelmetesebb görög városállammá vált. Az i. e. 5. századra a neve fogalommá válva egyet jelentett a legtökéletesebb harcosok lakta katonáállammal.

Bár építészeti emlékek nem nagyon maradtak fenn Spártában, ahogy írott források is alig, a sajátos életmódjukról sok hiteles történetet ismerünk. Többek között különösen érdekes volt a spártai nők helyzete és szerepe. Fiatal korukban komoly testnevelésben részesültek, a férfiakhoz hasonlóan futottak, gerelyt hajítottak, küzdősportokat gyakoroltak, ugyanis felfogásuk szerint erős és egészséges nő tud erős és egészséges gyermeket szülni. Fizikai állóképességük kivételes volt a korszak más poliszáiban élő nőkével összevetve. A testedzés mellett a zene és a tánc tanulása töltött be fontos szerepet fejlődésükben. Életük más területen is különbözött a görög nőkéttől, például később, átlagosan 18 éves korukban házasodtak, fiúörökös hiányában ők is örökölhettek földbirtokot, és bár nem voltak egyenjogúak a férfiakkal, jóval nagyobb szabadsággal és bővebb jogokkal rendelkeztek, mint például az Athénban élő nők.

14. ábra – Spártai pajzs a Lakedaimónra utaló nagy görög L (lampda) betűvel. A spártaiak a háborúból vagy pajzzsal vagy pajzsra emelve (győztesen vagy holtan) térhettek haza. Lakhelyük neve fogalom lett, a spártaiak ugyanis nem ékesszólásukról és választékos stílusukról voltak híresek, hanem tömör beszédükről. Így lett a „lakonikus stílus” kifejezés a rövid, lényegre törő beszéd szinonimája.

6. Athén: a demokrácia bölcsője

Az Attikai-félszigeten a Mükénéi civilizációval egy időben települtek le az ión törzsek. Athén kedvező feltételekkel rendelkezett a civilizáció kialakulásához. Görög viszonylatban megfelelő mennyiségű megművelhető földterület állt rendelkezésre, ahol a szőlő, gyümölcs és zöldségfélék mellett gabonatermesztésre is volt lehetőség. (Statisztikai számítások szerint kb. 130.000 ember ellátására volt elég, ezért nem jelent meg a túlnépesedés problémája.) E mellett a laurioni ezüstbányák, valamint a Pentelikon-hegység márványbányái (a hegységből kitermelt márvány az ókori építészet és szobrászat legjobb minőségű alapanyagának számított) a gazdagság más forrásait is biztosították.

A kedvező feltételek miatt Athén késve, csak az i. e. 7. században kapcsolódott be a földközi-tengeri kereskedelembe és a gyarmatosítás folyamatába. A kereskedelem fellendülése azonban vagyoni differenciálódáshoz vezetett, ami elindította a társadalmi rétegek kialakulását, majd egymással szembeni küzdelmüket. I. e. **683-ban**

a földterülettel rendelkező előkelő réteg (arisztoi) üldözte el az utolsó uralkodót, de velük szemben egyre erősebbé vált a démosz (nép) kereskedeleméből és kézműves-ségből meggazdagodó felső rétege, amely politikai hatalomhoz szeretett volna jutni. Kezdetét vette a démosz küzdelme a politikai hatalom megszerzésért: a demokrácia kialakulásának folyamata.

A démoszon belüli vagyoni rétegződés politikai következményekkel is járt. Meggazdagodását követően a démosz felső rétege politikai jogokat követelve szembe került az arisztokráciával, tehát a származáson alapuló hatalom birtokosaival. Másfelől a fokozódó gazdasági versenyben elszegényedő alsó réteg elveszítette szabadságát, és akár adósrabszolgává is válhatott. A születési arisztokrácia hatalmának első korlátozása a törvények írásban rögzítésével valósult meg, amelyet a hagyomány **Drakón arkhón**nak tulajdonít **i. e. 621**-ben. A rendkívül szigorú, szinte minden bűncselekményt halállal büntető törvények („drákói szigor”) kizárták az önkényeskedést és a hatalommal való visszaélés lehetőségét.

A démosz további megerősödését mutatta az **i. e. 594-ben, Szolón** által hozott intézkedés, a **szeiszakththeia (teherlerázás)** is. Az elszegényedett démosztagok érdekében bevezetett törvény megszüntette a zálogba adott földek terheit; az adósságuk miatt dolgozókat felszabadította; és eltörölte az adósrabszolgaság intézményét. Új alapokra fektette az alkotmányt, és a származás helyett a vagyoni helyzethez kötötte a politikai jogokat. Így jött létre a **timokrácia**. Szolón vagyoni helyzet alapján négy csoportba osztotta a szabad születésű athéniakat: az 500 mérősök, 300, 200, és az annál keveseb-

15. ábra – A Parthenón épülete (rekonstrukciós rajz). Az i. e. 5. század közepén épült Athéné-szentélyt az ókor leghíresebb szobrása, egyben az Akropolisz helyreállítási munkálatainak irányítója, Pheidias tervezte. 1987-ben felkerült az UNESCO Világörökség listájára az Akropolisz épületegyüttesével együtt.

bel rendelkezők kategóriájába. Egy mérő 51,5 liter gabonának felelt meg (vagy egy juh értékének, vagy 4,37 gramm ezüstnek). A gabonában meghatározott vagyonebecslés alapján arra lehet következtetni, hogy a pénzgazdálkodás még nem terjedt el általánosan a 6. század elején. Az új törvények alapján a leggazdagabbak a több mint 500 mérővel rendelkezők, míg a legszegényebbek a 200 mérőnél kevesebb tulajdonnal bírók voltak. A négy rétegből választott 100-100 képviselő került a **400-ak tanácsába**.

A vagyoni helyzet határozta meg a katonai szerepet is. A két felső osztályból kerültek ki a lovas katonák, a harmadikból a nehézfegyverzetű gyalogosok (hopliták), míg a legszegényebbek közül a hajók legénysége, valamint a könnyűfegyverzetű gyalogosok. A demokrácia kialakulásának folyamatában fontos lépés volt Szolón azon döntése is, amely a népgyűlésen kötelezővé tette a szavazást. Aki vitás kérdésben nem foglalt állást, azaz nem szavazott, az elveszítette polgárjogát, és őt száműzték a városból. Szolón nevéhez fűződik a szabad végrendekezés bevezetése is a gyermektelen polgárok számára.

A 6. században a különböző érdekű társadalmi csoportok szembenállása és a politikai küzdelmek egy időre eltérítették Athént a demokratikus fejlődés útjáról. I. e. 560-ban egy arisztokrata földbirtokos, **Peiszisztratosz** megszerezte a hatalmat, **türrannisz**t, azaz zsarnokságot kialakítva. Egyeduralma ugyanakkor soha nem látott fejlődést hozott a város életében: ekkor épült ki először az Akropolisz és a város vízvezeték-hálózata. Jelentős kikötővé építette ki a mai Pireuszt, továbbá Athén mint meghatározó jelentőségű város ekkor kapcsolódott be ténylegesen a tengeri kereskedelembe. Hispániától Szíriáig megjelentek az athéni kerámiák, sőt Athénnek sikerült háttérbe szorítania a többi görög városállamot a földközi-tengeri kereskedelemben. Peiszisztratosz halálát követően őt fia, Hippiasz követte, aki azonban már közel sem volt olyan népszerű, mint apja. I. e. 510-ben véglegesen elűzték. A türrannoszok uralmát követően visszatértek a szolóni törvényekhez, amelyeket **i. e. 508-ban Kleiszthenész** megreformálta, tovább haladva a politikai jogok kiterjesztésében.

Kleiszthenész **területi alapon** szervezte újjá a politikai életet, megpróbálva azt a vagyoni helyzettől függetleníteni. Hogy minden szabad athéni polgárnak egyforma esélye lehessen részt venni a politikában, az Attikai-félszigetet három részre osztotta fel: a városi, a tengerparti és a belső területekre. Mivel itt különböző társadalmi rétegek különböző népsűrűségben éltek, ezeket további 10 részre osztotta, majd mindegyikből egyet-egyet összekapcsolva kialakított **10 phülét**. Így minden phülének volt városi, tengerparti és belső területe, tehát éltek halászok, kézművesek, kereskedők és földbirtokosok is mind a 10 egységben. Ezekből sorsoltak 50-50 főt, akik közé bármilyen társadalmi csoportból bekerülhettek. Így jött létre az 500-ak tanácsa, ahova a legszegényebektől a leggazdagabbakig bárki bekerülhetett. A Szolón által megállapított vagyoni helyzet alapján megválasztott 400-ak tanácsát, a demokratikusabb elven működő **500-ak tanácsa** váltotta fel. Ezzel elvi szinten megvalósult a népképviselés, a népuralom (demokrácia), hiszen sorsolással választották a tagokat. Ugyanakkor

nem járt fizetés a politikai szereplésért, ezért a szegényebb képviselőknek választaniuk kellett: társadalmi munkában részt vesznek a törvényhozásban, vagy inkább a családjuk megélhetését biztosító munkát végezték.

Fontos változást jelentett még a szintén Kleiszthenész nevéhez köthető intézmény, a **cserépszavazás (osztrakizmosz)** bevezetése. A cserépszavazást bármely athéni polgár kezdeményezhette, aki úgy gondolta, hogy valamely vezető veszélyt jelent a demokratikus rendre, és egyeduralomra akar törni. A népgyűlésen elrendelt szavazás során mindenki felírta annak a nevére egy cserépdarabra (**osztrakon**), akit veszélyesnek tartott. Ha a cserépdarabok száma nem érte el a 6000 darabot, akkor nem számított érvényesnek a szavazás, hiszen nem találta elég polgár tényleges veszélynek a zsarnokság megjelenését. Ha ennél több cserép gyűlt össze, akkor azokat szortírozták, és aki a legtöbb szavazatot kapta, azt a vagyona megtartása mellett 10 évre száműzték Athénból. Így nem meglepő, hogy sok athéni befolyásos politikus pályafutása fejeződött be száműzetésben.

A demokrácia Periklész idején, az i. e. 5. század közepén, a perzsa támadás visszaverését követően nyerte el végső formáját. amikor bevezetésre kerül a **napidíj**, és

16. ábra – Osztrakonok, azaz cserépdarabok Themisztoklész nevével. Themisztoklész (kb. i. e. 525 – i. e. 460) az athéni demokrácia egyik vezető politikusa, i. e. 480-ban Szalamisznál az egyesített görög flotta parancsnoka volt. Plutarkhosz szerint a perzsák legyőzését követően gyorsan elvesztette népszerűségét, állítólagos megvesztegethetősége és egyre beképzeltebb viselkedése miatt. Ellenségei szerint háza mellett Artemisz-szentélyt építtetett, ami miatt cserépszavazással száműzték a 470-es években.

17. ábra – Athéni váltópéna (obolosz) az i. e. 5. század közepéről. Egyik oldalán a város védnöke, Pallasz Athéné, másikon Athéné szent madara, a bagoly látható. Az obolosz eredetileg súlymérték volt, pénzként hat darab obolosz ért egy drachmát.

ezzel megvalósult a tényleges politikai egyenlőség.

Az athéni népuralom az egyéni és közösségi érdekeket próbálta összhangba hozni. Az emberiség addigi történelméhez viszonyítva – de későbbi korokhoz képest is – a legszélesebb jogokat biztosította a város polgárai számára. A demokrácia mai értelmezésétől azonban elmaradt, hiszen nem rendelke-

18. ábra – Periklész beszéde a népgyűlés helyszínén, a Pnűx-dombon. A népgyűlésen minden szabad athéni polgár felszólalhatott. A közügyekben való részvétel igénye, valamint a bölcsekedés (gondolkodás, érvelés) szeretete (filozófia) a demokrácia kialakulásának alappillérei. Háttérben az Akropolisz.

tek politikai jogokkal a nők, a nem athéni születésű betelepülők (**metoikoszok**) és a rabszolgák. Így a városi lakosságnak csak kb. 14 százaléka vett részt a közéletben.

7. A görög-perzsa háborúk (i. e. 492–449)

Miközben a görög városállamok közül Spárta és Athén az i. e. 6. század második felére vezető szerepre tett szert és közvetlen befolyást gyakorolt az Égeikum világra, kelet felől egy újabb, a korábbiaknál erősebb hatalom kezdte meg felemelkedését:

a Perzsa Birodalom. II. Kiroosz i. e. 550 körül kiterjesztette hatalmát az Újbabiloni Birodalomra, és ezzel elindult Perzsia nyugati irányú terjeszkedése. Ez az időszak hozott változást az addig lüd függésben lévő kis-ázsiai görög városállamok életében is, ugyanis a perzsák, legyőzve a dúsgazdag **Kroiszosz királyt** (az ő nevéből ered a „krózosz” szavunk), elérték az Égei-tenger keleti partvidékét. Ezzel kezdetét vette a perzsa–görög konfliktusok sorozata. Az ión városok gazdasági életében még nem okozott negatív hatást a perzsa uralom, de a további terjeszkedés (i. e. 510 körül a mai Boszporusz és Márvány-tenger környékének megszerzése, és Trákia elfoglalása) már közvetlenül érintette az Égei-tenger nyugati felében található gazdag görög poliszokat. Trákia elfoglalása az ottani aranybányák és egykori gyarmatvárosok elvesztését jelentette, de még ennél is károsabb volt a Fekete-tenger felé vezető kereskedelmi út lezárása, és a gabonakereskedelem megakadályozása. A perzsa veszély közelebb hozta a két legerősebb poliszot, és az i. e. 5. század végén megszületett a perzsákkal szembeni spártai-athéni koalíció, így az Égei-tenger keleti és nyugati partvidékén két nagyhatalom került egymással szembe.

Az i. e. 490-es évek elején Milétoosz vezetésével perzsaellenes felkelés tört ki Kis-Ázsiában, amelyhez Athén is küldött hajókat, így amikor a görögök vereséget szenvedtek, Athén is a perzsák ellenségévé vált. A perzsa uralkodó, **Dareiosz** boszszút állt a felkelőkön: lerombolta az ión városokat, lakosaiknak egy részét pedig a birodalom belsejébe telepítette. Ezzel a terület addigi kulturális és gazdasági vezető szerepe véget ért, aminek következtében a hellénység központja a mai Görögország poliszjaiba tevődött át.

Dareiosz nem nyugodhatott meg azonban addig, amíg a görög városállamokat meg nem törte, ugyanis így tudta volna csak zavartalanul ellenőrizni az Égeikum területén zajló kereskedelmet. Hogy Athént megregulázza, **i. e. 492-ben** hadjáratot indított Hellasz ellen, amivel kezdetét vette a **görög–perzsa háborúk (i. e. 492–449)** időszaka. Dareiosz észak felől indított támadást, de sem a tengeri, sem a szárazföldi haderő nem érkezett el görög területre. A trák törzsek súlyos vereséget mértek a perzsa haderőre, míg az **Athosz-félsziget** partjainál óriási viharba sodródó flotta nagy része elsüllyedt. Így a perzsák kénytelenek voltak visszafordulni.

A kudarc nem vette el Dareiosz kedvét, már a következő évben megpróbálta diplomáciai eszközökkel előkészíteni második hadjáratát. Perzsa követek járták be a görög városokat, és behódolást (földet és vizet) kértek, cserébe ígéretet tettek, hogy nem támadják meg a perzsa fennhatóságot elfogadó poliszokat. A szigetek jelentős része – és sok szárazföldi város is – inkább behódolt, hogy így elkerülje a pusztulást, de Athén és Spárta nyíltan szembeszállt Dareiosszal. A válasz nem késett sokat: **i. e. 490** nyarán újabb hadjárat vette kezdetét. A perzsák most az Égei-tengeren keresztül, a Kiklád-szigetek érintésével hajóztak el Attika keleti partjáig, és szálltak partra **Marathón** mellett. A nagyjából 20.000 fős perzsa sereggel kb. 10.000 görög hoplita állt szemben, 10 hadvezér (sztratégosz) vezetésével, akik váltották volna egymást a harc

19. ábra – Miltiadész sisakja 2010-es görög bélyegen. Az i. e. 490-es marathóni csata győztese hoplita (nehézfegyverzetű gyalogos) sisakot viselt. A győzelmet követően fogadalmi ajándékként Zeusznak ajánlotta fel Olümpiában.

várost. Miltiadész azonban katonáival erőltetett iramban Athén alá vonult, így a perzsák nem tudták lerohanni a várost, és a visszavonulás mellett döntöttek: elhajóztak Kis-Ázsiába. (A maratoni futás valószínűleg ennek az erőltetett menetelésnek az emlékét őrizi.) Ezzel elhárult a perzsa veszély, de mindenki tisztában volt vele, hogy csak átmenetileg.

Perzsia azért sem hagyhatta Athént győzni, mert példáján felbuzdulva rögtön több város is kinyilvánította függetlenségét, és felkelések törtek ki Dareiosz uralmával szemben Egyiptomtól Babilonig. Athénban egyetértettek abban, hogy fel kell készülni az újabb támadásra, de a különböző társadalmi rétegek eltérő módon képzelték el a védekezés módját. **Themisztoklész**, valamint az őt támogató kereskedők és kézművesek a tengeri haderő növelését tekintették elsődlegesnek, hogy megállítsák a perzsa flottát (és saját érdekükben uralják a tengeri kereskedelmet). Ezzel szemben **Ariszteidész** a földbirtokosok és parasztok élén a szárazföldi seregek megerősítését tartotta fontosnak (így próbálták volna birtokaikat megvédeni). A belpolitikai válságból az előbbi csoport került ki győztesen. Pár éven belül már 180 triérészből álló flottával rendelkezett Athén (ez a görög poliszvilágon belül is abszolút vezető szerepet jelentett: a két tengeri kikötővel rendelkező Korinthosznak is csak 40 hajóból állt a tengeri hadereje).

Eközben Dareiosz halálát követően fia, **Xexész** került hatalomra i. e. 486-ben, aki minden erejét mozgósítva készült a hadjáratra. A perzsa uralkodó **i. e. 480-ban** indult el az addigi legnagyobb sereg élén: kb. 180.000 fővel és 1200 hadihajóval. (A görögök kb. 30.000 emberrel és 400 hajóval rendelkeztek.) A 492-es hadjárat útvonalát követve észak felől támadt, így a görögöknek volt idejük a csata helyszínének megválasztásában. A túlerő miatt csak keskeny, jól védhető hely jöhetett számításba, amelyből

során. A felelősséget azonban csak egyikük vállalta, így a megállapodás szerint **Miltiadész** felhatalmazást kapott arra, hogy végig ő vezesse a sereget. Kihasználva, hogy a perzsa lovasság nem tartózkodott éppen a táborban (vagy itatták a lovakat, vagy már a behajózásra készültek, hogy Athén felé menjenek), éjjel megtámadta a perzsa állásokat, és súlyos vereséget mért rájuk. Dareiosz hajóra mentette hadserege megmaradt részét, és Athén alá hajózott, hogy megtámadja a

kettő áll rendelkezésre: a Tempé-völgye és **Thermopülai**. Spárta és Athén összgörög gyűlést hívott össze Korinthosz közelében, ahol megalakult az iszthmoszi szövetség. Itt megállapodtak, hogy Spártáé a vezető szerep (még a tengeren is, ahol összesen 10 hajóval rendelkeztek a 400-ból), egyértelműen jelezve, hogy elismerik a peloponnészoszi városállam katonai tudását. A thesszáliaiak a Tempé-völgyét támogatták helyszínnek, hogy ők is védve legyenek, de Spárta csak a Peloponnészoszt tartotta fontosnak, így a délebbre található Thermopülai-szorost jelölték ki. (Ennek következtében Thesszália kénytelen volt behódolni Xerxésznek, míg Théba Athénnal fennálló ellentéte miatt csatlakozott a perzsákhoz.)

A szoroshoz 6-8000 fős görög hadsereg érkezett, megerősítette a hegyoldal és a tenger között húzódó keskeny átjáró védelmét, és **Leónidasz spártai király** vezetésével felkészült a perzsa támadásra. A part mentén, a tengeren 250–300 hajó biztosította, hogy a perzsa flotta ne tehessen partra a hátuk mögött katonákat, azaz ne keríthesék be őket. Két napon keresztül sikerült feltartóztatni a sokszoros túlerőben lévő támadókat, amikor egy görög áruló, Ephialtész megmutatta, hogy a hegygerincen keresztül meg lehet kerülni a szorost. Leónidasz értesülvén erről, hazaküldte az összes nem spártai katonát, majd az ott maradt 300-ak élén berendezkedett a végső

20. ábra – Leónidasz spártai király emlékműve a Thermopülai-i szorosnál. Az 1950-es években készült emlékmű Leónidasznak és a hősi halált halt spártaiaknak állít emléket. A felirat magyarul: Gyere és vedd el!

21. ábra – Az i. e. 480-ban indított perzsa hadjárat útvonala: a thermopülai-i, szalamiszi és plataiai csatahelyek.

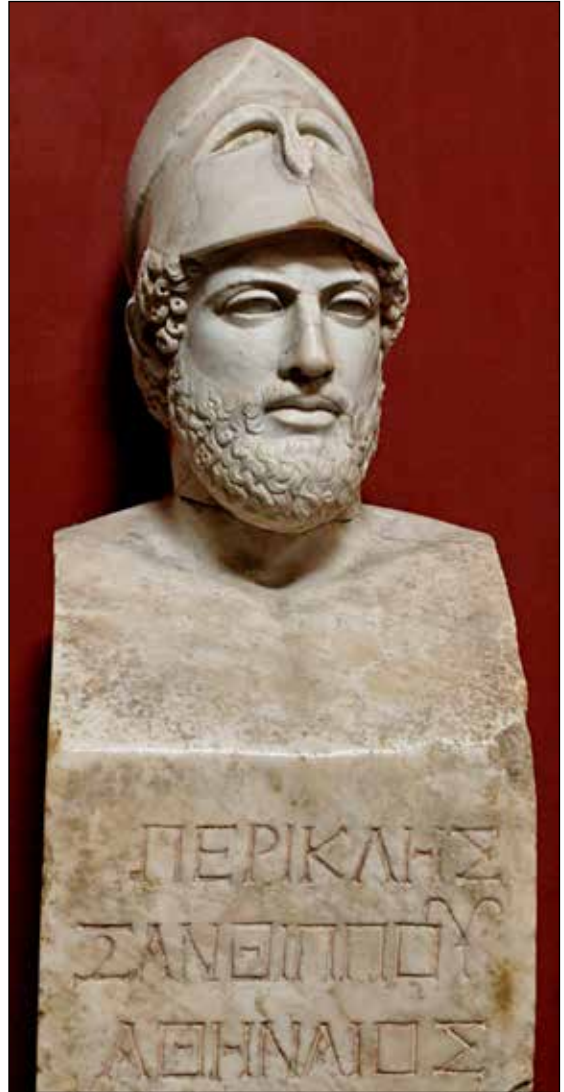
összecsapásra. A perzsák lemészárolták őket, de a 3 nap alatt kb. 20.000 katonát vesztek a csatában. Az ütközet vereséggel zárult, a hellén világ szabadságáért életüket feláldozó spártai katonák emléke mégis fennmaradt az utókor számára: *Itt fekszünk vándor, vidd hírül a spártaiaknak, megcselekedtük, amit megkövetelt a haza.* – írta az epigrammaköltő, Szimónidész.

Ezzel megnyílt az út Athén felé. A várost kiürítették, a lakosságát a környező szigetekre (Szalamisz, Aigina) menekítették. A védtelenül hagyott Athénba Xerxész bevonult, és azt lerombolta. Themisztoklész haditerve a kisebb, és így fordulékonyabb hajóknak kedvező szűk szorosban képzelte el a döntő ütközetet. Ehhez be kellett csalni a nagyobb testű hajókból álló perzsa flottát a **szalamiszi szorosba**, ami sikerült is. Itt a számbeli fölény nem érvényesült, és **i. e. 480-ban** a görögök győztek. Xerxész a környező hegycsúcsra felállított trónusról volt kénytelen végignézni flottája megsemmisülését. A vereség után a perzsa uralkodó szárazföldi seregének nagy részét hazavezényelte Kis-Ázsiába, a serege többi részét pedig a közeledő tél miatt Thesszáliába vonta vissza. Egy évvel később újabb szárazföldi támadás indult, ahol a spártaiak

továbbra is csak a Peloponnészosz védelmére rendezkedtek be. Athént újra ki kellett üríteni, amit a perzsák megint leromboltak. **I. e. 479-ben Plataia** mellett azonban sikerült legyőzni őket, ezzel fellelegezhetett Attika lakossága, és Athén egyértelműen a hellén világ vezető hatalmává vált. Azonban Kis-Ázsia még ekkor sem szabadult fel a perzsa megszállás alól.

Athén kezdeményezésére **i. e. 478-ban** újabb perzsaellenes szövetséget kötöttek: a **déloszi szövetséget**, amelybe száz, pár évvel később már négyszáz város és sziget tartozott, az addig Spárta oldalán álló kis-ázsiai városállamokkal és égei-tengeri szigetekkel együtt. A gazdagabb államok (pl. Szamosz, Khiosz) katonákat küldtek, a szegényebbek adót fizettek egy állandó flotta fenntartására. A szövetség évente ülésezett Délosz szigetén, ahol az Apollón-templom szolgált kincstárként, amelyet i. e. 454-ben az athéniak utasítására az Akropoliszon található Parthenónba helyeztek át. Athén az elejétől kezdve irányítója volt a szövetségnek (a teljes hajóhad körülbelül fele tőle származott), és azt a közvetlen perzsa veszély elmúltával (az i. e. 460-as évekre) erőszakkal is fenntartotta.

A szövetségben belül már hamar feszültségek mutatkoztak Athén erőszakos magatartása miatt. Naxosz szigete nyíltan szembe is fordult vele, de legyőzni nem tudta, ahogy Thasszosz szigetének sem sikerült. Közben az Athén és Spárta közötti ellentét is fokozódott (Spárta már azt is nehezményezte, amikor Athén az i. e. 470-es évek elején kiépítette kettős falrendszerét Pireusz és Athén védelmére), és a 460-as évek végére nyílt szakítás következett be, a régi szövetségük felbomlott. Athén rögtön Spárta ellenségeivel kötött szövetséget: Argosszal és Thesszáliával.

22. ábra – Periklész mellszobra (i. e. 495–429). Az ókor egyik legnagyobb államférfija, hadvezére. Meghatározó szerepe volt Athén politikai életében. Több mint 20 éven keresztül töltötte be a sztratégosi tisztséget, az ő irányításával építették újjá Athént a perzsa pusztítást követően. Nevéhez fűződött a napidíj bevezetése, amivel az athéni demokrácia fénykorának időszaka köszöntött be.

Az egyre erősebbé váló Athénnal közben Spártán kívül Korinthosz is szembekerült, amely város féltette virágzó kereskedelmi tevékenységét a tengeri hatalommá vált attikai városállamtól. Az Athénnal elégedetlenkedő szövetséges városok Spártához tudtak fordulni, ugyanis a szárazföldi haderő szempontjából még mindig ők voltak a legerősebbek, míg Athén tengeren tűnt legyőzhetetlennek.

A görög–perzsa háborúkat hivatalosan az i. e. 449-ben kötött fegyverszüneti egyezmény zárta le, amely szerint a perzsák nem közelíthették meg az Égei-tenger partját (egy nap alatt lovagolva megtehető távolságot kellett tartaniuk a parttól), és hadihajóikkal nem hajózhattak Trákia vizein túl. Az Athén és Spárta közötti rivalizálást i. e. 446-ban még sikerült egy kölcsönös megállapodással háttérbe szorítani. Ebben elismerték egymás területeit és szövetségeit, azaz a Spárta vezette peloponnészoszi és az Athén vezette déloszi szövetséget. Ez azonban átmenetinek bizonyult, a nagy összecsapást csak elhalasztani sikerült.

Athén ekkor érkezett el a gazdasági és kulturális csúcspontjára, **Periklész** összesen húsz éven keresztül tartó sztratéguszi időszakában. Az ő nevéhez fűződött a kleiszthenészi demokrácia működésének tökéletesítése a napidíj bevezetésével, ami ugyanannyi fizetséget írt elő a politikai szereplésért, mintha más munkát végeznének. Ekkor építették újjá az Akropoliszt is. A perzsák által lerombolt kultuszhely a Propülaival, az Erekhtheionnal, az Athéné Niké-szentéllyel és a Parthenóonnal – benne Athéné aranyból és elefántcsontból készült szobrával – ekkor nyerte el végleges formáját. A túlzottan megerősödő Athén azonban nem sokáig élvezhette a béke időszakát. A Spártával fennálló ellentétek mellett Korinthosz és Megara is tartott az Attikai-félsziget urától. Spárta Korinthosz kérésére összehívta a peloponnészoszi szövetséget (amelynek Korinthosz is tagja volt), és ultimátumot küldött Athénnek. (Korinthosz már az i. e. 432-ben katonai konfliktusba került egyik gyarmatvárosa, Poteidaia /mai Potidea/ kapcsán Athénnal.) Az ultimátum visszautasítása után kezdetét vette a háború.

8. A poliszvilág hanyatlása: a peloponnészoszi háborútól (i. e. 431–404) a poliszok egymás elleni küzdelméig

A háború jól érzékelteti a poliszok egymással szembefordulásának folyamatát. Athén érdeke a fennálló erőviszonyok (status quo) megőrzése volt, hiszen létérdeke fűződött a fekete-tengeri kereskedelem és a gabonabehozatal zavartalan biztosításához. Ő volt a tengerek ura, de ezt csak a déloszi szövetség erőszakos fenntartásával tudta biztosítani, ami állandó széteséssel fenyegetett, így nem hátrálhatott meg Spártával szemben.

Spárta szintén nem mutatkozhatott gyengének, mert a helóták rögtön fellázadtak volna, míg a peloponnészoszi szövetség fenntartása neki is nagyon fontos volt. Mivel Korinthosz és Megara hozzá fordult Athén terjeszkedése miatt, két lehetőséggel kellett szembenéznie. Ha nem áll melléjük Athénnal szemben, azok kilépnek

a szövetségéből, vagy pedig melléjük áll, ami azonban háborúhoz vezet Athénnal. Ez utóbbi mellett döntött. A háború szinte a teljes hellén világot érintette, a két szövetséges rendszernek majdnem minden város tagja volt. Athén oldalán álltak a kis-ázsiai városok, a Halkidiki-félsziget települései, Thesszália, Euboia, Korküra (mai nevükön Evia és Korfu), továbbá az égei-tengeri szigetvilág, összesen kb. 30.000 katonával és 300 hajóval. Spárta a Peloponnészosz-félszigetre, Korinthosra és Thébára támaszkodhatott: 40.000 főnyi gyalogos haderőre és 170 hajóból álló flottára.

A spártaiak szárazföldi erejükben bízva akarták legyőzni Athént, amely vissza tudott húzódni erős városfalai mögé, és tengeren támadta folyamatosan Spártát és szövetségeseit. A hajóhad birtokában könnyen be tudott rendezkedni egy elhúzódó háborúra, hiszen a tengeren keresztül mindenfajta élelmiszert és nyersanyagot be tudott szerezni. Ezt hívta Periklész szigetstratégiának.

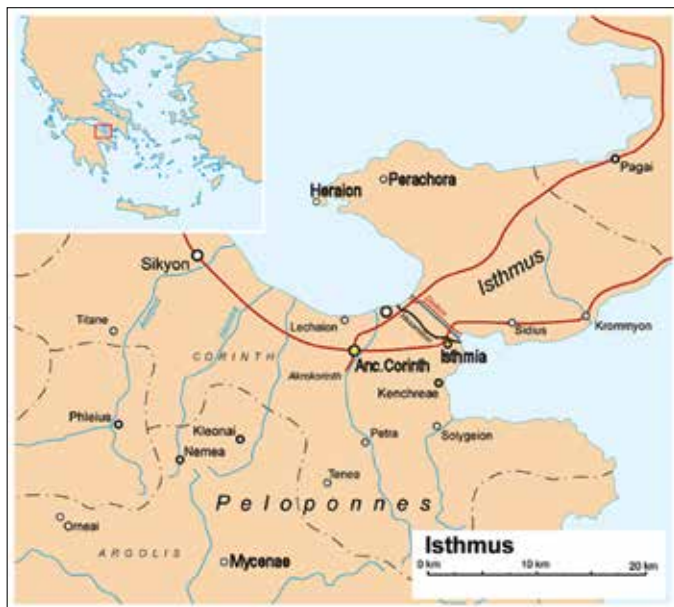
Azonban a váltakozó eredménnyel folyó elhúzódó háború mindkét fél számára egyre nehezebb helyzetet teremtett. I. e. 429-ben Periklész meghalt, a város pénzügyi tartalékai kimerülőben voltak, ráadásul súlyos pestisjárvány tizedelte a lakosokat. A déloszi szövetség tagjai lázadtak a folyamatos adóemelés miatt, míg a kis-ázsiai városok egy része kilépett a szövetségből. Spárta helyzete sem volt stabil. Az i. e. 426-os földrengést követően alig bírt talpra állni, a háború utolsó szakaszában pedig már az ősellenség, Perzsia támogatására szorult. Szövetségre lépett vele, átadva III. Dareiosznak a kis-ázsiai városok feletti ellenőrzés jogát. Az i. e. 412-ben kötött megállapodás értelmében a perzsák átvállalták az Athén elleni háborúban részt vevő

peloponnészoszi szövetség flottájának költségeit, míg Spárta elismerte Perzsia fennhatóságát az összes, korábban általuk elfoglalt kis-ázsiai terület fölött.

A perzsa anyagi támogatással Spárta felülkerekedett Athénon, és a kiéheztetett város **i. e. 404-ben** kénytelen volt **békét** kérni. A béke véget vetett Athén nagyhatalmi pozíciójának, a szigorú feltételek után már soha többé nem tudott talpra állni a demokrácia bölcsőjeként ismert város. A megállapodás értelmében Spárta csak 12 hajót engedélyezett fenntartania,

23. ábra – A Déloszi Szövetség államai. Az i. e. 431 és 404 között zajló háború szinte a teljes görög világot érintette. Az Athén vezette Déloszi Szövetség és a Spárta irányította Peloponnészoszi Szövetség között kitört konfliktus valójában a két vezető polisz hegemoniára való törekvése és gazdasági ellentéte miatt tört ki. Athén a vereséget követően nem nyerte vissza többé irányító szerepét.

24. ábra – Az ókori Korinthosz és déli kikötője, Isthmia. Korinthosz északon, a korinthoszi-öböl partján, és délen, a szaróni-öbölnél is rendelkezett kikötővel. Ez a sajátos helyzet eredményezte mesés gazdagságát. A térképen látható a vonatópálya (diolkosz) 6 kilométeres útja, amelyen a hajókat és rakományukat szállították egyik kikötőből a másikba. A feketével jelölt Hexamilion-fal a Peloponnészosz-félszigetet próbálta megvédeni a külső támadásoktól.

aminek következtében megjelent a magántulajdon és a társadalmi különbségek. Közben egyre fenyegetőbbé vált Perzsia, hiszen a korábban nyújtott segítségért cserében Kis-Ázsia poliszai feletti ellenőrzés visszaszerzését kérte. Spárta két tűz közé került: ha átadja a városokat, akkor a hellén világ fordulhat ellene, ha nem teszi, kiválthatja Perzsia bosszúját. A perzsák támogatni kezdték ellenségeit, így tört ki az első korinthoszi háború (i. e. 395–386), amelyben Athén, Korinthosz, Théba és Argosz szövetsége próbálta legyőzni a Peloponnészosz urát. Spárta azonban túl nagy falatnak bizonyult, amit a perzsák is beláttak. A felek ezt követően kiegyeztek: Perzsia megszerezte Kis-Ázsiát, míg Hellász területén megmaradt a spártai hegemonia.

A hatalmi viszonyok átrendeződése ezzel nem ért véget. Athén és Spárta rivalizálása közben ugyanis az i. e. 370-es évekre új polisz felemelkedése kezdődött meg: Thébaé. Théba i. e. 371-ben súlyos vereséget mért Spártára. Ezzel a katonáállam helyzete megrendült, sorra lázadtak fel ellene korábbi szövetségesei. Összeomlását követően, az i. e. 360-as években Théba lett a hellén világ vezető poliszja. Azonban a városállamok évtizedeken át tartó egymás elleni küzdelme a poliszrendszer válságához vezetett, lehetőséget teremtve arra, hogy a hellén világ északi peremén található, folyamatosan terjeszkedő makedón királyság föléjük kerekedjen.

le kellett rombolnia a Pireusz védő falakat, sőt az Athénig húzódo „hosszú falakat” is, le kellett mondania Attikán kívüli területeiről, szövetségét fel kellett oszlatnia, valamint be kellett lépnie a peloponnészoszi szövetségbe, elismerve Spárta vezető szerepét. A katonáállam ugyanakkor még szigorúbban is felléphetett volna, de ekkor már egyre kevésbé Athént tartotta veszélyesnek magára nézve, inkább a megerősödött Korinthoszt és Thébát.

Athén hegemoniájának időszakát Spárta dominanciája követte, de a hagyományos spártai egyenlőség eközben felbomlott. I. e. 401 után örökölhetővé vált a földbirtok,

Fontosabb fogalmak

archaikus kor: A sötét (átmeneti) kort követő időszak, a poliszok világa, amely körülbelül az i. e. 8. század közepétől a perzsaellenes háborúk kezdetéig tartott.

arkhón: A tényleges politikai vezető szereppel rendelkező választott tisztségviselő a poliszokban. Athénban 5, majd 9 arkhónt választottak a végrehajtó hatalom élére.

arisztokrácia: Az „arisztói”, „kiválók” szóból származó kifejezés, amely a születésre nézve gazdag réteget jelölte a görögöknél. Sokáig ők irányították a politikai életet.

arisztokratikus köztársaság: Az utolsó uralkodó elűzése után, a királyságot felváltó államforma, ahol a politikai hatalom a született előkelők kezében volt. **Athénban i.e. 683 és 594 között**, Szolón reformjáig állt fenn.

déloszi szövetség: Athén vezető szerepével megalakuló, és i. e. 478-tól 404-ig fennálló, perzsaellenes katonai szövetség.

démosz: Nép, a görög városokban a kereskedők, iparosok, földművesek összefoglaló elnevezése, elkülönültek az előkelőktől (arisztokratáktól).

ephorosz: Spártában a két uralkodót és a politikai döntéseket ellenőrző felügyelők elnevezése.

görög gyarmatosítás: Az i. e. 8–7. században lezajló kivándorlási folyamat, amikor a túlnépesedő és gazdaságilag fejlett poliszok gyarmatvárosokat hoztak létre a Földközi- és Fekete-tenger partvidékén. Ezek függetlenedtek később, de a szoros gazdasági kapcsolat megmaradt.

helóta: Spártában a leigázott akhájok elnevezése, akik az állami földeken éltek, és feladatuk a föld megművelése volt. A teljes jogú spártaiak a földdel együtt kapták őket, politikai joguk nem volt.

hoplita: nehézfegyverzetű gyalogos katona.

krüpteia: Rejtőzködés, a spártai férfiak felnőtté válási próbatétele.

metoikosz: Athén városában hívták így a nem athéni születésű bevándorlókat, akik nem rendelkeztek politikai jogokkal.

peloponnészoszi háború: I. e. 431 és 404 között dúló háború Athén szövetségi rendszere és Spárta katonai szövetsége között, amit Spárta nyert meg.

perioikosz: Spárta városában a nem teljes jogú dórok csoportja, a körüllakók.

polisz: Görög városállam, amely a sötét kor végére, kb. i. e. 8. századra alakult ki.

sztratégosz: katonai vezető.

teherlerázás (szeiszaktheia): I. e. 594-ben Szolón által hozott törvény az adósrabszolgaság megszüntetéséről, és az adósságok eltörléséről.

timokrácia: Szolón reformjai után kialakult államforma Athénban, i. e. 594-től 508-ig, Kleiszthenész reformjáig állt fenn. A politikai hatalmat már nem a származás, hanem a vagyoni helyzet határozta meg.

türannisz: Zsarnokság, amely i. e. 560 és 510 között állt fenn Athénban, élén a türannosz (zsarnok) állt. Peiszisztratosz volt a leghírhedtebb zsarnok i. e. 560 és 527 között.

triérész: Három evezősoros hajó, amely az i. e. 8. századra terjed el, lehetővé téve a nagyobb távolságra történő tengeri utazást.

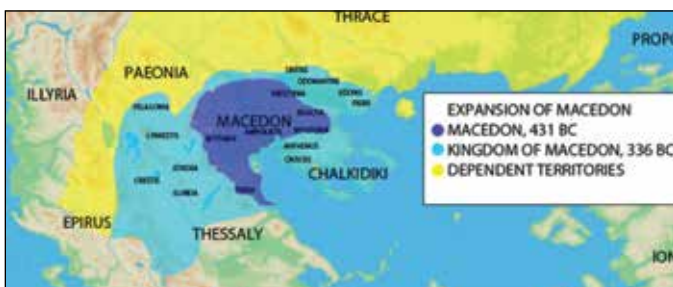
III. A MAKEDÓN BIRODALOM ÉS A HELLENIZMUS KORA

9. A makedón állam megalakulása

A makedón nép az i. e. 12. században a Pindosz-hegység nyugati vonulatánál, a Haliakmón (mai nevén Aliakmonasz) folyó felső folyásánál élt, és a tudósok többsége szerint a görög egyik nyelvjárását beszélte. (Vannak vélemények, amelyek önálló, de a göröghöz közel álló indoeurópai nyelvű népcsoportként jellemzik őket.) Törzsterületüket Makedónnak vagy Makedniának nevezték, innen ered a népesség elnevezése is: maketai vagy makednoi, azaz „hegyi emberek”.

Az i. e. 12. században lezajló dór betelepülés Epirosz felől a molosszosz törzseket a Pindosz-hegységhez kényszerítette, ami az addig ott élő makedónokat keleti irányú vándorlásra készítette. Így a mai Vermion-hegység területére érkeztek, ahol tovább

folytatták legelőváltó (transzhumáló) pásztorkodó életmódjukat. A mítoszok erre a területre teszik **Perdikasz**, a dinasztiaalapító mitikus uralkodó történetét, akit a főváros alapítójaként is tiszteltek. Az első makedón főváros Aigai, a mai **Vergina** az i. e. 6. század körül jöhetett létre, amikor még keletebbre húzódtak

25. ábra – A Makedón Királyság terjeszkedése az i. e. 5–4. században

26. ábra – II. Philipposz szobra Thesszalonikiben. A történetíró Plutarkhosztól tudjuk, hogy a Makedóniát jelentőségében kiemelkedő Philipposz legfőbb taktikája a következő volt: „Az arannyal megrakott szamar a legerősebb várba is behatol.”.

a makedónok, folytatva állattenyésztő életmódjukat. Nagyjából ekkor foglalták el a mai Pieria megye területét is, elűzve az óslakos pieresz népet, elérve a mai Thesszaloniki vidékéig. I. e. 400 körül új fővárost alapítottak **Pella** néven, de első fővárosuk megmaradt a királyok temetkezési helyszínének, ahol 1977-ben rendkívül fontos leletet: Nagy Sándor apjának, II. Philipposznak a királysíriját tárták fel a régészek.

Az első kiemelkedő makedón uralkodó, I. Alexandrosz az i. e. 5. század első felében négyszeresére növelte királysága területét. A Perzsa Birodalom és Athén között próbált egyensúlyozni, fokozatosan átvette a hellén kultúrát, sőt több ezer görögöt is betelepített az országába. Másfelől a hellén városok engedélyezték számára a pánhellén játékokon való részvételt, amivel nyilvánították, hogy maguk közzé fogadják. Ezért is kapta a „hellénbarát” melléknevet. Az Olümposz hegyvonulatának keleti lábánál új városokat alapított, amelyek elnevezése (Hérakleion a mai Platamonasz területén Héraklész nevéből, valamint Dion az Olümposz

lábánál Zeusz nevéből) egyértelműen a hellén kötődésre utal.

Makedónia a bányászat és fakitermelés fejlődésével egyre szorosabb kereskedelmi kapcsolatba került a déli poliszokkal, megerősödésével pedig már saját ezüstpénze is lett. A peloponnészoszi háború idején azonban komoly veszélybe került Makedónia, ezért mindig az erősebb mellé állva próbált lavírozni. I. e. 420 körül Athénnal kötött szövetséget, de i. e. 418-ban már Spárta és Argosz mellé állt az Athén elleni hadjáratban.

I. e. 359-ben II. Philipposz került hatalomra, akinek először a belső rendet kellett megszilárdítania, és újjászerveznie a hadsereget. Erre nagy szükség is volt, ugyanis északról (a mai Koszovó területén) a dardán királyság veszélyeztette Makedóniát, míg délről Athén fenyegette. A trón elfoglalását követően döntő vereséget mért a dardánokra, és Athén északi befolyását is megtörte. A katonai és diplomáciai sikereinek köszönhetően (egymás ellen fordította és megvesztegette az ellenségeit,

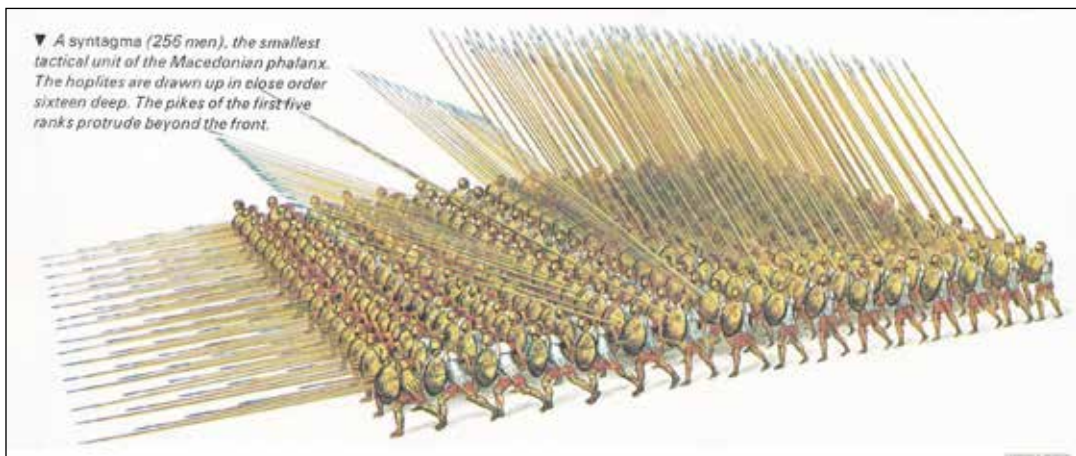

27. ábra – II. Philipposz larnaxa (hamvvedre), tetején a verginai nappal/csillaggal. A hagyomány az Argoszból származó Perdikkasztól eredezteti a makedón uralkodódinasztiát. Ő egyesítette a terület törzseit, megalapítva a makedón államot. A napszimbólum ezzel a makedón uralkodódinasztia hatalmi jelképe lett, amelyet legfontosabb régészeti lelőhelye alapján szoktak verginai napnak/csillagnak is hívni.

érdekházasságokat kötött, likvidálta a riválisait) a térség legjelentősebb hatalmává erősödött. Ezt követően hozzáláthatott a görög városállamok leigázásához. Theszália behódolt neki, majd **i. e. 338-ban a khaironeiai ütközet** győztes megvívását követően az egész hellén világ urává vált. Ezt az ugyanebben az évben, Korinthoszból összeülő pánhellén szövetség gyűlése is elismerte. Ezzel Philipposz elérte első célját, mostantól a másodikra, Perzsia legyőzésére koncentrálhatott. Háborús sikereiben nagy szerepet játszott az általa tökéletesített makedón falanx, amelyet hosszú dárdákkal felszerelt, és így áthatolhatatlanná vált katonai sorok alkottak.

II. Philipposz i. e. 336-ban megkezdte a hadjárat előkészületeit, de a lánya esküvő-

jén az egyik testőre, Pauszanasz meggyilkolta. Makedónia hegemoniája meginogni látszott, a poliszok fellázdáltak ellene, és úgy nézett ki, hogy darabjaira hullik a nehezen felépített állam. Philipposz fia, a mindösszesen 20 évesen trónra lépő III. Alexandrosz azonban nem így gondolta, pedig komoly veszélyt jelentett rá a vele egyidőben Perzsiában trónra lépő III. Dareiosz is.

28. ábra – Makedón falanx. A falanx makedón változatában a harcosok fő fegyverzeté a szarissza nevű hosszú (kb. 4,5 – 6 méteres) dárdá volt, kiegészítő fegyverzetül rövid kardot viseltek. Alapját egy 256 főből álló zászlóalj (szintagma) képezte, mely 16 (esetleg 8) sornyi emberből állt. A falanx 64 szintagmát foglalt magába, így több száz méteren át is húzódtathat.

10. Nagy Sándor birodalma (i. e. 336–323)

Nagy Sándor ugyan fiatalon, de komoly felkészítés után került trónra. Mivel féltestvére uralkodásra alkalmatlan volt, apja tudatosan készítette fel mind szellemi, mind testi tekintetben. A kor híres filozófusa, Arisztotelész volt a nevelője, katonaként pedig a khaironeiai ütközetben esett át a tűzkeresztségen. Nem volt kétséges tehát, hogy az apját ő követi a trónon. Ehhez azonban a legbefolyásosabb hadvezérek támogatása sem lett volna elegendő, hiszen több helyen is lázadás tört ki a királyság területén.

Először Thesszália ellen vezette seregét, ahol már váratlan feltűnése (a Tempé-völgyét megkerülve támadott) is elégnék bizonyult a behódoláshoz. Ezt követően megszállta a Thermopülai-szorost, megnyitva az utat Athén felé. A hírre Théba is behódolt, ahogy Athén is követeket küldött, hogy elismerje hatalmát. Miután a hellén területeket lecsendesítette, a trák és illír törzseket is megregulázta, és i. e. 335-re már újra az egész makedón királyságban stabil lett a hatalma: jöhetett a perzsák elleni hadjárat.

I. e. 334 tavaszán indította el összesen majdnem 50.000 fős hadseregét Ázsia felé. A hadjáratot minden szempontból megszervezte, nagyon jól előkészítette. A görög

29. ábra – Nagy Sándor lovas szobra Thesszalonikiben. A thesszaloniki tengerparti sétányon található szobor legendás lovának hátán ábrázolja a királyt. Bukephaloszt (magyarul: Ökörfej) még trónörökösként szerezte meg Alexandrosz. Ő volt az egyetlen, akit nem vetett le a hátáról.

poliszok támogatását azzal szerezte meg, hogy nem saját céljait hangoztatta, hanem a korábbi perzsa hadjárat pusztításainak megbosszulását emelte ki, tehát hogy a lerombolt városok miatt kell Perzsiát legyőzni. A hatalmas távolságok miatt pedig előre eltervezte a vonulás útvonalát és időpontját: vízben bővelkedő, termékeny területen kellett haladni, hogy saját ivóvíz- és élelmiszerfogyasztásukat helyben megoldhassák, így az aratási és gyümölcserési időpontokat is figyelembe vette.

Az első ütközet **i. e. 334-ben a Granikosz folyótól** nem messze zajlott le, ahol nagyjából hasonló létszámú seregek néztek egymással szembe, de a makedónok súlyos vereséget mértek a perzsákra. Az ősz végére Gordion városába érkezett, ahol a tél végéig állomásozott, és csak a következő év nyarán indult tovább, követve az aratási időszakot. A hagyomány ehhez a városhoz köti a gordiuszi csomó történetét.

A győzelmek hatására III. Dareiosz uralkodó is nagyobb haderőt vonultatott fel, így már legalább háromszoros túlerőben lévő sereg várta a makedónok érkezését. Nagy Sándor azonban kivárt. A Földközi-tenger északkeleti partvidéke rendkívül meleg éghajlattal rendelkezik, ami megviselte a makedón sereget. A kivárás másik oka az lehetett, hogy a makedónok kedvező domborzati viszonyok közé akarták kényszeríteni a nagyobb létszámú perzsa sereget, amely nem tudta tovább biztosítani távoli

30. ábra – Nagy Sándor az isszoszi csatában. A Pompejiben talált, jelenleg a Nápolyi Nemzeti Régészeti Múzeumban megtekinthető mozaik a makedón hadsereg legfontosabb háborúját ábrázolja. Alexandrosz rendkívül jó stratégia volt, de emellett bátorságával is kiemelkedett a társai közül. A harcokban mindig legelől vezette a makedónokat, folyamatosan kockáztatva életét.

utánpótlásvonalát. Ennek következtében az isszoszi-öbölbe betörve, szűk helyen alakult ki a küzdelem. **I. e. 333-ban, az isszoszi csatában** óriási győzelmet aratott Alexandrosz. Megnyílt az út Perzsia felé, de előtte még a föníciai városállamokat is elfoglalta, majd bevonult Egyiptomba, ahol fáraónak kiáltották ki. Itt, a Nílus torkolatvidékén alapította meg az önmagáról elnevezett, halála után kulturális központtá váló Alexandria városát.

A perzsák végleges legyőzésére **i. e. 331** őszen került sor, **Gaugaméla** mellett. A többszörös túlerő ellenére a perzsák súlyos vereséget szenvedtek, az uralkodó a mai Afganisztán területére menekült, ahol nem sokkal később meggyilkolták. A makedónok elfoglalták Babilont, Szúzát, sőt 330-ban bevonultak Perszeopoliszba, az egykori perzsa fővárosba is, minden korábbinál hatalmasabb mennyiségű aranyat zsákmányolva. Nagy Sándor azonban nem elégedett meg a győzelemmel. Egy új, a hellén és a közel-keleti kultúrán alapuló civilizációt akart létrehozni, egy minden korábbinál nagyobb birodalomban. I. e. 327-ben India nyugati határánál járt, de a Gangesz

31. ábra – Az alexandriai világítótornyos rekonstrukciós rajza (Pharoszi világítótornyos). Szidóni Antipatrosz az i. e. 3. században összegyűjtötte saját korának hét csodáját. Ebben megemlítette a világítótornyos is, melynek magassága 100–130 méter lehetett. Üreges belsejében hatalmas tükröket helyeztek el, így 50 kilométer távolságból is látszott, amikor tüzet gyűjtöttek benne. Több földrengés megrongálta, majd 1500 körül az egyiptomi szultán a köveiből erődöt építtetett. A hét csoda további hat építménye: a gízai nagypiramis, Szemiramisz függőkertje, az epheszoszi Artemisz-templom, az olümpiai Zeusz-szobor, a rodoszi kolosszus, a halikarnasszoszi mauzóleum.

már nem jutott el. Az esőerdők, a monszun, a betegségek és a kimerültség szembe fordította vele hadseregét. Így kénytelen volt visszavonulni Babilonba. **I. e. 324-ben Szúzában** a perzsa és makedón előkelők tömeges házasságkötésével próbálta az új uralkodó réteget megalapozni (kb. 10.000 pár esküdött meg), és megszilárdítani a görög és közel-keleti kultúrák egyesítését. Ennek a két kultúrkörnek az összefonódásával, és a görög gondolkodás elterjedésével egy új korszak vette kezdetét, a **hellenizmus**, amely időszak Nagy Sándor halálától a Római Birodalom megjelenéséig tartott. A Makedón Birodalom terjeszkedésével a meghódított területeken a Nagy Sándorról elnevezett városok (Alexandriák) sora jött létre, ahová mindig makedónokat is telepítettek, hogy a fentiek szellemében a görög–makedón és a helyi kultúra hathasson egymásra.

Sikerei ellenére a szúzai menyegző éve mégis súlyos tragédiával zárult Alexandrosz számára. Legjobb barátja, Héphaisztion halála nagyon megviselte, és hiába tervezte közben újabb hadjáratát Arábia ellen, i. e. 323-ban a harcokban, betegségekben és nélkülözésekben kimerült szervezete feladta a küzdelmet. Az első világbirodalom megalapítója júniusban meghalt.

Nagy Sándor halálával elkecsereedett küzdelem vette kezdetét az öröksége megszerzésért: a diadokhoszok (utódok) háborúi. Felesége, Rhóxané várandós volt gyermekével, akit születése után IV. Alexandroszként királynak választottak, de már korábban megkoronázták Alexandrosz szellemileg sérült testvérét is, így két (uralkodásra alkalmatlan) király is lett. Ezt a zavaros helyzetet a görög városok lázadásokkal próbálták kihasználni, aminek következtében i. e. 322-re felbomlott a Philipposz által megalakított összgörög szövetség. Újabb és újabb trónkövetelők csatáztak a ha-

32. ábra – Nagy Sándor hódításai: a Makedón Birodalom legnagyobb kiterjedése

talomért, végül i. e. 300 körül felbomlott a Makedón Birodalom. A helyén független királyságok alakultak meg: a **diadokhoszok államai**. Ezzel végérvényesen megszűnt Nagy Sándor birodalma, de szellemi öröksége (a hellenizmus kultúrája) tovább élt. A legnagyobb királyságok: az Antigonidák (Makedónia), a Ptolemaidák (Egyiptom) és a Szeleukidák (Nagy Sándor ázsiai területein) birodalma lett.

Makedónia inentől kezdve belháborúknak volt kitéve, ráadásul az i. e. 3. századra már nemcsak kelet és dél felől fenyegette veszély, hanem az itáliai félszigetet egyesítő, a Pun Birodalmat legyőző Róma felől is. A második pun háború alatt a Makedón Királyság szövetségre lépett a karthágói fővezérrel, Hannibállal, hogy így terjessze ki hatalmát az egész Balkán-félszigetre. Ezzel kitört az első makedón háború (i. e. 215–205), amivel V. Philipposz megerősítette helyzetét a félszigeten. Róma azonban a pun háborúk után a Balkán felé fordult, ahol állandósultak a konfliktusok. A harcokból Róma került ki győztesen az **i. e. 168-ban megívott püdnai csatával**. A mai Thesszalonikitól 50 kilométerre, délre lévő településnél elszenvedett vereséggel véget ért a független Makedónia története. **I. e. 146-ban Róma** hivatalosan is **provinciájává** (alávetett tartományává) szervezte a meghódított területet.

Fontosabb fogalmak

diadokhosz államok: Utódállamok, amelyek Nagy Sándor halálát követően, a Makedón Birodalom felbomlása után jöttek létre.

hellenizmus: Nagy Sándor birodalmában kialakult új civilizáció, amely a görög és a közel-keleti kultúra egyesüléséből jött létre.

khaironeiai ütközet: **I. e. 338-ban** II. Philipposz itt győzte le a délgörög városállamokat, ezzel terjesztette ki hatalmát a mai Görögország egészére.

makedón falanx: II. Philipposz által kifejlesztett hadrend, amely a nehézfegyverzetű, dárdás gyalogos katonára épülő, szinte áttörhetetlen alakzat.

verginai csillag/napszimbólum: Az ókori makedón uralkodódinasztia jelképe, szimbóluma volt.

IV. BIZÁNC ÉS AZ OSZMÁN URALOM

11. A Bizánci Birodalom megalakulása

A római hódítás évszázadokra a nagy Római Birodalom részévé tette a görög területeket. A kultúra súlypontja előbb az egyiptomi Alexandriába és a Közel-Keletre, majd a fővárosba, Rómába tevődött át, amivel párhuzamosan a görög poliszok jelentősége csökkent. Ez azonban nem jelentette a görög kultúra eltűnését vagy visszaszorulását, hiszen a római civilizáció a latin és etruszk hagyományok mellett szervesen épült a görög szellemiségre. Átvették a teljes görög hitvilágot (csak latin neveket kaptak az istenek), folytatták a Hellász területén magas szinten művelt irodalmi hagyományokat (gondoljunk a színházművészetre), és még a hellén kultuszok is tovább éltek, például az olimpiai játékok révén, amelyeket az i. sz. 4. századig folyamatosan megrendeztek. A műveltséghez hozzá tartozott a görög nyelv ismerete, az előkelő rómaiak sok pénzt fizettek egy-egy művelt görög házitanító megszerzéséért.

A Római Birodalom terjeszkedésének lelassulása, majd megtorpanása az i. sz. 2. századra gazdasági válságot okozott. Ez inkább a nyugati részeket érintette, mint ahogy a germán népek vándorlása is főleg az ottani területeket veszélyeztette. A keleti régió virágzása tovább folytatódott, ami egyre nagyobb különbségekhez vezetett a birodalom keleti és nyugati része között. A szellemi élet és kultúra központjai újra a Földközi-tenger keleti medencéjébe kerültek. Mivel a Római Birodalom nyugati része folyamatos támadásoknak volt kitéve, a 3. század végén Diocletianus császár a hatalom megosztása és a birodalom négy részre osztása mellett döntött. Nem sokkal ezt követően **Constantinus** került a császári trónra (313–337), aki a hanyatlásnak indult

33. ábra – II. Theodosius bizánci császár által épített kettős falrendszer maradványa. A falat az 5. század elején építette Theodosius császár a külső támadások visszaverésére.

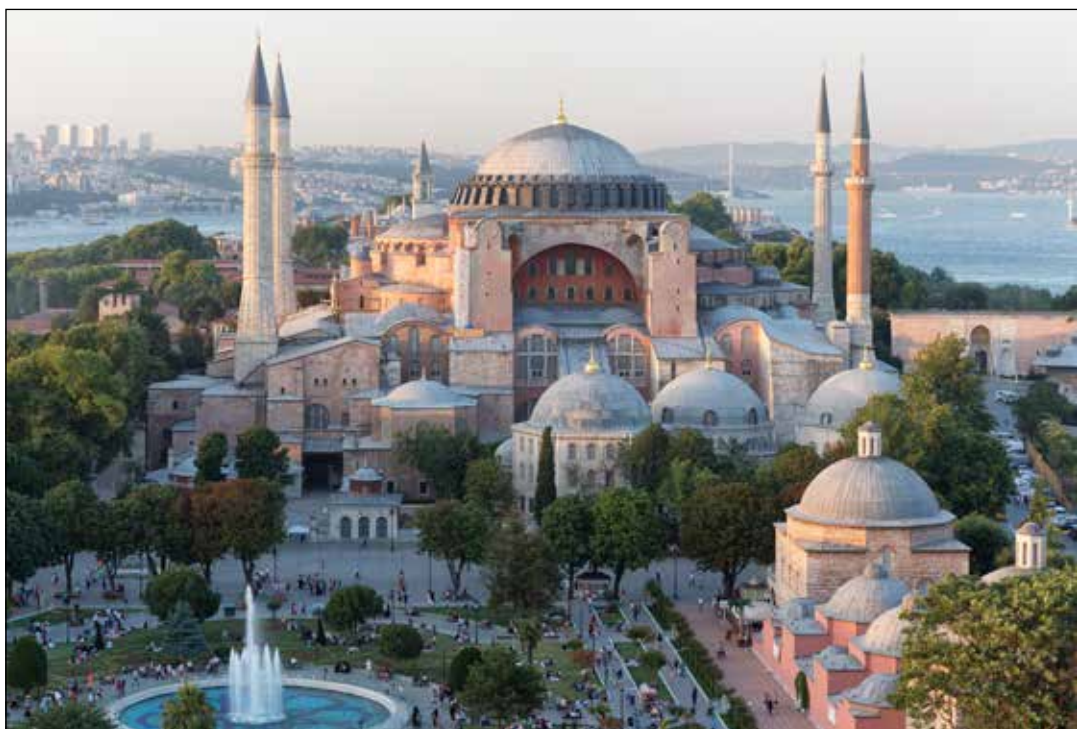
Róma helyett a fekete-tengeri és a keletről érkező kereskedelmi utak találkozásánál, Ázsia és Európa határán, az ókori Büzantion helyén hozott létre egy új birodalmi központot, egy „új” Rómát, amely Konstantin városa, azaz Konstantinápoly néven vált ismertté. A későbbi főváros gyors fejlődésnek indult, és évszázadokon át a világ egyik legnépesebb és leggazdagabb településének számított, amely nemcsak birodalmak fővárosa volt, de egészen a legújabb korig a görögség gazdasági, kulturális, vallási és politikai központja is.

A barbár népek betörései elkerülhetetlenné tették a határvédelem megerősítését. Részben ennek következtében 395-ben kettéosztották a birodalmat, Konstantinápoly pedig ekkortól hivatalosan a keleti rész fővárosa lett. A város fejlődése töretlen maradt, ugyanis sikeresen (hol katonai erővel, hol pénzzel, hol diplomáciával) vissza tudta verni a barbár népek támadásait. Ellenállt a hunoknak, az avaroknak, az araboknak, a bolgároknak, és a „kalandozó” magyaroknak is.

A Római Birodalom időszakából Nagy Konstantin mellett **II. Theodosius** bizánci császárt (408–450) kell kiemelni, aki többek között felépítette az első **városfalat**, és ezzel biztonságosabbá, gyakorlatilag bevehetetlenné tette a várost, lehetővé téve annak több évszázados virágzását.

476-ban a vandál betörések következtében a Római Birodalom nyugati fele öz-

szeomlott, és ezzel a Nyugat-Római Birodalom felbomlott. A birodalom azonban nem szűnt meg létezni, hiszen a magát Római (és nem Kelet-Római) Birodalomnak tituláló Új Róma, közismert nevén Konstantinápoly központú keleti fél még további majd ezer éven át fennállt. Ez az állam azonban állandóan változó méretű területre terjedt ki, ahogy etnikai összetétele is folyamatosan változott a betelepülő népek következtében. Mindenesetre 476-tól kezdve beszélhetünk Kelet-Római, vagy Bizáncion város neve után Bizánci Birodalomról, amely a római államiság, a görög kultúra és a kereszténység jegyeit ötvöző, a középkori világ egyik legmeghatározóbb államilakulatává vált. E három jeggyel kapcsolatosan érdemes kiemelni, hogy a birodalom lakói, köztük a görögök is, magukat leginkább „romeosz”-nak, azaz római polgárnak tekintették, míg a kereszténység államvallássá válását követően (IV. század vége, I. Theodosius császár) a „hellén” elnevezés fokozatosan nemcsak az ókori görögökre, de a bálványimádókra is vonatkozott. A „romeosz” önelnevezés abból a felfogásból eredeztethető, hogy az egykori Római Birodalom hatalmi jelvényeinek átvételével a Bizánci Birodalom annak jogutódjává vált. Így a birodalom lakosai „rómaiak”-nak tekintették magukat, amit még a 14. században érkező törökök is átvettek, sőt az újjörög nyelvben a „romiosz” szó a „görög” szinonimája lett.

34. ábra – A Hagia Szophia. A templomot 532 és 537 között, mindössze öt év alatt építették fel. Kora leghatalmasabb, a keresztény templomépítészet egyik remekművének tartott építménye mindig is szimbolikus jelentőséggel bírt. Ma mecsetként funkcionál. A négy minaretet a török hódítás után építették hozzá.

35. ábra – A Bizánci Birodalom legnagyobb kiterjedése Justinianus uralkodása alatt, a 6. század közepén, majd területi változásai a 10. század végéig

jává vált, főleg azt követően, hogy a 7. században az arab hódítók hármat (Alexandriát, Antiochiát és Jeruzsálemet) elfoglaltak, így rajta kívül csak Róma maradt.

36. ábra – Görögtűz a Bizánra támadó arabokkal szemben, a város 717–718-as ostromakor. Az arab terjeszkedés 717-re már a fővárost is veszélyeztette, a támadók flottájukkal is körülzárták a várost. 718 elejére mindkét sereg kimerült, de a csatát a tengeri győzelmet követően Bizánc vívta ki. Ebben döntő szerepe volt a görögtűz alkalmazásának. A görögök kifejlesztettek ugyanis egy olyan, valószínűleg kénes gyújtóanyagból, nyers kőolajból és salétromból álló bombát, amelyet meggyújtva lőttek ki az ellenségre. Ez még a vízben is égett, rettenetes pusztítást végzett.

A kettészakadást követően **Justinianus császár (527–565)** próbálta meg először visszaállítani Róma egykori nagyságát, aki legyőzve a vandálokat és a keleti gótokat, elfoglalta Itália nagy részét, valamint Dél-Hispániát. A császár a külpolitikai sikerek mellett a jogalkotás területén, valamint az építészetben is maradandót alkotott. Óriási munkabírása miatt a „soha nem alvó császárnak” is nevezték kortársai: összeállította a Bizánc fennállásáig érvényben lévő, római alapokon nyugvó törvénykönyvet, és megépíttette a **Hagia Szophia-bazilikát, az évszázadokon át legtökéletesebbként tisztelt templomot**. A bazilika a császári hatalom szempontjából is fontos szerepet játszott, ugyanis a 7. század közepétől itt koronázta meg a konstantinápolyi pátriárka az új uralkodót.

Justinianus halálát követően a terjeszkedést Itáliában a longobárdok, keleten az arabok szorították vissza, míg a Balkánra szlávok települtek be, állandó veszélyt jelentve innentől kezdve a birodalomra. A távoli tartományok elvesztésével, valamint a római tradícióktól való eltávolodással, a 8. századra a birodalom görög kulturális jellege megerősödött: véglegesen a görög lett a hivatalos nyelv, és jóllehet továbbra is egy soknemzetiségű birodalomról volt szó, azon belül a görög írásbeliség és kultúra dominanciája megkérdőjelezhetetlenné vált, ami egészen a török érkezéséig meg is maradt.

12. Bizánc a 11-12. században

A Bizánci Birodalomnak a 9. századtól kezdve új kihívásokkal kellett szembenéznie. A 7. század végén létrejött bolgár állam erőteljes terjeszkedésbe kezdett, így az arab veszély elhárítását követően a makedón dinasztia uralkodóinak a Balkán-félsziget felé kellett fordulnia. (A bizánci császárokat dinasztiákba szokás sorolni. Közülük az egyik legjelentősebb a közel két évszázadon át uralkodó makedón dinasztia volt, amely a nevét az alapító császár, I. Baszileiosz szülőhelyéről, Makedóniáról kapta.) Mivel a bolgárokat nem sikerült legyőzni, Bizánc kénytelen volt **Simeon cár (893–927)** uralmát elismerni, aki jelentős területeket foglalt el a császárságból, és akinek a fennhatósága alá tartozó birodalom délen egészen az Olimposzig terjedt. 1014-ben azonban II. (Bolgárölő) Baszileiosz bizánci császár megsemmisítő vereséget mért a bolgárookra, olyannyira, hogy a bolgár államiság bő másfél évszázadra megszűnt, a területei pedig Bizánc uralma alá kerültek. (Bolgárölő Baszileiosz a legendás csatában 14.000 bolgárt ejtett fogságba, akiket megvakított. Csak minden századik katonának hagyta meg az egyik szemét azért, hogy ők vissza tudják vezetni a szomorú menetet Ohridba, a cári központba. A hagyomány szerint, amikor II. Simeon cár meglátta ezt, szörnyethalt.) Így lett határos Bizánc a Magyar Királysággal, és így váltak különösen jelentőssé a görög–magyar kapcsolatok a XI–XII. században. (Piroska, Árpád-házi Szent László király lánya Eiréné néven császárné lett Bizáncban, akinek gyerme-

37. ábra – Simeon cár bolgár birodalma és Bizánc

kező szeldzsuk-törökök súlyos vereséget mértek a görögökre. Az ázsiai területek nagy része ezzel elveszett.

A 11. század a bolgárokkal való küzdelem mellett a Rómával történt vallási alapon kialakult konfliktus miatt is fordulópont Bizánc történetében. Bizánc már a 9. századtól jelentős térítő munkát folytatott a Balkánon (elég Cirill és Metód Thesszalonikiben született testvérpár tevékenységére gondolni), amivel a konstantinápolyi pátriárka vallási fennhatóságát újabb és újabb területekre terjesztette ki. Ugyanakkor a másik keresztény központ, Róma is megerősödött, hiszen a frankoknak nyújtott segítségért cserében a római egyházfő a 8. században magkapta Ravennát és környékét, a későbbi Pápai Állam alapját. A Bizánccal való szakítás a 720-as években elinduló képromboló mozgalommal vette kezdetét, amikor III. León (latinul Leó) bizánci uralkodó betiltotta a szentképek (ikonok) tiszteletét. Ezt Róma nem fogadta el, sőt 730-ban ki is átkozta a konstantinápolyi egyházfőt. A kereszténység vallási tanításainak és dogmáinak egysége ezzel megszűnt.

A római egyházfő kihasználva Bizánc belső megosztottságát, megpróbálta saját vezetése alá szervezni a teljes keresztény egyházszerkezetet. A „pápa” cím felvételét követően arra szólította fel a konstantinápolyi pátriárkát, hogy ismerje el Róma hatalmát felette. Ez nem történt meg, a két egyházfő levelezése egyre sürgetőbbé vált, míg 1054-ben kölcsönösen kiátkozták egymást. Ezzel kettészakadt a kereszténység, amit skizma-nak, azaz nagy egyházszakadásnak nevezünk. Innentől kezdve be-

ke, Komnénosz /a dinasztia neve/ Mánuel pedig 1143 és 1180 között császár.) A 12. század végén megalakult második bolgár állam visszacserezte a korábban elvesztett területeinek jelentős részét, fennhatóságát délen Trákiára is kiterjesztette. Nagyjából ugyanekkortól kellett szembenéznie Bizánccal a megalakuló szerb állammal is, hiszen 1180 után Nemanja István vezetésével létrejött a független fejedelemség, 1217 után Szerb Királyság. Veszély azonban kelet felől is fenyegette a birodalmat. 1071-ben Manzikertnél az akkor Belső-Ázsia felől Anatóliába ér-

szélhetünk római katolikus (nyugati rítusú), és ortodox (szlávul pravoszláv) vagy görögkeleti (bizánci vagy keleti rítusú) kereszténységről. (Ezzel magyarázható, hogy az ortodoxok a mai napig nem ismerik el a pápa keresztény egyházon belüli elsőbbségét, mint ahogy egyéb, későbbi zsinatokon szerzett jogosítványait sem, mint például a bűnbocsánatot és a pápai csalhatatlanság dogmáját.)

A bizánci császár hatalma jelentősen különbözött az Európában ekkor kialakult

rendi-feudális királyságok uralkodóinak jogkörétől. Nyugat-Európában a királyi hatalom ellenpólusaként alakult ki a rendiség a 11. századtól, amely a rendi gyűlésen keresztül korlátozta az uralkodót. Ezért is szokták rendi dualizmusnak nevezni ezt az államformát. A keleti szemléletet is magába olvasztó Bizáncban azonban a császárnak nagyobb volt a hatalma, ugyanis az államforma **cezarpapizmus** volt: az uralkodó egy személyben töltötte be a politikai és az egyházi vezető tisztségét is. Szigorú centralizmus (központosított hatalom) volt rá jellemző, amely még a római császárok korlátlan hatalmából öröklődött át. A 7. századtól ez a rendszer annyiban módosult, hogy a legfontosabb tisztségviselők (logothetések) befolyása megnőtt, már az államigazgatás döntéseibe is beleszólással rendelkeztek, ugyanakkor a császártól való személyes függésük továbbra is nagyon erős maradt.

Bizáncban tehát a középkori Nyugat- és Közép-Európára jellemző politikai és gazdasági fejlődéstől eltérő modell alakult ki. Míg Nyugaton a rendi függés gazdasági szerepe is fontos volt, és a kezdetben csak tisztséghez kötött birtok örökölhetővé válásával egész hűbéri láncolat alakult ki (feudalizmus), addig Bizáncban sokáig rabszolgamunkán alapult a termelés, és csak a 7. századtól vált dominánssá a szabad paraszti rendszer (főleg a szláv betelepülést követően).

A gazdasági átalakulással azonban a 11. századra egy sajátos rendszer jött létre, amelyet bizánci feudalizmusnak szoktak nevezni. Legfontosabb jellemzője (és egyben megkülönböztetője az európai feudalizmustól), hogy az ún. pronoiabirtok nem vált örökölhetővé, a tulajdonos bármikor visszavehette, így az nem vált az adományozott tulajdonává. Ugyanakkor az adományként kapott birtok után meghatározott számú katonát kellett kiállítania az adományozottnak (mint Európa területén), így a hadse-

38. ábra – Ikonosztáz-részlet a Szent Demeter (Thesszaloniki védőszentje) tiszteletére épített székesegyházban. Az ortodox templomok legjellegzetesebb része a szentélyt a templom többi részétől elválasztó képfal. Az 1054-ben bekövetkező nagy egyházszakadást követően a Bizánci Birodalomtól függő területeken a keleti rítus terjedt el, jellegzetes, a katolikus templomoktól különböző építészeti stílusával együtt.

39. ábra – Szent Piroska ábrázolása a konstantinápolyi Hagia Szophia-székesegyház egyik mozaikrészletén. Piroska (1088–1134), Szent László magyar király lánya Komnénosz II. János bizánci császár feleségéeként lett bizánci császárnő. Házasságkötése előtt áttért az ortodox hitre, amelyben az Eiréné nevet kapta. Halála után szentté avatták.

reg megszervezésében is fontos szerepet játszott. (A 11. századig a szabad parasztok, más néven sztratióták, tehát katonák saját birtokukat művelték, és emellett láttak el általában lovas katonai szolgálatot.)

A 12. századig Bizánc minden támadást visszavert, a fővárost végig sikerült megvédeni. A 13. század elején azonban minden addiginál nagyobb veszély leselkedett a birodalomra. Ez azonban nem a Balkán-félsziget vagy Ázsia felől érte a fővárost, hanem nyugatról: a IV. kereszties hadjárat.

13. Bizánci vereségek és Konstantinápoly eleste

A pápa 1096-tól kezdve többször is vallásháborút hirdetett Jeruzsálem és környékének felszabadításáért. A 13. század elején azonban egy rendhagyó katonai vállalkozás vette kezdetét: a **IV. kereszties hadjárat (1202–1204)**. Ezt a háborút Velence, a gazdag és jelentős kereskedelmi érdekeltséggel rendelkező városállam indította, sokkal inkább gazdasági, semmint vallásos indítatásból. Kihaszználva, hogy a bizánci trónkövetelő Alexiosz herceg megjelent Velencében és támogatást kért, elérkezettnek látta az időt a majdnem kilencven esztendővelencei dózse, Enrico Dandolo, hogy leszámoljon a konkurenciával: Bizánccal. Velencének ugyanis több földközi-tengeri kikötővárosban

is voltak kereskedelmi képviselői, és egyedül szerette volna ellenőrizni a Kelet felől érkező áruforgalmat. Egyértelműen saját hatalmát akarta növelni, ezt bizonyította az is, hogy még 1202 novemberében, útban Konstantinápoly felé, elfoglalta az addig magyar kézen lévő Zára (ma Zadar) városát, hogy befolyását növelje az Adriai-tengeren. (A város az 1358-as zadari békével került vissza újra Magyarországhoz, Nagy Lajos uralkodása alatt.)

A Velence vezette kereszties seregek 1203 nyarán vonultak be Konstantinápolyba, ahol a katonák három napon át szabadrablást rendeztek. A birodalom helyén három császárság és sok kis fejedelemség jött létre. Konstantinápoly központtal megalakult a **Latin Császárság (1204 és 1261 között állt fenn)**, délebbre, a kis-ázsiai területen a **Nikaiai Császárság**, a Fekete-tenger déli partvidékén pedig a **Trapezunti Császárság**. A mai Görögország területén pedig több kis „latin” hercegség és királyság próbált fennmaradni a hatalmi küzdelmek zűrzavarában. (Ezek az itáliai és frank vezetéssel létrejött, ezért összefoglalóan „latin”-nak nevezett államalakulatok azonban általában csak pár évtizedig maradtak fenn, az egymás ellen folytatott csatározások, a Nikaiai Császárság terjeszkedése, de legfőképpen Velence folyamatos támadásai miatt.) Velence a Földközi-tenger keleti medencéjének legerősebb hatalmaként egész birodal-

40. ábra – Platamonasz vára. A Herakleion helyén épült várat a IV. kereszties háború után Bonifác de Montferrat kereszties lovag építette Makedónia és Thesszália határán. A Tempé-völgy bejáratánál, az Olümposz lábánál fekvő erőd egyszerre volt képes a tengeri forgalmat, és a szárazföldi közlekedést is ellenőrizni.

mat hozott létre a török hódításig. Az Adriai-tenger partvidéke után megszerezte a Jón-szigeteket és Krétát, de hosszabb ideig birtokolta a Peloponnészosz-félszigetet, Attika egy részét, Rodoszt, Ciprust, Eviát (Negroponte néven), az égei-tengeri szigetek közül Karpathoszt, Naxoszt, Tinoszt, Androszt, Szkiroszt, Limnoszt valamint a Márvány-tenger partvidékét. Az észak-itáliai városállamnak a törökök megjelenéséig meghatározó szerepe volt a hellén világban.

Velence birtokain és a bizánci „utód” császárságokon kívül fontosabb államok voltak még: az **Epiroszi Despotátus**, az Athéni Hercegség és pár évtizedig az Akháj Fejedelemség. Epiroszban 1205 és 1479 között állt fenn a despotátus önálló királyságként, egészen a török hódításig. A IV. kereszties hadjáratot követően Dukász Mihály (II. Alexiosz bizánci császár unokatestvére) alapította meg a mai Albánia és Észak-Nyugat Görögország területén. Rövid időre az epiroszi despota hatalma egészen a mai Bulgáriáig kiterjedt, de a bolgárok támadását követően Thesszalonikit is elveszítette, így fennhatósága a Jón-tenger partvidékén maradt csak erős. Elhelyezkedése révén mind a szárazföld belső területeivel, mind pedig a Jón- és Adriai-tenger térségével szoros kapcsolatban állt, jelentős diplomáciai tevékenységet folytatva. 1479 és 1912 között oszmán fennhatóság alatt állt.

41. ábra – Rodosz, a Nagymesteri palota belső udvara. Rodosz szigetét a 14. század elején szerezte meg a Szent János Lovagrend, amelynek tagjait a 13. század végén űzték el a Szentföldről. A frank lovagok a 14. század első felében építették fel várukat, és annak közepén a Nagymesteri palotát, ahonnan 1522-ig irányították a szigetet.

Az **Athéni Hercegség** a Bizánci Birodalom egyik kereszties utódállama volt az Attikai-félsziget és Viotia (ókori Boiótia) területén. A hercegséget 1205-ben alapította Otto de la Roche, a negyedik kereszties hadjárat egyik burgundi lovagja. 1311-ben a hercegség által felbérelt katalánok saját uruk ellen fordulva átvették az állam irányítását. A katalánt tették hivatalos nyelvvé, átvették a katalán jogrendet megszüntetve a frank és görög eredetű törvényeket. Ezt követően a hercegség a szicíliai királyok kezébe került, majd egy kis ideig (1395–1402) a velenceiek is uralták. 1456-ban II. Mohamed teljes a területét meghódította, és az 1821-ig az Oszmán Birodalom része lett.

A Peloponnészosz-félsziget északi területein 1205-ben alapított **Akháj Fejedelemség** nem tudta sokáig megvédeni magát a Velencével és az Athéni Hercegséggel folytatott küzdelmekben. Az 1300-as évektől itáliai nemesek birtokába került, miközben Velence több peloponnészoszi kikötőt is megszerzett (Monemvaszia, Koroni, Pülosz). A 15. század közepén az oszmánok elfoglalták a félsziget nagy részét, amelyet azonban Velence visszafoglalt 1669-ben. 1715 után újra a törökökhöz került, akik egészen 1821-ig birtokolták.

A keresztiesek **1204-ben Rodosz szigetét** is elfoglalták, majd Bizánc és Genova vetélkedett a birtoklásáért, amiből 1278-ra utóbbi került ki győztesen. Genova (Velence mellett a korszak másik gazdag itáliai kereskedővárosa és tengeri hódítója) az 1300-as évek elején eladta a szigetet a Szentföldről távozni kényszerült Szent János Lovagrendnek, amelynek tagjai Ciprusról települtek át ide. A török 1522-ben induló, és egy évvel később sikeresen befejezett hadjáratáig a katolikus lovagrend irányította Rodoszt, aminek építészeti emlékei a mai főváros arculatát is meghatározzák a Nagymesteri Palotával és a Lovagok utcájával. 1522 után az Oszmán Birodalom része lett, egészen az olasz megszállás időszakáig (1912 és 1947 között Olaszországhoz tartozott).

Kréta szigetét 1204-ben a genovaiak foglalták el, majd 1212-ben Velence kezébe került, amelyet mint fontos kereskedelmi csomópontot és stratégiai helyszínt az 1669-es török hódításig meg is őriztek. A velencei hatás ma is közvetlenül érződik a főváros Iraklio, és Hania városain, ahol a városmag olaszos hangulatot áraszt. A velenceiek által Candiának nevezett sziget fővárosa a Kelet-Mediterráneum egyik kulturális központja lett, ahol

42. ábra – A IV. kereszties hadjáratot követően létrejött államok, köztük a Latin, a Nikaiai és a Trapezunti Császárság, valamint az Epiruszi Despotátus.

görög földön egyedülálló módon fontos szerepet játszott a reneszánsz művelődés-történeti korszaka is. (Leghíresebb mestere az El Greco néven elhíresült festő volt. A mai Görögország többi részén a gótika, reneszánsz, barokk művészeti irányzatával csak ott találkozhatunk, ahol a velenceiek hosszabb ideig jelen voltak, hiszen a bizánci kultúrát az oszmán-török időszak követte, ahol az európai stílusirányzatok meg sem jelentek.)

Ciprus bizánci története 1191-ig tartott, amikor a harmadik keresztes hadjáraton részt vevő Oroszlánszívű Richárd angol király megszállta, majd eladta Guy de Lusignan keresztes lovagnak, aki 1192-től az általa kikiáltott Ciprusi Királyság uralkodója lett. Innentől kezdve 300 éven át keresztes állam működött a szigeten, majd 1489-ben Velence szerezte meg. Velencétől 1571-ben az Oszmán Birodalom foglalta el, véget vetve a katolikus uralomnak. Ekkor jelent meg a szigeten a török népesség, amely 10–20%-át képezte a teljes lakosságnak. Ciprus a frank, velencei és török megszállás ellenére is végig megőrizte görög nyelvét és kultúráját, amely ma is meghatározza a szigetet.

A Jón-szigetek helyzete még az eddigi területeknél is érdekesebben alakult. A 12. század végén a szicíliai uralkodó szerezte meg a hét szigetet Korfu és Lefkada) kivételével, amelyek akkor még Bizánc kezén maradtak. De nem sokáig, ugyanis Velence 1204-ben elfoglalta Korfut, és lépésről lépésre építette ki hatalmát az összes jón-tengeri szigeten annak ellenére, hogy a törökök folyamatosan támadták azokat. Egészen az 1797-es campoformói békéig meg is tudta őrizni az itáliai város a szigeteket, amikor a terjeszkedő Franciaországnak volt kénytelen átadni. A görögül csak „Hétsziget”-nek nevezett területet a török soha nem tudta elfoglalni, az ott élő görögség nem került oszmán uralom alá. Így a fejlődés is teljesen máshogy alakult: az itáliai kultúra (építészet, nyelv, szokások) széles körben elterjedt, miközben az itt élő görögök jóval szabadabb környezetben, szinte autonóm közösségként élhették hétköznapijait.

Konstantinápoly környékén a 13. század második felében történt még egy kísérlet az egykori hatalom (és egység) helyreállítására. A Nikaiai Császárság élére a Palaiologosz-dinasztia került, amely 1261-ben, legyőzve a latin uralkodót, újraegyesítette a két császárságot. Bizánc azonban ezt követően sem nyerte már vissza igazi erejét, a keresztesek támadását nem tudta teljesen kiheverni. Így egyre kevésbé volt képes eredményesen szembenézni a külső támadásokkal.

A szomszédos államok ki is használták a Bizánci Birodalom meggyengülését. A Szerb Királyság Dusán István uralkodása alatt elérte fénykorát, aki kihasználva a bolgár állam és Bizánc megingását, 1346-ban „minden szerbek és görögök cárjának” koronáztatta magát. Dusán birodalma ekkor keleten az Égei-tengerig, délen Korinthoszig húzódott, sőt még Konstantinápoly ostromával is megpróbálkozott, igaz, sikertelenül.

Bizánc európai területeit tehát hol a bolgár, hol a szerb cár birtokolta, illetve egyes birtokai továbbra is Velence uralma alatt maradtak, miközben Ázsia felől egy még

erősebb katonaállam, az oszmán veszélyeztette. Az 1300-as évek állandó támadásai között egyre inkább csak Konstantinápoly környékére szorult vissza az egykori nagy kiterjedésű birodalom, amely képtelenné mutatkozott területének megvédésére. Így amikor a törökök elindították folyamatos területszerző hadjárataikat a Balkán-félsziget irányába, a gyengülő Bizánci Birodalom már nem volt képes feltartóztatni azokat.

1204 után az egységes bizánci kultúra felbomlott, a görögség különböző államalakulatokba került a Jón-tengertől Ciprusig és a Fekete-tenger déli partvidékéig, ahol eltérő hatások érték. Ugyanakkor a görög nyelv és műveltség továbbra is domináns maradt, ezek a területek szoros kapcsolatban álltak egymással, a görög-ortodox kultúra nem tűnt el a latin (főleg velencei és genovai) valamint szláv hatás ellenére sem.

14. Az oszmán-török hódítás

Az oszmán-törökök Belső-Ázsiából vándoroltak Anatólia területére, ahol a 13. század közepén Oszmán, az első uralkodó megteremtette a katonaállam alapjait, létrehozva a későbbi Oszmán Birodalmat. A birodalom a 14. századtól terjeszkedni kezdett, ami a bizánci állammal való összeütközésekhez vezetett. A törökök 1354-ben vívták meg az első győztes csatájukat Európa területén (a Gallipoli-félszigeten), majd 1363-ban elfoglalták Edirnért (ma Drinápoly), megtevé második fővárosuknak azt (az első Bursa volt, Ázsiában).

Innentől kezdve Európa felé fordult a szultán figyelme, és pár évtized alatt el is foglalta a Balkán-félsziget jelentős részét. **1389-ben Rigómezőnél** (Koszovó-Polje) a szerb államot győzte le, majd **1396-ban Nikápolynál** a Zsigmond magyar király vezette kereszties seregekre és a Bolgár Császára mért súlyos vereséget. A 14. század végére az Égei-tenger északi partvidékét is elfoglalta a szultán Thesszaloniki városával, amivel kezdetét vette a több mint 500 évig tartó török uralom. Az ázsiai részeket innentől kezdve Anatóliának, az európai területeket pedig **Ruméliának** hívták a birodalmon belül, ami a Bizánc, mint második Róma elnevezéséből ered. Ugyanis amikor a törökök megjelentek a bi-

43. ábra – A Dardanella-ágyú, avagy II. Mehmed ágyúja, amelyet 1453-ban használtak Konstantinápoly ostrománál. II. Mehmed szultán minden korábnál hosszabb, és nagyobb tűzerővel rendelkező ágyukat öntetett (még Erdélyből is érkeztek ágyúöntő mesterek, például Orbán mester). A legnagyobb ágyúk 8 méter hosszú és 1 méter átmérőjűek voltak, képesek akár 500 kilós kőgolyókat is kilőni a vár leggyengébbnek látszó pontjára.

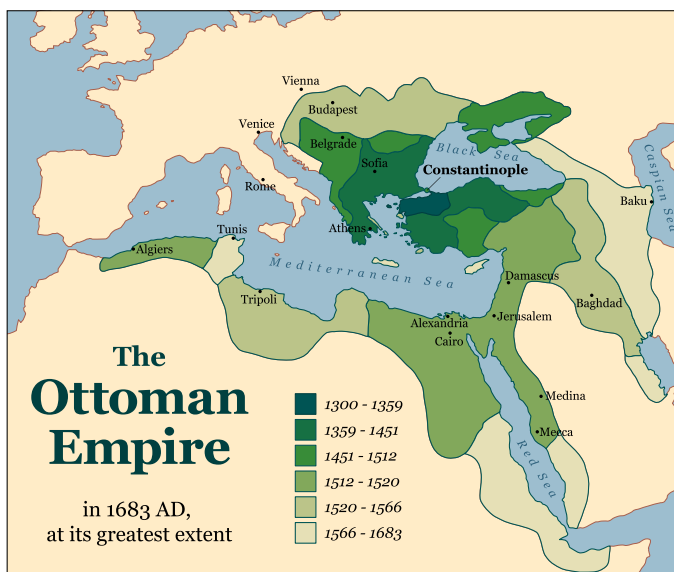
záncsi területeken, azt hallották, hogy az ott élők magukat rómainak nevezik, így a tőlük megszerzett területeket „római földnek” (Ruméliának) nevezték el, amely elnevezés aztán áterjedt az egész Balkán-félszigetre. (A török eredetű Balkán név /jelentése „erdős hegylanc”/ csak a 19. században jelent meg a félsziget jelölésére.)

A gyors hódítás a kezdeti sikerek után pár évtizedre abbamaradt, ugyanis kelet felől Timur Lenk mongol csapatai iszonyú pusztítással betörték Anatóliába, megsemmisítő vereséget mérve az oszmánokra. Az 1402-as ankarai csata után még a szultán, Bajazid is fogságba került, a mongolok pedig egészen az Égei-tenger partvidékéig előtörttek. A törököknek időre volt szükségük, hogy újjászervezzék államukat, és csak ezt követően fordultak újra a Balkán felé. 1451-ben II. Mehmed (Mohamed) lépett a szultáni trónra, aki minden erejével az addig bevehetetlennek tűnő Konstantinápoly ellen fordult. Így került sor a város legnagyobb ostromára 1453-ban.

A város ostroma hosszú előkészületeket követően 1453 áprilisában vette kezdetét. A szultán már 1452 elején erődöt építtetett a Boszporusz északi bejáratánál, és egy 120 hajóból álló flottát szereltetett fel, hogy elvágja a város utánpótlását. A török sereg létszáma elérte a 70.000 főt, amellyel nagyjából 9000 várvédő próbálta felvenni a küzdelmet. A döntő rohamot május 28-án kezdte meg a török, majd másnap, **1453. május 29-én**, bejutva a falakon belülre, utcáról-utcára foglalta el a fővárost. A szörnyű vérengzés közben életét veszítette az utolsó bizánci császár, **XI. Palaiologosz Konosztantinosz** is: a Város elestével véget ért a Bizánci Birodalom majdnem ezer éves fennállása. A szultán az újonnan meghódított várost tette meg a birodalom fő-

városává, amelyet átnevezett **Isztambulra** a görög „εις την πόλιν” („istimboli”-nak hallva), a „hová mégy?” kérdésre adott, „a városba” kifejezés átvételével.

A török 1453 után is folytatni próbálta terjeszkedését, de az észak felé vezető út legfontosabb erődjét, Nándorfehérvárat ekkor még nem tudta bevenni, 1456 júliusában Hunyadi János és Szilágyi Mihály visszaverte II. Mehmed ostromát. Ugyanakkor a Balkán teljesen a fennhatósága alá került, 1467-ben ugyanis az albán hős, Kasztrióta György (Szkander bég)

44. ábra – Az Oszmán Birodalom terjeszkedése és legnagyobb kiterjedése (14–17. század). (Budapest csak 1873-tól létezett, előtte Pest, Buda és Óbuda településeiről beszélhetünk.)

maghalt, és Albánia is török területté vált. A birodalom területe ekkor már az Adriai-tengertől a Fekete-tengerig húzódott, sőt még a Krím-félsziget és a fekete-tengeri partvidék görögsege is oszmán alattvalóvá vált.

Az Oszmán Birodalom hódításai az 1510-es években folytatódtak a Közel-Keleten, majd 1521-ben, Nándorfehérvár elfoglalását követően újra észak felé fordult a szultán figyelem. A 16. század nagy katonai sikerei után érte el legnagyobb kiterjedését a birodalom, **Szulejmán szultán** alatt élte a fénykorát (1520–1566): ekkor foglalták el Rodoszt és a környező szigeteket is (Mohácsnál is ebben az időszakban győztek, és Budát is ekkor foglalták el). **Krétát** csak hosszú ostrom után, 1669-ben szerezték meg Velencétől, **1715-ben pedig a Peloponnészosz-félszigetet is elfoglalták.** (Ahogy korábban olvashattuk, a félsziget jelentős részét 1450 és 1460 között meghódították a törökök, de Velence többször visszaszerezte a területet. 1715-ben viszont a teljes félsziget a szultáné lett, amit Velence is elismert az 1718-as pozsareváci békében.) A görög területek közül egyedül a Jón-szigetekre nem terjedt ki a török fennhatóság, azok velencei, majd francia kézen maradtak.

A Bizánci Birodalom és az Oszmán Birodalom időszaka a szinte homogén görög népesség átalakulásával is együtt járt. Új etnikumok települtek be a görögök lakta vidékekre, ami az etnikai összetétel átalakulásához vezetett. (Ez alól csak a vlach/ aromán lakosság kivétel, akik az egykori, a latin nyelvet átvevő különböző balkáni népcsoportok leszármazottjaiként már jóval korábban is itt éltek.) Ekkor jelentek meg a városokban a zsidó közösségek, vándoroltak be a szlávok, és települtek be az albánok valamint a törökök.

45. ábra – Moszhopolisz települése. Moszhopolisz/Moszkopolisz (a mai Voskopojë Dél-Albániában) 1160 méteres tengerszint feletti magasságban fekszik. A 18. század közepén élte virágkorát: gazdasági kapcsolatai Konstantinápolyval és Velencével is összekötötték. Lakossága ekkor a 60 000-et is elérte, amely főleg ortodox aromán, görög és albán nemzetiségűekből állt. Huszonhat temploma, kolostorai, bankjai, könyvtára, sőt felsőfokú tanintézménye is volt: az 1744-ben alapított görög Hellenikon Frontisterion. Görög nyomdájában 1770-ben jelent meg a balkáni nyelvek – görög, albán, aromán, bolgár – első szótára. A törökök azonban többször is feldúlták (1769, 1788), Ali pasa pedig felégette. Ezt követően lakói elvándoroltak Görögországba, Szerbiába, de még a Habsburg Birodalom területére is. (A híres Sina-család is innen származott.)

46. ábra – A felszámolásáig 500 ezer sírt számláló thesszaloniki zsidó temető. Thesszalonikát a Balkán Jeruzsálemének is nevezték. A Spanyolországból kiűldözött zsidók 1492-öt követően telepedtek le a városban, amely hamarosan a térség legjelentősebb központjává vált. 1912-ben, Thesszoliniki Görögországhoz kerülésekor a lakosság több mint 50%-a volt zsidó származású, a görögök kb. 30%-ot tettek ki, de bolgár és muzulmán közösségek is éltek ott jelentős számban. A város ezt a kozmopolita jellegét kb. két évtized alatt elveszítette: az 1923-as lakosságcsere a muzulmán, a második világháború alatti német megszállás a zsidó lakosságától fosztotta meg.

nyos foglalkozásuk mellett többségük a nyelvét is „elveszítette”, és vált görögajkúvá. A városi vlach lakosság már a 18. századtól görög kultúrájává vált. Görögországban jelentős közösségeket alkottak a Grammos-, Pindosz-, és Olimposz hegység területén, Epirosz, valamint Thesszália régiójában. Két jelentős központjuk a ma Dél-Albániában található Moszhopolisz (albánul Voskopojë) és a Pindoszon található Metszovo települése volt. (Moszhopolisz a fénykorát a 18. század közepén élte. Kb. 60.000 fős lakossággal regionális kereskedelmi és gazdasági központ volt, a 18. század végén azonban a török támadások miatt a vlach népesség jelentős része több hullámban elvándorolt, még Magyarország területére is eljutva.) A görögországi vlachok létszáma ma nagyjából 20.000 és 100.000 fő közöttire tehető.

A szlávok déli törzsei a 6–7. században érkeztek a Balkán-félszigetre. Közülük sokan betelepültek a Bizánci Birodalomba, a szláv–görög együttélés ekkortól vette kezdetét az észak-görög területeken. Amikor Makedónia 1912-ben Görögországhoz került, jelentős számú, nagyjából 200–250.000 fős szlávajkú kisebbség került az országba. Ekkor több megye szláv többségű volt még (például Florina, Edessza, Drama), ahol a görögök aránya az egyharmadot sem érte el. Mai létszámuk a becslések alapján 40.000 és 100.000 közé tehető, akik főleg az északi (az észak-macedón és bolgár határhoz közeli) területeken élnek.

A Szerb Cárság 14. századi megerősödése folyamatos dél felé vándorlást idézett elő az albán területekről, amit csak felerősített a 15. századi török hódítás előli menekülés. Dél-Evia, az Attikai-félsziget és a Peloponnészosz területén nagyobb számban települtek le albánok, az akkori velencei és latin várakban szolgálva. Ezt támasztják

A **vlach** (vagy aromán/cincár) népesség a Római Birodalom hatására romanizálódott balkáni népcsoport, amely a latin nyelv átvételével saját identitással és ortodox vallással rendelkezett. Tagjai a szláv betelepülés előtt a hegyekbe húzódtak vissza, és legelőváltó (transzhumáló) gazdálkodást kezdtek el folytatni. Ezt az életmódot egészen a 20. század elejéig folytatták, amikor életterük beszűkülése miatt kénytelenek voltak városokba költözni. Ezzel elindult az asszimilációjuk (beolvadásuk), amelynek során hagyomá-

alá a 19. századi leírások is, amelyek szerint már a 14. században jelentős albán bevándorlás volt folyamatban. Idra és Szpetszesz szigeteinek előkelő albán származású hajótulajdonosai még a görög szabadságharcban is fontos szerepet játszottak. Ezt, a Dél-Görögország területére bevándorolt albán népességet **arvanitá**-nak nevezték, amely jelenléte egyértelműen kimutatható a 19. század végén is. A betelepülés mértékére jellemző, hogy a 20. század elején számuk elérte a 230.000 főt, ami a teljes lakosság közel 10%-át jelentette. Azt azonban nehéz lenne megállapítani, hogy ez a nagyszámú albán közösség mit tekintett anyanyelvének, ugyanis a 20. század elejére az albán nyelv gyakorlatilag eltűnt Görögország déli területein.

A 15. században másik menekülő közösség is megjelent a mai Görögország területén. A Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd házasságkötésével létrejött katolikus Spanyolország 1492-re befejezte a rekonkvizta (reconquista, „visszahódítás”) folyamatát, kiűzve a 8. századtól betelepült arabokat a Pireneusi-félszigetről. Ezt követően minden nem katolikus vallású lakost átterésre köteleztek. Az inkvizíció üldöztetése elől tömegesen menekültek el a **zsidó** vallású csoportok, amelyek elsősorban az Oszmán Birodalom nagyvárosaiba települtek be. Ezt az 1500 körül Spanyolországból érkezett közösséget hívták összefoglalóan szefárd-nak. A szefárd zsidók a második világháborúig megőrizték saját kultúrájukat és nyelvüket (ladino). Görögország területén legjelentősebb csoportjuk Thesszalonikiben élt, ahol a város legnépesebb etnikai csoportját alkotta, külön negyedeket benépesítve. (1912-ben, a város Görögországhoz kerülésekor a lakosság több mint 50%-a zsidó származású volt – nagyjából 60.000 fő –, a görögök aránya csak kb. 30%-os volt, míg a muszlimoké / elsősorban törököké/ kb. 20%-ot tett ki.) A holokauszt pusztításáig jelentős gazdasági és szellemi tevékenységet folytattak, így a nagyjából 100.000 fős létszámukkal, a lakossági arányukat jelentősen meghaladó mértékű szerepük volt Görögország ipari, kereskedelmi és pénzügyi életében.

A törökök a 15. századtól települtek be, nagyobb számban a mai Észak-Görögország területére, Rodoszra és Krétára. Az 1923-as lakosságcsere-egyezmény azonban kötelező jelleggel kitelepítette őket Törökországba (nagyjából 500.000-en hagyták el ekkor Hellászt), és csak a Nyugat-Trákiában élő, kb. 100.000 fős közösségük maradhatott lakóhelyén. Ma is nagyjából ekkora létszámú kisebbséget alkotnak, főleg Evrosz, Xanthi és Rodope megye területén, nyelvüket és hagyományos muszlim vallásukat megőrizve.

15. Görögök az Oszmán Birodalomban: nemzeti ébredés

A török hódítás jelentősen megváltoztatta a görögség helyzetét. Az oszmán fennhatóság alatt az iszlám vallás határozott meg minden társadalmi és tulajdonviszonyt. A birodalom társadalomstruktúrája a millet-rendszerre épült, amely a nemzeti helyett még vallási kategóriákon alapult. Így az államot sem a török etnikum irányította, a

„török” nevet a 19. századig csak „falusi vagy nomád” jelentésben használták, magukat a dinasztia megalapítójáról (I. Oszmánról) nevezték el. Az iszlám vallás előírásai alapján meghagyták vallásukban a szent könyvvel rendelkező egyistenhitű vallású csoportokat (zsidó, ortodox, örmény keresztény, katolikus), akik saját társadalmat, millet-et alkottak. Így a 19. századig nem az anyanyelv határozta meg a társadalmi rangot, státuszt, hanem a vallás.

Ugyan a nem muszlim lakosság alávetett státuszba került, például külön adót kellett fizetniük (fejadót vagy harádzsot), valamint 10-15 évente gyermekadót (devsirme): családonként egy fiúgyermeket, akit janicsárnak neveltek aztán. A keresztények jogi szempontból sem voltak egyenlők a muszlim törökökkel: bírósági tanúskodásuk nem ért fel egy muszlim szavával, nem építhettek a minareteknél magasabb templomokat, és nem hordhatták az iszlám szent színét, a zöldet. Viszont gyakorolhatták ortodox hitüket, sőt, a konstantinápolyi pátriárka mint az összes görög szellemi és vallási vezetője irányíthatta őket továbbra is. A szultán nem szólt közvetlenül bele az életükbe, így az elnyomás inkább csak gazdasági szempontból jelent meg. Ameddig az adó befolyt a vallási vezetőhöz, ő pedig továbbította azt a szultánhoz, addig a görög közösség aránylag szabadon élhetett.

Egyes rétegek még hasznot is húztak a török uralomból, például a faluközösség vezetői, vagy az oszmán hivatalok magas rangú tisztviselői. A török ugyanis nem tudta teljesen hatalma alatt tartani az elfoglalt hatalmas területet, ezért a korábban a falvak irányításában jelentős szerepet játszó görög földbirtokosokat meghagyta a helyükön, és közvetítőként használta őket. Ezt a réteget szokták **kodzsabasinak** (vagy hodzsabasinak) hívni. Ők az adószedés és igazságszolgáltatás feladatát is ellátták, de kiszolgálták az oszmán hatalmat is. Tehát a többségében paraszti sorban élő falusi lakosság (a görög területek lakosságának kb. 70%-a élt paraszti sorban) fölött ortodox görög vezető állt. Közülük sokan óriási vagyona tettek szert, míg a szabadságharcot követően belőlük kerültek ki az új előkelő réteg tagjai.

Még náluk is befolyásosabb társadalmi réteggé alakult a **fanarióták** csoportja. Az Isztambulban élő egykori bizánci előkelők leszármazottai beépültek az oszmán közigazgatás és diplomácia irányító rétegébe. Nevüket a világítótorony („fanar”/”fener”) szóról kapták, ugyanis annak környékén éltek. A város ezen negyedében székelt a pátriárka is, így a török időkben ezt lehetett a görög ortodoxok negyedének tekinteni. Műveltségüknek (több nyelven írtak és olvastak) valamint tájékozottságuknak köszönhetően a legmagasabb külügyi pozíciókat is megszerezhették, például a mai külügyminiszternek megfelelő flottadragomán posztját, vagy a moldvai és havasalföldi alávetett tartományok vezetői tisztségét a 18. században. (Havasalföld és Moldva fejedelmi címét 1711 és 1821 között görög fanarióták töltötték be.) Legtöbbjük azonban **diplomáciai tolmácsként („dragomán”)** tudott érvényesülni. Az idők folyamán akkora vagyona tettek szert, hogy az ortodox egyháznak és a szultánnak is rendszeresen kölcsönöztek jelentős összegeket. Befolyásos helyzetük miatt kezdetben

nem lelkesedtek a görög szabadság ügyéért, csak amikor már egyértelműnek tűnt a győzelem kivívása. Ekkortól viszont az egykori Bizánci Birodalom felélesztése lett a céljuk.

A fanariótákhoz hasonló vagyonnal rendelkeztek a görög távolsági kereskedők is, akik a Fekete-tengertől a Földközi-tenger szinte minden jelentősebb kikötőjéig megfordultak, oszmán lobogó alatt hajózva kihasználták a birodalom alattvalóira kiterjedő kereskedelmi kiváltságokat. Mivel a török nem foglalkozott kereskedelemmel és pénzügyekkel (a Korán tiltja a kamatszédést), az évek során a görögök átvették az Oszmán Birodalom kereskedelmének irányítását. Ők tömegesen csatlakoztak a szabadságharchoz, sőt a diaszpórában élők indították el a felkelés szervezését is, Odessza városából. Szerepük jelentős volt, mert kereskedelmi flottájukat 1821 után hadiflottává alakítva harcoltak a törökkel szemben.

Összességében azt lehet mondani, hogy a török uralom nem minden görög számára hozott rabságot, és még olyanok is akadtak, akik érdekeltek lehettek az oszmán uralom fenntartásában. A 18. században azonban olyan változások vették kezdetüket, amelyek a függetlenségi háború elindításához vezettek. Ezek közül a nagyhatalmak aktív fellépése (főleg Oroszorszáég és Nagy-Britanniáé), valamint a modern nem-

47. ábra – Isztambul Fanar nevű negyede, jobbra fent a görög főiskola épületével. A név a görög fanar (lámpás, világítótorny) szóból származik, utalva a világítótornyra, melynek környéke ortodox negyednek (ortodox mahala) számított Konstantinápolyban. Innen ered a „fanarióta” elnevezés, amely nem csak görög származásúakat takart, hanem elgörögösödött albán, olasz, román családokat is. A 18. század elejétől belőlük kerültek ki Moldva és Havasalföld kormányzói, de dragománok (tolmácsok, közvetítők) és fődragománok (flottaparancsnokok, a mai külügyminiszterhez hasonló jogkörrel és feladattal) is.

48. ábra – Rigasz Velestinlisz arcképe az egykori 200 drachmás papírpénzen. Rigasz Fereosz (Velestinlisz) (1757–1798) a görög függetlenségi törekvések első mártírja, aki Thesszáliában (Velestinoszban) született. 1796-os bécsi utazásakor titkos forradalmi szervezetet alapított, egy évvel később pedig kiadta alkotmánytervezetét, amely a balkáni nemzetek felszabadítását tűzte ki célul. Röpiratának címe: Rumélia, Kis-Ázsia, a Földközi-tengeri szigetek és Vlachia [Észak-Görögország] lakosságának új politikai irányítása. 1797 végén elfogták a török hatóságok, akik a belgrádi várban hazaárulóként végezték vele.

függetlenségi törekvéseit. A romantika felkarolta, és görögbarát (filhellén) mozgalmakat hívott életre szerte Nyugat- és Közép-Európában (többek között Lord Byron, Victor Hugo és Puskin is csatlakozott ezekhez). Ez az a háttér, amelyben a 18. század utolsó két évtizedétől kezdődően, a túlnyomórészt valamely európai nagyvárosban élő görög értelmiségiek érdeklődése a nemzeti múlt, kultúra és nyelv felé fordult. Ezt a 19. század elejéig tartó időszakot (a görög nemzeti megújulás mozgalmát) szokás **görög felvilágosodásnak** nevezni. Legjelentősebb képviselői Adamandiosz Koraisz és Rigasz Velestinlisz voltak.

Rigasz Velestinlisz volt az első görög gondolkodó, aki összefüggő politikai programot dolgozott ki az Oszmán Birodalom átalakításáról, amit persze görög vezetés mellett képzelt el. Bár alkotmánytervezete a saját korában nem váltott ki nagy visszhangot, pár évtizeddel később már őt tartották a görög függetlenségi mozgalom előfutárjának. A 19. század elejére azonban szélesebb összefogás valósult meg a török uralom lerázására: a **Baráti Társaság** vagy **Filiki Eteria**.

Fontosabb fogalmak

arvanita: A 14–15. században a mai Dél-Görögországba betelepült albán népesség elnevezése, amelynek tagjai a 19. századig megőrizték nyelvüket és kultúrájukat, majd beolvadtak (asszimilálódtak).

cezarpapizmus: A Bizánci Birodalom uralkodási formája, ahol a császár mint a politikai élet vezetője, egyben a vallási vezető is.

zettudat megjelenése volt a legfontosabb.

A 18. század végén a görögök között is elindult a felvilágosodás gondolatainak terjedése, aminek eredményeképp egyre fontosabbá vált a rokonság, a közös terület, vallás és nyelv azonosságtudata. Ezzel kezdetét vette a modern nemzetfelfogás formálódása. A modern nemzeté szerveződés folyamatát felgyorsította a felvilágosodás eszméje, amely az ókori görög kultúra folytatásának tekintette a modern görögség

49. ábra – Janinai Ali szobra szülővárosában, a dél-albán Tepelenében (Tepelena). Már fiatalon rablóvezér lett, majd 1788-ban a szultán kinevezte Epirusz és Thesszália élére. 1819-ben Janina központtal függetlennek nyilvánította magát a szultántól. 1820-ban II. Mahmud szultán halála ítélte, de 1821 márciusában kitört a görög szabadságharc, és a környék görög lázadói is csatlakoztak hozzá. A szultán csak hosszas, nagy erőket felvonultató hadjáratokat követően tudta legyőzni 1822 elején.

Epiroszi Despotátus: A mai Albánia és Észak-Nyugat Görögország (Ipirosz) területén 1205 és 1479 között fennállt királyság, amelyet a IV. kereszties hadjáratot követően Dukász Mihály (II. Alexiosz bizánci császár unokatestvére) alapított. Egészen a török hódításig, 1479-ig fennállt.

fanarióták: Konstantinápoly fanar/fener (világítótorny) nevű negyedében élő gazdag és befolyásos görögök elnevezése, akik az oszmán diplomáciában fontos szerepet játszottak.

görög felvilágosodás: A 18. század utolsó két évtizedétől a 19. század elejéig tartó időszak, amikor a túlnyomórészt valamely európai nagyvárosban élő görög értelmiségiek érdeklődése a nemzeti múlt, kultúra és nyelv felé fordult. Ezzel vette kezdetét a görög nemzeti ébredés folyamata.

kodzabasi: Görög falusi elöljáró, aki az adóbeszedés és igazságszolgáltatás feladatát látta el az Oszmán Birodalom görög területein.

Latin Császárság: A keresztiesek által 1204-ben megalapított birodalom, amely 1261-ig állt fenn.

negyedik kereszties hadjárat: A Velence által 1202 és 1204 között vezetett katonai támadás, amelynek célja Konstantinápoly elfoglalása volt.

Rumélia: Az Oszmán Birodalom európai területeinek elnevezése, elsősorban a Balkán-félszigetre használt megjelölés, jelentése: római föld.

szefárd: Spanyolország területéről 1500 környékén elmenekült, és elsősorban az Oszmán Birodalom városaiba betelepülő zsidó népesség, amely a 20. századig megőrizte sajátos nyelvét (ladino) és kultúráját.

Trapezunti Császárság: A negyedik keresztes hadjárat után létrejövő görög állam a Fekete-tenger déli partvidékén, amely **1204 és 1461 között állt fenn**, majd török kézbe került.

vlach (aromán/cincár): A Római Birodalom fennhatósága alatt a Balkán-félsziget romanizálódott (a latin nyelvet és kultúráját átvevő) közössége, amely a 20. századig főként legelőváltó pásztorkodást folytatott a magasabb hegyvidéki területeken.

V. A FÜGGETLEN GÖRÖGORSZÁG MEGALAKULÁSA

16. A görög szabadságharc

1814-ben Odesszában három helyi, görög származású kereskedő (Emmanuil Xant-hosz, Athanasziosz Cakalov és Nikolaosz Szkufosz) megalapított egy titkos társaságot **Filiki Eteria (Baráti Társaság)** néven. Céljuk az Oszmán Birodalom elleni felkelés megszervezése, majd egy Konstantinápoly központú nagy görög állam megalakítása volt. A felkelést két irányból szerették volna kirombantani: a havasalföldi és moldvai (román) vazallus török fejedelemségekben, valamint ezzel párhuzamosan a Peloponnész-szigeten.

Havasalföld és Moldva az Oszmán Birodalom része volt ekkor, de a 18. század elejétől görög származású fanarióta kormányzót nevezett ki a szultán az élükre, így ott is lett volna görög jelenlét. A Peloponnész-szigetre pedig azért esett a választás, mert ott még csak száz éve volt jelen a török uralom, így nem épült ki olyan erős ellenőrzés, mint más görög területen. A mozgalom orosz támogatással szeretne megvalósítani céljait, ezért megkeresték az akkor az orosz külügyminisztériumban (külügyi államtitkárként) tevékenykedő, görög származású **Ioannis Kapodisztriaszt**, hogy álljon a felkelés élére, és szerezze meg Oroszország hivatalos támogatását a törökkel szemben. Első hallásra nem tűnt lehetetlennek a diplomáciai (esetleg katonai) támogatás megszerzése, hiszen az megfelelt az orosz külpolitika fő törekvésének a 18. század végétől. (Az oroszok szerettek volna a Fekete-tengerről kijutni a Földközi-tengerre. Ehhez a balkáni ortodox nemzetek támogatása jó eszköznek tűnt.)

1815 után azonban egy évtizedre teljesen megváltozott Oroszország külpolitikai

célja, hiszen a napóleoni háborúkat követően alapító tagja lett a Szent Szövetségnek, amelyet a Habsburg Birodalom, Poroszország és Oroszország kötött meg a törvényes uralkodók védelmére, a forradalmi megmozdulások elfojtása érdekében. Ezért Kapodisztriasz nem ígérhetett orosz támogatást, ő maga pedig nem merte saját karrierjét kockáztatni. Így azt javasolta 1817-ben, hogy amíg nem veszi kezdetét egy újabb orosz–török háború, halasszák el a felkelést. 1820-ban újra felkeresték Kapodisztriaszt, aki ismét elutasította a felkérést, de maga helyett az orosz hadsereg egy görög tábornokát, **Alexander Ipszilantiszt** ajánlotta, aki el is vállalta az irányítást.

Ipszilantisz a dunai fejedelemségek görög származású vezetőivel együttműködve, görög–román összefogással képzelte el a felkelés elindítását, így a Balkán északi területe lobbant volna lánggra, onnan kellett volna kiszorítani a törököt déli irányba. Ezek után 1821 januárjában Tudor Vladimirescu román fejedelem kirobbantotta a

50. ábra – Zalongo-emlékmű (Zalongo tánc) a hős szulióta asszonyoknak állít emléket a Preveza városához közeli Kamarina település feletti hegyoldalon. Janinai Ali 1803-ban indította el a szulióta háborút, amely során a be nem hódoló szulióta törzseket akarta megtörni. Mintegy 60 szulióta nő táncolt egymás kezét fogva a szikla széléig, ahonnan először a gyermekeiket dobták a szakadékba, majd magukat is utánuk vetették. Inkább a halált választották, sem mint a rabságot. 1821-től sokan a görög szabadságharc oldalán harcoltak a török ellen, hősiességük miatt nevük fogalomná vált Görögországban.

A szulióta törzs a Janina és Arta városai között húzódó hegyvidéken fekvő Szuli településéről kapta nevét. A 16. században még csak egy faluként jelent meg, amelynek tagjai harcias, zárt, szinte teljes függetlenségben élő ortodox keresztény közösséget alkottak. (Eredetileg albán származású ortodox keresztények, de a 19. századra görög identitásúvá váltak.) 1660-ra négy faluból álló szövetséget hoztak létre, híres bátorságuknak és vakmerőségüknek köszönhetően egészen a 19. század elejéig félautonóm státuszban irányíthatták területüket. Az 1800-as évek elején Janinai Ali verte le ellenállásukat, a törzs szentjének templomát (Szent Donát) pedig mecsetté alakította.

havasalföldi felkelést, amely a kezdeti sikerei ellenére mégsem váltotta be a görög reményeket. A románok ugyanis bizalmatlanok voltak a 100 éve fennálló görög kulturális és gazdasági elnyomás miatt, így a felkelés itt elbukott.

A lendület ennek ellenére nem tört meg. A Peloponnészoszon is kezdetét vette a szervezkedés, amellyel a szultán még az elején le akart számolni. Az oszmán tisztviselők 1821 márciusában tanácskozásra hívták a görög vezetőket a peloponnészoszi Tripoli városába. A megjelenteket börtönbe vetették, amire a helyi görög előljárok megtámadták a törököket, Mani városában pedig felkelés tört ki. A szabadságharc kitörésének jelképes időpontja **1821. március 25.** (a Balkánon 1923-ig érvényben lévő Julianus-naptár szerint, míg a Gergely-naptár szerint április 6.), amikor Germanosz patraszi érsek kitűzte a szabadságharc zászlaját az Agia Lavra kolostorra. (A ma hivatalos nemzeti lobogón található kereszt az ortodoxiára, az egymást váltó kilenc kék-fehér sáv pedig a szabadságharc kilenc szótagú jelszavára utal: *ελευθερία ή θάνατος*, *szabadság vagy halál!*)

A kezdeti sikerek Janinai Ali albán pasának is köszönhetők, aki függetlenítette magát a szultán hatalmától Epirosz területén, és jelentős török seregeket kötött le 1822 januárjáig. A szultán így csak az ő legyőzését követően tudott nagyobb létszámú sereget küldeni a Peloponnészoszra. A sikereket ki is használták a görögök, hiszen már **1822 januárjában nemzetgyűlést** hívtak össze **Epidavroszban** (ismertebb ógörögös neve: Epidauros), ahol kikiáltották Görögország függetlenségét, az ideiglenes

51. ábra – Laszkarina Bubulina (1771–1825) az 1978-as 50 drachmáson, háttérben Napflío erődje a Palamidi-dombon. Idrá szigetének előkelő arvanita hajótulajdonosi családjában született, de édesanyja Szpetszszre költözött, ahol a legbefolyásosabb kereskedőréteghez tartoztak. Az 1810-es években csatlakozott egyedüli nőként a Filiki Eteria (Baráti Társaság) tagjaihoz, hogy segítsen Görögország függetlenségének kivívásában. 1821-ben felfegyverezte Agamemnon nevű hajóját, és egészen 1825-ben bekövetkezett haláláig meghatározó szerepet játszott a Szaróni-öböl görög hadműveleteiben. Jelentőségét jól mutatja, hogy 1959-ben életéről filmet forgattak Irene Papasz főszereplésével, és hogy az 50 drachmás papírpénzen is ő volt látható.

kormány vezetőjének pedig Alexandrosz Mavrokordatoszt választották meg. A lázadás után a törökök felakasztották a konstantinápolyi pátriárkát (mint az ortodoxok szellemi vezetőjét). A törököket ért vérengzésre válaszként pedig 1822 áprilisában Hiosz szigetének szinte teljes görög lakosságát lemészárolták. (1821-ben a görögök, a Peloponnészosz-félsziget körülbelül 40.000 muzulmán lakosából 15.000-et öltek meg rövid időn belül.)

A nagyhatalmak nemcsak a Szent Szövetség elvei miatt nem avatkoztak be a szabadságharc elején, hanem a harctéren kialakult zavaros helyzet miatt sem. A görög

52. ábra – Ioannis Kapodisztriasznak (1776–1831), az újkori Görögország első kormányzójának a szobra Napflionban. Kapodisztriasz Korfu szigetén született, 1800 és 1807 között az orosz védnökség alatt álló Hétsziget (Jón) Állam vezetője, 1828-tól Görögország első kormányzója. Határozott központosítási politikája szembe fordította vele a korábban befolyásos görög családokat, akik nem nézték jó szemmel hatalmuk csökkenését. 1831 októberében, mikor a napflion templomba tartott, a templom bejáratánál a családfő bebörtönzése miatt lelőtte a Mavromihalis család két tagja.

szigetek tengerész és kereskedő rétegei hatalmas flottával rendelkeztek, amelyet most katonai célokra vetettek be (főleg Idráról, Szpetszeszről, valamint az égei-tengeri szigetekről), így tengeren sikerült megállítaniuk a török flottát, patthelyzetet kialakítva. A görög szabadságharcban ugyanis nagy számban vettek részt gazdag hajótulajdonosok és kereskedők, például a Kunduriotisz-család (Jorgosz Kunduriotisz /1782–1858/ Idra szigetén született arvanita családban, 1824–1826 a meszolongi görög nemzetgyűlés elnöke, 1848 márciusa és októbere között miniszterelnök. Testvére Lazariosz /1769–1852/ az 1821-es görög szabadságharc egyik hőse), vagy a szintén idrai hajótulajdonos Laszkarina Bubulina.

A szárazföldön szintén görög sikerek születtek, mert a felkeléshez tömegesen csatlakoztak a **kleftiszek** (rablók, banditák, akik a török uralom idején szembekerültek a török hatóságokkal, és hasonlóan a

magyar betyárokhoz, a szabadság szimbólumaivá váltak a harcok során). A helyzetet bonyolította, hogy hiába kiáltották ki a függetlenséget 1822 elején, az év végén Asztroszban összehívott második nemzetgyűlés felszínre hozta a belső ellentéteket. Az érdekcsoportok három vezető köré szerveződtek (Mavrokordatosz, Kunduriotisz, Kolokotronisz), a nézetkülönbségek pedig 1823 elejére polgárháborús helyzetet teremtettek. A török ellen harcolva ugyanis már a későbbi hatalom megragadása volt a tét, ráadásul a szigetek hajótulajdonosai és a földbirtokosok nem is voltak érdekeltek erős központi hatalom kialakulásában. Az 1825-ös év viszont változást hozott a nagyhatalmak beavatkozásával.

II. Mahmud szultán ebben az évben szánta el magát a görög felkelés végleges felszámolására, és segítséget kért **Mohamed Ali egyiptomi helytartótól**, aki támogatásáról biztosította, de a segítségéért cserébe magának Krétát, fiának, Ibrahimnak pedig a Peloponnészosz-félszigetet kérte. A szultán ezt elfogadta, mert még ez is kedvezőbbnek tűnt, mint a görög területek függetlensége. Egyiptom beavatkozása viszont felborította a földközi-tengeri politikai egyensúlyt, hátrányosan érintve Nagy-Britanniát.

Az egyiptomi seregek 1825-ben partra szálltak a Peloponnészoszon, 1826 áprilisára véres ostromot követően bevették Meszolongit, majd a török sereggel egyesülve 1827-re visszafoglalták az egész félszigetet, sőt Athént is. Ezzel a görög szabadságharc belső kezdeményezése elbukott, de a külső segítség pont ekkorra érkezett meg.

53. ábra – Theodorosz Kolokotronisznak (1770–1843), a görög szabadságharc egyik legfontosabb fegyveres vezetőjének lovasszobra a Nemzeti Történelmi Múzeum előtt, Athénban. Kolokotronisz befolyásos arkádiai családban született a Peloponnészoszon, majd a törökök elől Zakynthosra menekült, ahol angol katonai kiképzésben részesült. Végig gerillahadjáratozt a török, majd egyiptomi csapatokkal szemben, több jelentős hőstettet végrehajtva. A függetlenséget követően I. Ottó uralkodó az általa szervezett hivatásos hadsereg tábornokává tette. Portréja az 5000 drachmás papírpénzen is szerepelt.

54. ábra – Georgiosz Karaiszkakis egy 1844-es festményen, háttérben az Akropolisz. Karaiszkakis (1782 – 1827) Arta városához közel született, és már fiatalon kleftisznek (bandita, útonálló) állt, ahol komoly tiszteletet vívott ki magának. 15 évesen Ali pasa fogságába esett, aki felismerte tehetségét. Később éveket a pasa testőrségét vezette. 1821 nyarán csatlakozott a görög felkeléshez. Harcolt a Peloponnészoszon, majd Meszolonginál is. 1827 áprilisában, a falironi csatában ölték meg. Kultusza sokáig fennmaradt, a hősiességét elismerve Ottó király poszthumusz Nagy Kereszttel kitüntette ki. (Róla nevezték el Új Faliron negyedében az Olimpia-kosz Pireusz stadionját.)

1826-ban az orosz–brit közeledésre a pétervári jegyzőkönyvvel tettek pontot, amelyben azt követelték a szultántól, hogy hagyjon fel a görögök elleni összes hadművelettel, és adjon Görögországnak autonómiát. Eközben 1827 márciusában a troizéni nemzetgyűlésen hét évre köztársasági elnöknek választották Kapodisztriaszt, az orosz párt vezetőjét, aki meg is alakította az első görög nemzeti kormányt. (Addigra a politikai csoportok a három, segítséget nyújtó nagyhatalom támogatására szerveződtek meg, mert tőlük reméltek támogatást. Így alakult meg a francia, orosz és angol párt.)

1827 nyarán Londonban tovább folytatódott a diplomáciai egyeztetés. Július 6-án angol–orosz–francia egyezményt írtak alá a görögök védelméről. Ez már fegyveres beavatkozást is kilátásba helyezett, ha a törökök nem adnak autonómiát Görögországnak. A követeléseket a szultán elutasította, a szövetségesek pedig tengeri blokádot alakítottak ki, hogy így kényszerítsék meghátrálásra az Oszmán Birodalmat. A két flotta a navarinói öbölnél találkozott össze, ahol lövések dördültek, majd heves csata alakult ki. Az 1827 októberében lezajlott navarinói csata rövid ideig tartott, de a török és egyiptomi flotta megsemmisítő vereségével ért véget. Oroszország kihasználta a helyzetet: egy újabb orosz–török háború vette kezdetét. 1829-re az orosz csapatok már Drinápoly közelében jártak, megközelítve Isztambult. (A szultán 1826-ban számolta fel a janicsárságot, így nem tudta befejezni a hadsereg átszervezését, modernizációját.) A teljes összeomlást elkerülendő az Oszmán Birodalom kénytelen volt aláírni Szentpétervárral 1829-ben a drinápolyi békét. Ez megnyitotta a Szorosokat (Boszporusz és Dardanellák) az orosz kereskedelmi hajók előtt, szabad kereskedelmet engedélyezett az Oszmán Birodalmon belül, valamint elismerte Görögország autonómiáját.

Az oroszok túlzott megerősödését viszont nem hagyhatta szó nélkül Nagy-Britannia. 1830 februárjára nemzetközi értekezletet hívott össze Londonba, ahol hivatalosan

55. ábra – Meszolongi eleste. Theodorosz Vrizaikisz festménye. A szabadságharc egyik leghősiesebb ütközetére 1825 áprilisa és 1826 áprilisa között került sor. 1826. április 10–11-én, egy év ostromot követően zajlott le a meszolongi kitörés, ahol 8000 görög vesztette életét. Az erődbe Karaiszkakisz nem tudott segítséget vinni, bár elvágta Resid pasa utánpótlásvonalát. Mihaulisz admirális hajói december óta nem tudtak erősítést szállítani az erődbe, mert Ibrahim pasa elfoglalta Patraszt, és egyesült Resid hadaival. A törökök bevonultak a városba, 2000 fejet tűztek ki a várfalra, a nőket pedig eladták rabszolgának. A város eleste mégsem törte meg a görögöket, tovább folytatták a küzdelmet.

ország uralkodó-dinasztiájával sem áll rokonságban. (A görög származású uralkodó ötletét elvetették, hogy ne legyen még nagyobb a belső széthúzás.) Így esett a választás a bajor **Ottó von Wittelsbachra**, aki I. Othon néven lett Görögország királya, hivatalosan **1833-tól 1862-ig**.

Wittelsbach Ottó uralkodóval együtt bajor udvar és zsoldoshadsereg is érkezett, ami szembefordította a szabadságharc alatt magas politikai és/vagy katonai pozíciót betöltött görögöket az új királyi udvarral. Mivel 1833 elején az uralkodó 17 évesen érkezett Görögországba, a politikai hatalom a fő régens, Joseph von Armansterg kezébe került.

Az újkori görög állam kiépítése komoly nehézségekkel vette kezdetét, amelyek jó része oszmán történelmi „örökségként” szakadt a görög államra és annak bajor vezetőire. A görög hadsereg megreformálása a modern állam létrehozásának folyamatához kapcsolódott. Ez azonban nem ment könnyen, hiszen az 1820-as évek szabadságharcában részt vevő, nagy számban a korábbi törvényen kívüli kleftiszekből álló hadsereget kellett hivatásos, képzett katonákból álló, az államnak engedelmessé átformálni.

is elismerték Görögország függetlenségét, alkotmányos királyságként határozva meg az államformáját. (A szultán ezt csak 1832-ben ismerte el.) Ezzel megalakult az újkori görög állam, de a nagyhatalmak akaratainak és érdekének megfelelően csak kis területre terjedtek ki a határai, nagyjából 750.000 fős lakossággal.

17. Az újkori görög állam megszervezése és a Nagy Eszme

A britek csak egy kis területű államot láttak volna szívesen, hogy az orosz törekvésekkel szemben minél nagyobb és erősebb Oszmán Birodalom maradjon fenn. A kicsi és gyenge Görögországnak három védnöke (protektor hatalma) is lett, akik beleszóltak a belügyeibe, még a királyválasztásba is. Hogy egyik hatalom se kapjon nagyobb hatalmat a másiktól, megállapodtak, hogy olyan dinasztia nevezzen ki az ország élére, amelyik egyik

56. ábra – Görögország határváltozásai 1832 és 1947 között.

A nagyhatalmak az 1830-as londoni egyezményben rögzítették az ország határait, amelyeket 1832-ben módosították, azok északon az Artai-öböltől Voloszsig húzódtak. A Kiklád-szigeteket is magába foglaló Független Görög Királyság területe kb. 50.000 négyzetkilométerre terjedt ki, népessége pedig kb. 750.000 főt számlált. Jelentős polgársággal bíró ipari központok (Szmirna, Konstantinápoly, Thesszaloniki) a határon kívül maradtak, a fiatal állam területe többnyire fejletlen, mezőgazdasági vidékekre korlátozódott. A mai államhatárok hosszú folyamat végén, csak 1947-ben jöttek létre.

tették be.) Megépült az első királyi palota. (A német Friedrich Gärtner tervei alapján klasszicista stílusban készült épület eredetileg királyi palota, majd később a görög parlament épülete lett.) Athén elkezdett európai stílusú fővárossá válni.

Az uralkodó kulturális szempontból is fontosnak tartotta az ország fejlesztését, 1837-ben Athénban megalakult az első egyetem (a későbbi Kapodisztriász Nemzeti Egyetem), míg 1833 és 1880 között mintegy 2000 új iskolát adtak át, ami jelzi az oktatás kiemelt fontosságát a korszakban.

1844-ben Ioannisz Kolettisz lett a miniszterelnök, aki először fogalmazta meg a görög terjeszkedés külpolitikai programját: a **Megali Idea-t, vagy Nagy Eszmét**. Ezzel a belső reformokról a külső hódításra helyezte a hangsúlyt. Célja a Bizánci Birodalom helyreállításával és Konstantinápoly megszerzésével egyesíteni az összes görögöt. Ehhez azonban nagyhatalmi támogatásra is szükség lett volna, de Nagy-Bri-

Az 1832-es nafplioni nemzetgyűlés alkotmányos monarchiát fogadott el államformának a nagyhatalmi megállapodás értelmében, de Ottó király bajor tisztviselőkre épülő, abszolutista módszereket alkalmazó uralkodása 1843-ra katonai felkeléshez vezetett. Ennek hatására engedett a király: 1844-ben alkotmányt fogadott el, amely a tömegek széles körének biztosított választójogot, a görög férfiak többségének politikai jogokat adva.

Az első évek nehézségei ellenére a régensek sok reformot végrehajtottak. 1834-ben hivatalosan átköltözött a királyi udvar Nafplionból Athénba, innentől kezdve az ország új fővárosa rohamos fejlődésen ment keresztül. 1835-ben Ottó nagykorú lett és átvette a kormányzást, egy évvel később pedig feleségül vette Amália von Oldenburg protestáns hercegnőt, aki saját ízlésére formálta az új főváros központi részét. Ottó király és felesége sokat tett a városért: fejlesztették a közlekedését, nemzeti parkot alapítottak. (Az Amália-kert 1840-re készült el, Amália királynő megrendelésére több száz behozott növényvel és állattal telepít-

57. ábra – Az athéni bazár 1821-ben, Edward Dodwell festménye. A nagyjából 10.000 fős település ekkor még inkább egy oszmán faluhoz, mintsem európai nagyvárosához hasonlított.

58. ábra – Nafplion óvárosa. A Peloponnészosz-félsziget keleti partvidékének legfontosabb települése, Görögország első fővárosa. Jelentőségét bizonyítja, hogy a 13. századi frank uralom után Velence szerezte meg, 1540-ben török kézre került, de 1686-ban Morosini visszafoglalta Velence javára, majd 1715-ben ismét az oszmánoké lett. Velence 3 erődöt is kiépített/megerősített: Akronafpliont, Palamidit és a tengeri szigeten Burdzit. 1822. november 30-án szabadult fel a török uralom alól, 1823-tól az ideiglenes kormány székhelye, 1827–1834-ig az újkori Görögország fővárosa.

59. ábra – Kaposztriasz görög kormányzó meggyilkolása Napflion központjában, az Agiosz Szpiridon templom előtt. Éles kontrasztot mutat a nyugati öltözködési stílust képviselő kormányzó, és a merényletet végrehajtó, valamint környékbeli lakosok hagyományos öltözeke.

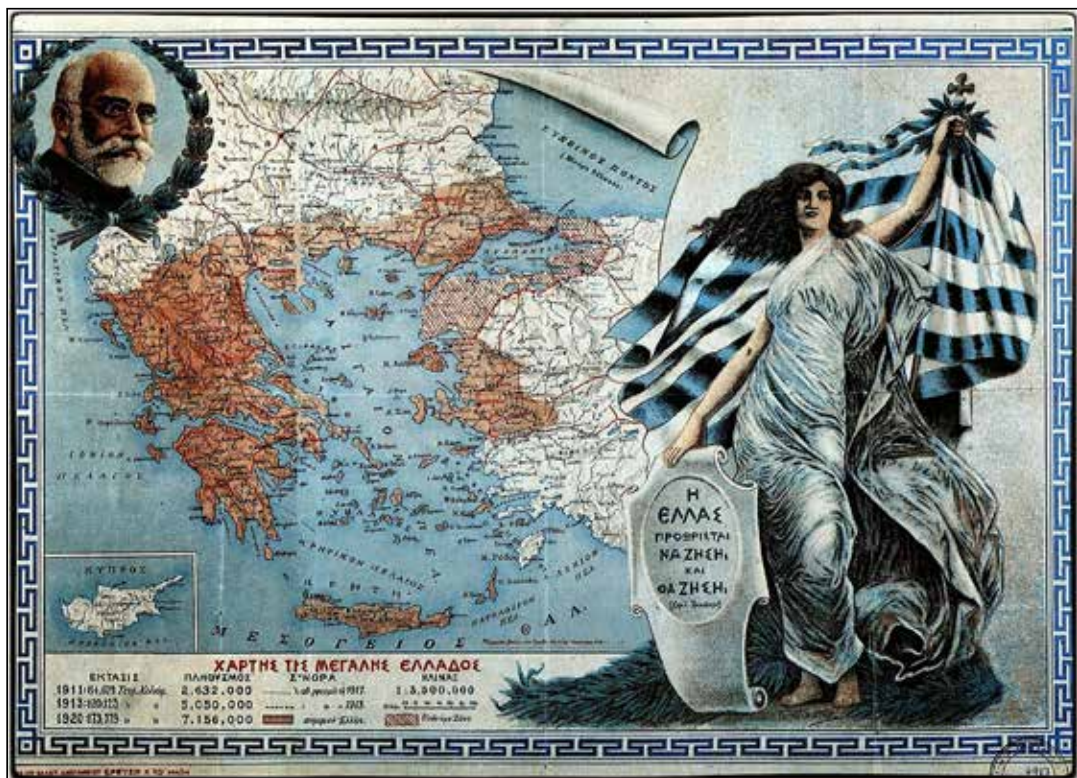
60. ábra – I. Ottó (Othon) görög király (1833–1862) szobra Napflionban.

tannia az első világháborúig ezt nem támogatta.

1862-ben újabb katonai felkelés (puccs) zajlott le, elsősorban a gazdasági helyzet romlása és az uralkodó önkényeskedése miatt. Az angolok ekkor felajánlották, hogy ha az ő jelöltjüket támogatják a görög trónra, átadják Athénnek a Jón-szigeteket. (A szigetek 1815 óta angol fennhatóság alatt álltak, és többször is felkelést indítottak a Görögországhoz való csatlakozásért, utoljára 1848–49-ben.) Ez visszautasíthatlan ajánlat volt, így angol támogatással a dán Glücksburg-dinasztia szerezte meg a görög trónt, Görögország pedig a jón-tengeri Hétszigettel gazdagodott.

18. Reformok és nemzeti politika a századfordulón

Glücksburg I. György (1863–1913 között görög király) 1866-ban feleségül vette az orosz hercegnőt, Olgát, és megpróbálta folytatni az elődje alatt elkezdett reformokat. Közben a század utolsó évtizedeire két politikai csoport kezdett formálódni, amelyek már a modern poli-

61. ábra – Megali Idea. A lehető legkiterjedtebb görög területi igények eszménye, 20. század elején készített térképen. A Nagy Eszme célja az volt, hogy Konstantinápoly központtal az Égei-tenger görög beltengerré váljon, így egyesítve a teljes történelmi Hellasz területét. Leghíresebb képviselője a térkép bal felső sarkában látható Venizelosz volt. Az eszme 1844 és 1923 között meghatározta a görög külpolitikai gondolkodást, azonban a lakosságcsere-egyezménnyel szertefoszlott a megvalósulásának lehetősége.

tikai pártokra emlékeztettek, köszönhetően annak is, hogy 1875 után kiszámíthatóbbá vált a politikai élet. György király ugyanis beleegyezett abba, hogy a parlamenti többséggel rendelkező pártot bízta meg kormányalakítással (korábban nem volt köteles a választásokat megnyert párt vezetőjét megbízni). A két politikai tömörülés közül az egyik Harilaosz Trikupisz személye körül csoportosult, politikai programja pedig a belső reformok fontosságát hangsúlyozta. A másik csoport Theodorosz Deligiannis vezetésével jött létre, és a terjeszkedő külpolitika megvalósítását tartotta szem előtt.

Trikupisz 1875 és 1896 között többször töltötte be a miniszterelnöki tisztséget, 900 kilométer hosszú vasúthálózat épült ki miniszterelnökségei alatt, fejlesztette a közutakat, átszervezte a rendőrséget és a hadsereget, de az ő nevéhez fűződött a Korinthoszi-csatorna átadása is. **Deligiannis 1885 és 1905 között öt ízben volt miniszterelnök**, végig a közvélemény területszerzés iránti lelkesedését próbálta meg kihasználni.

Görögország (de főleg Athén) rendkívül sokat változott a századfordulóra, köszönhetően a Trikupisz kezdeményezte építkezéseknek. Felépítették a „Trilógiát” Athén központjában: a Tudományos Akadémia, a Nemzeti Könyvtár és az Egyetem épüle-

téből álló épületegyüttest. 1893-ban átadták a Korinthuszi-csatornát, 1896-ban pedig Athén rendezte meg az első újkori olimpiát. Több külföldön élő görögötől érkezett adomány az építkezésekhez, amelyek segítettek az olimpiai létesítmények elkészülését is.

Miközben a görög belpolitikában a század utolsó harmadában előtérbe került a belső fejlesztés igénye, jelentős változások zajlottak le a Balkán-félsziget hatalmi viszonyában. A **keleti kérdés** újabb fejezetéhez érkezett az **1875–78-as nagy Balkán-válság** kirobbanásával. Az 1875-ben kitört boszniai és 1876-os bolgár felkelést kihasználva, Oroszország 1877-ben megtámadta az Oszmán Birodalmat. A háború kitörése belpolitikai krízist okozott a görög kormányon belül, melynek végén a háborúpárti erők kerekedtek felül. Görögország 1878 februárjában hadat üzent a törököknek, elindítva hadseregét Thesszália felszabadítására. Ekkor értesítették az uralkodót, hogy az Oszmán Birodalom már januárban fegyverszünetet kötött Oroszországgal, így a görög hadsereg kénytelen volt visszavonulni. A konfliktust végül nemzetközi konferencián zárták le Berlinben.

A berlini kongresszussal véget ért ugyan a válság, de egyre élesebbé vált az elentét a félsziget nemzetei között. A 19. század utolsó harmadára labilissá vált az egész térség. A rövid időre megalakult Nagy-Bulgária miatt Athén bizalmatlan lett a bolgárokkal szemben, mert attól tartott, hogy megszerzik előle az Égei-tenger északi partvidékét. Görögország közben brit közbenjárásra háború nélkül megkapta **Thesszáliát** 1881-ben (ezzel megvalósult második területi növekedése), de innentől a bolgár terjeszkedés réme állandóan fenyegette a görög külpolitika vezetőit. (Ráadásul az etnikai viszonyok is megváltoztak, hiszen Thesszália területén ekkor körülbelül 45.000 muzulmán élt, jöllehet közülük 1911-re csupán 3000-en maradtak.) Az 1875–1878-as válság hatására újabb felkelés vette kezdetét az állandóan forrongó Krétán is a Görögországhoz való csatlakozás szándékával.

Kréta az 1204–1669 között tartó velencei uralmat követően került az Oszmán Birodalomhoz, majd a görög szabadságharc alatt megszállta Egyiptom (1827–1840 között Mohamed Ali rendelkezett vele), és csak 1840-től lett újra a sziget. Innentől kezdve folyamatosan napirenden voltak a felkelések (1841, 1858, 1866–1869, 1877–1878, 1888–1889, 1896–1897). Ezek a felkelések mind a Görögországhoz való csatlakozást, az **enóziszt (egyesítést)** szerették volna kivívni, de Athén külpolitikai gyengeségének, és a nagyhatalmak erőegyensúlyt (status quot) támogató politikájának köszönhetően ezek a kísérletek eredmény nélkül maradtak.

1878. október 18-án viszont a szultán (az aktuális felkelést követően) alkotmányt adott a szigetnek, amelyben a sziget közigazgatását a keresztény többségnek engedte át, félautonóm státuszt biztosítva. Egy évtizeddel később ezt visszavonta, ami Athént is cselekvésre készítette. **1897-ben** a görög kormány élén a háborús területszerzést támogató Deligiannis állt, aki az éppen zajló krétai felkelés hírére (még a nagyhatalmak figyelmeztetésének ellenére is) mozgósította a görög hadsereget. A trónörökös Konsztantin herceg vezette a szárazföldi hadműveleteket, és áprilisban elindult Thesz-

62. ábra – Az 1893-ban átadott Korinthuszi-csatorna építése. A csatorna megépítésének ötlete már Néró császár idején felmerült, de ő nem tudta befejezni. A 19. század végén a görög állam megbízására Gerster Béla tervei alapján és Türr István segítségével építették meg a 6,3 km hosszú, és 21 méter széles vízi utat. A magyar építők tiszteletére emlékművet is állítottak a csatorna partján. Jelentősége, hogy nagyjából 400 kilométerrel rövidíti meg az utat Pireusz és az Adriai-tenger között. Ez után indult meg Pireusz gyors fejlődése, kb. 50 év alatt az ország legnagyobb kikötőjévé vált.

63. ábra – Az első újkori olimpia ünnepi megnyitója. A legnagyobb mecénás, Georgiosz Averof alexandriai görög milliárdos felajánlásából építették újjá az ókori stadiont, és látták el lelátóval: 42 ülésoron 60.000 ember foglalhatott helyet a Panathinaiko márványstadionjában. A játékokat a görögök nemzeti ünnepén, 1896. március 25-én (a Gergely-naptár szerint április 6-án) I. György görög király nyitotta meg, melyen 14 nemzet 241 (nem hivatásos, azaz nem profi) sportolója vett részt. Az első magyar bajnok Hajós Alfréd lett, aki 100, valamint 1200 méteres úszásban is első helyet szerzett. Görögország a második helyet szerezte meg az összesített éremtáblázaton, 10 arany, 17 ezüst és 19 bronzéremmel.

szálián keresztül észak felé, míg öccse, György herceg a tengeri flotta élén szállt part-ra Krétán. A katonai hadjárat egy hónap alatt katasztrofális kudarcba fulladt. A török csapatok észak felől benyomultak az országba, és csak a nagyhatalmak fellépésének köszönhetően vonultak vissza. Ezzel átmenetileg Kréta egyesítésének lehetősége szertefoszlott.

A meggondolatlan háború és az azt követő vereség nemcsak a hadseregen belül indított el elégedetlenségi hullámot, de a görög államadósságot is tovább növelte. A görög kormány kénytelen volt 1898-ban elfogadni, hogy angol és francia pénzügyi ellenőrzés alá kerüljön az ország. A gazdasági helyzet romlását jól mutatta az a kivándorlási hullám, amely a 19. század végén és a 20. század elején sújtotta Görögországot: 1890 és 1914 között körülbelül 350.000 görög hagyta el hazáját, az akkori összlakosság egy hetede. (Így körülbelül 2,5 milliós lakossággal lehet számolni a 19. század végén és a 20. század elején.) A kivándorlás fő iránya az Amerikai Egyesült Államok és Egyiptom volt. (Ez utóbbi országban az első

világháború idején körülbelül 100.000 görög élt, ezzel az ország legnépesebb kisebbségét a görög alkotta a 20. század közepéig.)

A hadseregen belüli elégedetlenség 1909-re katonai puccshoz vezetett. Új választásokat kellett kiírni, amely 1910-re teljesen új politikai helyzetet teremtett, az akkor megalakult Liberális Párt győzelmével.

A Liberális Párt új társadalmi csoportokat hozott a hatalom közelébe, ami a konzervatív-királypárti erők háttérbe szorulását is jelentette. Az új párt (amely egyben Görögország első modern politikai pártja is volt) támogatói kereskedők, közalkalmazottak, bérből és fizetésből élő emberek voltak. Politikai nézeteiket tekintve pedig köztársaságpártiak, valamint nacionalista felfogásúak. Pártjának győzelmét követően Eleftheriosz Venizelosz szeptember 18-án érkezett Pireuszba, ahol hatalmas tömeg várta, hogy Athén központjába kísérje az új miniszterelnököt.

Venizelosz első miniszterelnöksége alatt (1910–1915) szinte új alkotmányt hozott létre. (A krétai származású Venizelosz 1910-től az 1936-ban bekövetkezett haláláig terjedő időszakban nyolcszor töltötte be Görögország miniszterelnöki tisztségét.) Folytatta a hadsereg gyors ütemű fejlesztését, amihez nagy segítségére volt az, hogy 1910 végén egymillió hatszázezer font kölcsönt kapott az ország Nagy-Britanniától, valamint ugyanekkor brit haditengerészeti küldöttség és francia katonai misszió is érkezett görög területre. Görög tiszteket küldtek Franciaországba és Angliába

64. ábra – Venizelosz szobra Thessalonikiben, a róla elnevezett téren. Eleftherios Venizelosz (1864–1936) krétai származású miniszterelnök, a 20. század első felének legnagyobb hatású görög politikus. Első ízben 1910 októberében lett miniszterelnök, haláláig nyolcszor töltötte be ezt a posztot. 1910-ben megalapította az ország első modern értelemben vett politikai pártját, a Liberális Pártot. 1912. május 29-én belépett az Oszmán Birodalom ellen szerveződő, később győztes Balkán Szövetségbe. 1917 nyarán Konsztantin lemondott a fia, Alexandrosz javára a trónról, aki kinevezte Venizeloszt miniszterelnöknek. Ezt követően Venizelosz hadat üzent a központi hatalmaknak, majd 1919-től a Versailles-környéki béketárgyalásokon képviselte Görögországot. A kis-ázsiai katasztrófát követően, 1924-ben külföldre távozott, ahonnan csak 1928-ban tért vissza, amikor újból miniszterelnöknek választották. Innentől a szomszédos államokkal kialakított jó kapcsolatokra törekedett, megkötötte 1930-ban a görög–török barátsági szerződést is. Az 1935-ös választási kudarcot követően államcsínnel próbálkozott, de sikertelensége után Franciaországba távozott, ahol nem sokkal később elhunyt.

65. ábra – Pavlosz Melasz festményen. Pavlosz Melasz 1870–1904 között élt katonatiszt, a Makedónia megszerzéséért folytatott küzdelem egyik első görög áldozata, aki nemzeti hősként a görög ellenállás szimbólumává vált. Miután kinevezték a monasztir-kasztoriai terület főparancsnokává, odautazott, hogy Mikisz Zerasz álnevével elkezdje az ellenállás megszervezését. Nem sokkal érkezését követően török katonák ölték meg 1904. október 13-án.

csak a 20. század elején kapcsolódtak be, addig ugyanis a krétai kérdés élvezett elsőbbséget. Az 1897-es vesztes görög–török háború után, egy passzivitásra kényszerített, rövidebb időszakot követően azonban a makedón területek megszerzése vált a legfontosabb céllá.

A makedón harc fegyveres szakaszát a görög történetírás az 1904-es év végétől, **Pavlosz Melasz** görög partizán meggyilkolásától szokta számítani, a bolgár agresszióval szembeni görög ellentámadástól. A küzdelemben görög és bolgár félkatonai szervezetek harcoltak egymással az ekkor még az Oszmán Birodalomhoz tartozó területért, amit azonban 1908-ban felfüggesztettek.

1908 októberében ugyanis a szultán alkotmányt adott ki, amelyben egyenjogúságot és vallásszabadságot biztosított a birodalom minden alattvalójának, így a görögöknek is. Ez azonban csak átmenetileg javított a helyzetükön, mert a szultánnal szembeni ellenállás egy évvel később az alkotmány visszavonásához, és erőszakos eltörökösítő politikához vezetett. Ez arra készítette Szerbiát, Bulgáriát és Görögországot, hogy megpróbáljanak összefogni, és közösen kiűzni a törököt Európából,

kiképzésre, ami intenzíven folytatódott egészen 1912 nyaráig. Venizelosz hadügy- és haditengerészeti miniszterként sikeresen fejezte be (angol és francia segítséggel) a hadsereg újjászervezését és modernizációját, aminek eredményeként 1912-re Görögország képessé vált 200.000 ember mozgósítására, és ütőképes tengerészeti alakulatok tengerre küldésére háborús helyzetben.

A krétai kudarcot követően az athéni külpolitika észak felé, Makedónia irányába fordult. Makedónia területén az 1870-es évektől etnikai viszály dúlt, amely egészen 1904-ig elsősorban oktatási és vallási talajon állt, így főleg propaganda-hadjáratokban merült ki, míg 1904–1908 között a fegyveres összecsapások váltak dominánssá. Ezt az időszakot nevezik **Makedón Harcnak**, amelyben elsősorban a területen élő görögök és bolgárok (de szerbek is) harcoltak egymás ellen a terület feletti ellenőrzés megszerzéséért. A görögök ebbe a küzdelembé késve,

majd egymás között felosztani a visszaszerzett területeket. Ezzel kezdetét vette az első Balkán-háború, ami Athén számára egy majdnem tízéves háborús időszak nyitányát jelentette.

Fontosabb fogalmak

Filiki Eteria (Baráti Társaság): 1814-ben Odesszában alapított titkos társaság, amelynek célja a független Görögország megalapítása volt.

keleti kérdés: Az Oszmán Birodalom hanyatlásához, a területén élő nemzetek függetlenségi törekvéseihez és a nagyhatalmak fellépéséhez kapcsolódó kérdéskör a Földközi-tenger keleti medencéjében az **1770-es évektől 1923-ig**, a birodalom felbomlásáig.

kleftisz: rabló, útonálló. A török hatóságok elől a hegyekbe menekült, így törvényen kívülé vált görögök elnevezése, akik a szabadságharc idején a szabadság szimbólumaivá váltak, a magyar betyárokhoz hasonlóan. Alakjuk köré legendák egész sora fűződött.

Makedón Harc: 1904 és 1908 között az Oszmán Birodalomhoz tartozó makedón területek megszerzéséért folytatott küzdelem.

Megali Idea (Nagy Eszme): A kis területű független Görögország megalakulását követően megfogalmazott külpolitikai irányzat **1844 és 1923 között**, amelynek célja az Égei-tenger partvidékén élő görögség egyesítése.

szulióták: A szulióta törzs a Janina és Arta városai között húzódó hegyvidéken fekvő Szuli településéről kapta nevét. Tagjai harcias, zárt, szinte teljes függetlenségben élő ortodox keresztény közösséget alkottak. (Eredetileg albán származású ortodox keresztények, de a 19. századra görög identitásúvá váltak.) 1821-től sokan a görög szabadságharc oldalán harcoltak a török ellen, hősiességük miatt nevük fogalommá vált Görögországban.

VI. 1912–1949: A HÁBORÚK KORA

19. A Balkán-háborúk

A török területen élő ortodoxok elnyomása miatt Montenegró, Szerbia, Bulgária és Görögország 1912-re létrehozott egy szövetségi rendszert. Görögország csak Bulgáriával kötött közvetlen szövetséget 1912. május 30-án, de komoly hiányossága volt a szövetségi szerződésnek az is, hogy semmilyen konkrét megállapodást nem tartalmazott a később megszerzett területek felosztásával kapcsolatban.

Az **első Balkán-háború** Montenegró támadásával indult el **1912. október 8-án**, majd Bulgária és Szerbia is hadba lépett az Oszmán Birodalom ellen. A bolgár és szerb hadba lépés után Venezelosz is hadat üzent. Az Oszmán Birodalom elleni háború kitörését az egész görög nemzet támogatása kísérte, önkéntesek tömege érkezett a görög diaszpóra minden területéről: Ciprusról, Egyiptomból, Amerikából, Angliából, ahol különböző hazafias

66. ábra – Görög felszabadító csapatok a thesszaloniki Fehér Torony előtt 1912. október 26-án (a Julianus-naptár szerint november 8-án), a város védőszentjének, Szent Demeternek a napján.

67. ábra – Az első Balkán-háború során, 1913 áprilisáig elfoglalt területek. Görögországnak a háborút követően ki kellett vonulnia Észak-Epirusból, de megkapta Kelet-Makedóniát Kavala városával a bolgároktól.

68. ábra – A második Balkán-háborút lezáró, 1913. augusztus 10-i bukaresti béke utáni határok.

részét szereztek meg egy Égei-tengeri kijáráttal (Kavala és környéke), míg a szerbek Szkopje környékét foglalták el (Vardar-Makedónia területét). Ezen kívül létrehoztak egy független, de kis területű Albániát (hogy Szerbia ne juthasson tengeri kijáráthoz), így

társaságok is alakultak azzal a céllal, hogy pénzügyi támogatással, gyógyszerek és élelmiszerek küldésével segítsék Görögország harcát.

A nemzeti hadseregek megpróbálták minél nagyobb területre bevonulni az offenzíváik során, hogy így alakítsanak majd ki kedvező tárgyalási pozíciókat a háború utáni rendezéshez. A görögök földrajzi helyzetüknél fogva előnyösebb pozícióban voltak Makedónia déli részén, mint a többiek, így sikeresen vonultak be már október 26-án Thesszalonikibe, megszerezve a félsziget egyik legfontosabb kikötőjét. A területi igényeket azonban a háború alatt sem sikerült egymáshoz közelíteni. A bolgárok továbbra is csak az égei-tengeri szigeteket adták volna a görögöknek, ezért elindult a szerb–görög közeledés a bolgár területi igények megfékezésére.

Az első Balkán-háború az oszmánok vereségével ért véget az **1913. május 30-i londoni békeszerződés** aláírásával. Ennek értelmében Makedónia legnagyobb (tengerparti) régióját Görögország kapta meg Epirosszal és Kréta szigetével, a bolgárok Trákia jelentős

69. ábra – A kilkiszai csata. A második Balkán-háború görög szempontból egyik legfontosabb ütközetére 1913. június 19. és 21-e között került sor. Itt arattak döntő győzelmet a görög csapatok a bolgárok felett.

a törökök gyakorlatilag kiszorultak Európából. A békeszerződés azonban nem tudta véglegesen rendezni a területi igényeket, sőt egy hónappal később már újabb fegyveres konfliktus vette kezdetét, a **második Balkán-háború**. Szerbia és Görögország félve a további bolgár térnyeréstől, védelmi szövetséget kötött egymással. A bolgárok ezt provokációnak értelmezték, ezért június 27-én megtámadták Szerbiát.

A szerbek mellett Görögország, az Oszmán Birodalom és Románia is belépett a háborúba Szófiával szemben, aminek következtében Bulgária súlyos vereséget szenvedett. Az **1913. augusztus 10-én aláírt bukaresti béke** véglegesítette az Oszmán Birodalom szinte teljes európai területeinek elvesztését (bár visszakapta Kelet-Trákiát: Drinápoly városát és környékét). Ettől kezdve a balkáni államok területi igényeiket már elsősorban egymással szemben fogalmazták meg. Leginkább Bulgária és Görögország között feszült ellentét két ok miatt. Egyrészt a bolgár kormány úgy érezte, hogy területi igényeit nem vették eléggé figyelembe (Görögország rovására szeretett volna még terjeszkedi az Égei-tenger régiójában), másrészt a másik ország területére került kisebbségek helyzetével kapcsolatban alakult ki konfliktus a két állam között, és indult el a menekültek nagyjából egy évtizedig tartó vándorlása az új határokat követve.

A Balkán-félsziget területi változásai a Balkán-háborúk után

	Terület (1000 négyzetkilométer)			Lakosság (1000 fő)		
	háború előtt	háború után	nyereség	háború előtt	háború után	nyereség
Románia	131	138,5	7,5	7260	7440	180
Bulgária	96,3	121,5	25,2	4100	4590	490
Szerbia	48,9	83,8	35,5	2950	4240	1290
Görögország	64	120	56	2800	4700	1900

(Demeter Gábor: *Kisállami törekvések és nagyhatalmi érdekek a Balkán-háborúk idején (1912–1913)*. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2007, 424. o.)

Az 1912–1913-as Balkán-háborúk az addigi legnagyobb területi nyereséget hozták el Görögország számára, kiterjesztve a határokat Thesszaloniki környékére, az Égei-tenger északi partvidékére (tengerparti Makedóniára), Epiroszra és Krétára. A siker a nacionalista politikát igazolta, de az első világháború komoly döntéshelyzet elé állította a görög politikai életet. A Venizelosz miniszterelnök vezette Liberális Párt a háborúban a Nagy Eszme megvalósításának lehetőségét látta, így az 1912-ben indított hadjárat folytatását szerette volna. Ez az antanttal való szövetség megkötésével és háborús részvétellel járt volna együtt. Azonban **I. Konsztantin király (1913 és 1917, valamint 1920 és 1922 között görög uralkodó)** és támogatói teljesen máshogy ítélték meg a helyzetet: semlegesek kívántak maradni. Ez belpolitikai válsághoz, és nemzeti kettészakadáshoz vezetett az első világháború alatt.

20. Az első világháború és a nemzeti kettészakadás

1914 augusztusában kezdetét vette az első világháború a két szövetségi rendszer, a központi hatalmak és az antant között. Az előbbi szövetséghez csatlakozott az Oszmán Birodalom és Bulgária 1914 őszétől, illetve 1915-től. Nagy-Britannia és Franciaország, hogy javítsa pozícióit a Balkánon, valamint hogy segíthesse szövetségesét, Oroszországot, 1915 elején megindította a Gallipoli-hadműveletet. A cél az volt, hogy az antant-csapatok a Gallipoli-félszigetről előretörve elfoglalják Isztambult. A hadművelet nyílt szakítást eredményezett Venizelosz és I. Konsztantin király között, utóbbi ugyanis még kis-ázsiai területekért és Ciprusért cserébe sem csatlakozott az antant hadművelethez, amely később csúfos kudarcot vallott. Venizelosz 1915 elején lemondott.

Venizelosz katonai fellépést szorgalmazó politikája azonban egyre támogatottabb lett, elsősorban a bolgár aktivitás erősödése miatt. 1916 nyarán a bolgár hadsereg megszállta a második Balkán-háborúban a bolgároktól a görögökhöz került Dráma és Szerresz környékét, megszerezve az ottani dohányültetvényeket. Ezt Görögország teljes passzivitással szemlélte, de az északi területek lakossága cselekvésre szánta el magát. 1916 őszén Venizelosz antant (elsősorban francia) támogatással és Kunduriotisz tengernagy,

70. ábra – Plakát az első világháború idején „Hadseregünk álma” felirattal. A háttérben a Hagia Szophia Konstantinápolyban mint áhított cél.

valamint Danglisz tábornok segítségével ellenkormányt hozott létre Thesszaloniki-ben, átvéve Észak-Görögország politikai és közigazgatási irányítását. Az ország most már területileg is kettészakadt. Az 1830-ban függetlenedett területek (a Peloponnészosz-félsziget és Athén környéke) lakossága döntően háborúellenes volt és az uralkodóval szimpatizált, míg az 1912–13-ban megszerzett területek (Kréta és Észak-Görögország) népessége Venizeloszt és a Nagy Eszmét támogatta.

A nemzeti kettészakadás azzal sem oldódott meg, hogy 1917-ben a négy éve trónra került Konsztantin (antant-nyomásra) lemondott fia, Alexandrosz javára (1917 és 1920 között görög uralkodó), aki hivatalosan is kinevezte Venizeloszt miniszterelnöknek. A kormányfő az antant területi ígéreteiért cserébe (Kis-Ázsia nyugati partvidékét és Kelet-Trákiát szerezhetne volna meg Görögország) 1917. június 27-én csatlakozott az antant-szövetséghez.

Így 1918-ban Athén a győztes oldalon fejezte be a háborút, és jogot formált a korábban Nagy-Britannia által neki ígért területekre.

Görögország úgy érezhette, hogy eljött a Nagy Eszme megvalósításának oly régóta várt pillanata. A Párizs-környéki béketárgyalásokra meghívták Venizelosz miniszterelnököt is, aki a korábbi angol ígéreteknek megfelelő rendezést szorgalmazta: fenntartotta Görögország igényét Kis-Ázsia nyugati partvidékére, valamint Kelet-Trákiára Konstantinápoly városával együtt.

71. ábra – Görög katonák felvonulása a párizsi diadalív alatt 1919-ben, a győztesen befejezett első világháborút követően.

Venizelosz már a béketárgyalások alatt engedélyt kapott arra, hogy a később hivatalosan is Görögországnak szánt Szmirna (törökül Izmir) környékére bevonuljon a görög hadsereg. Ennek megfelelően **a görög csapatok** 1919. május 15-én támadást indítottak az Oszmán Birodalom ellen, és **elfoglalták Szmirna városát**. A szultán ekkorra nem rendelkezett tényleges hatalommal, az olasz, valamint a görög csapatok pedig már törökök lakta területeken jártak. Azonban a birodalom teljes felosztásával szembe forduló ifjútörök nacionalisták megszervezték ellenállásukat. Hogy megvédje a törökök által lakott területet, **Musztafa Kemál** 1919. július 23-ra összehívta az első Török Nemzeti Kongresszust a kelet-törökországi Erzurum városába, ahol katonai vezetése mellett megszervezte az önvédelmi harcot.

Kemál nem törődött bele a nagyhatalmi döntésekbe. Visszautasította az előzetes feltételeket, 1920 januárjában pedig már újabb nemzeti kongresszust hívott össze, ahol a szultánt megfosztotta hatalmától. A kongresszus tagjai magukat a török nép egyetlen törvényes képviselőjének nyilvánították, elfogadva a Nemzeti Paktumot. A hat pontból álló Sivasi Programnak is nevezett követelés az összes, többségében törökök által lakott terület visszaszerzését tűzte ki célul, amely kiterjedt Trákiára és Kis-Ázsiára is.

Ennek ellenére 1920 júniusában a görög csapatok támadásba lendültek és elfoglalták Drinápolyt (Edirné, az oszmánok második fővárosát), valamint Bursa városát (az oszmánok első központját). A nagyhatalmak eközben **1920. augusztus 10-én** a tényleges hatalommal már nem rendelkező szultánnal aláírták a **sèvres-i békeszerződést**. A békeszerződés rendkívül szigorú volt a törökökre nézve, gyakorlatilag felosztotta az Oszmán Birodalmat. A görögök megkapták Kelet-Trákiát (Nyugat-Trákiát egy évvel korábban szereztek meg Bulgáriától) és az égei-tengeri szigeteket (kivéve a Dodekaniszosz-szigeteket, amelyek maradtak olasz kézen), illetve Szmirna városát és környékét öt évre, ahol majd népszavazásnak kellett döntenie a hovatartozásáról.

21. A kis-ázsiai katasztrófa

A békeszerződésre és a görög sikerekre válaszul Kemál katonai akcióba kezdett. 1921 januárjában Ismet pasa vezetésével a török csapatok Inönü közelében vereséget mértek a görögökre. Erre válaszul 1921 tavaszán elindult a görögök második nagy offenzívája 35.000 katona részvételével. A döntő csatára 1921. augusztus 24. és szeptember 16. között került sor a Sakarya folyónál, 75 kilométerre Ankarától, ahol a **törökök döntő győzelmet arattak**. Ezzel a kis-ázsiai hadjárat katasztrofális vereséggel ért véget: a görögök kénytelenek voltak visszavonulni még Szmirna városát is kiürítve. A görög csapatok **1922. szeptember 9. és 11. között hagyták el Szmirna kikötőjét**. Ezt követően a törökök bevonultak, és a helyi görög lakosságon álltak bosszút Görögország hadjáratáért. Szeptember 13-án hatalmas tűzvész pusztított a város görög negyede-

iben 2000 házat semmisítve meg, miközben folyamatos török támadások érték a görög lakosokat. Az atrocitások előtt kb. 200.000 görög menekült el Görögországba. Október 19-én Kemál vezetésével bevonultak a török csapatok Konstantinápolyba, így két év alatt teljesen megváltoztak az erőviszonyok.

Az első világháborútól kezdődően Pontosz területe is hadszíntérré vált. 1914-ben nagyjából 400.000 körüli lehetett a görögök létszáma Pontosz területén, akiket azonban már 1916-tól Enver pasa elkezdett Anatólia belső területeire áttelepíteni. Az orosz csapatok távozásával (1917–1918) 100.000 főt megközelítő létszám hagyta el otthonát és távozott orosz földre, majd miután Mustafa Kemál 1919-től folytatta üldöztetésüket, az elmenekültek létszáma tovább nőtt.

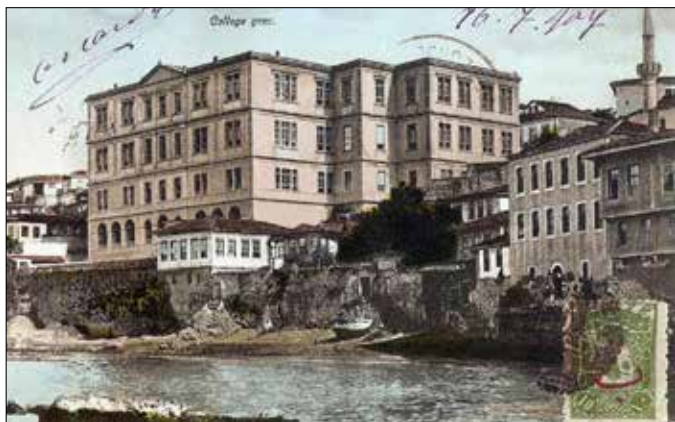
A világháború alatt, a török haderő folyamatos gyengülésével párhuzamosan a fekete-tengeri görögök egyre szervezettebbé váltak nemzeti céljaik védelmében. 1918-ra, a török vereség hatására megerősödött egy független pontoszi görög állam terve. Velük szemben azonban 1919 nyarától már a török nacionalisták is tervszerűen kezdtek el fellépni. Kemál 1919. április 30-án két hadtestet is a régióba küldött, hogy közvetlen felügyeletet gyakoroljanak a térségben, majd május 19-én, tehát négy nappal a görögök szmirnai partraszállását követően ő maga is megérkezett Szamszunba, a Fekete-tenger déli kikötővárosába. Szmirna elfoglalásának hírére felerősödött a görögök elleni agresszió. Mindeközben a békekonferencia dön-

72. ábra – Szmirna 1922. szeptember 12-én, a görög lakosság evakuálása. Szmirna az égei-tengeri partvidék kozmopolita nagyvárosa, amelynek legnagyobb lélekszámú népeleme a görög volt. Rajtuk és a törökökön kívül nagy számban éltek ott zsidók és ormények, és még több egyéb etnikum is.

73. ábra – Szmirna görög negyede a tűzvész után.

74. ábra – A Görög Kollégium épülete Trapezuntban (Pontosz központi városa, ma Trabzon néven Törökország része). A 17. század végétől működött a Kollégium, ahol a 19. század közepi átszervezését követően Athénból jött tanárok oktattak. Az 1920-as évek elején az itt élők is kénytelenek voltak elhagyni otthonukat, sokan Észak-Görögországban telepedtek le, de voltak, akik orosz területre menekültek, és csak évekkel (vagy évtizedekkel) később költöztek át Görögországba.

lálható városokkal együtt háborús övezetté nyilvánította, lehetővé téve a rögtönítélő bíráskodást és a haditörvényszék működését. A vérengzések és üldöztetések hatására 1922 végéig a pontoszi görögök túlnyomó többsége elmenekült orosz vagy görög területre. A görög statisztikák szerint az első világháború alatt kb. 200.000 pontoszi veszítette életét, míg 1922 és 1924 között további 50.000-rel nőtt a halálos áldozatok száma. Nagyjából 180.000-en a lakosságcsere következtében kerültek görög területre, ahonnan már soha nem térhettek haza, míg voltak, akik először szovjet földre menekültek, és csak az 1920-as évek végén települtek át Görögországba. A pontoszi görögség elleni török vérengzés elindulását Musztafa Kemál megérkezéséhez szokás kötni (1919. május 19.), amely napot 1994-ben a görög parlament hivatalosan a pontoszi görög népiirtás emléknapjává nyilvánította.

A Musztafa Kemál vezette török csapatok legyőzték Görögországot, a helyi görögséget pedig kiirtották vagy elüldözték. Ezt követően a törököknek sikerült egyedül a vesztes nemzetek közül az első világháborús békeszerződés megváltoztatása, revíziója. Az új békekonferencia 1922. november 21-én ült össze Lausanne városában.

Hosszas tárgyalások után **1923. július 24-én aláírták a lausanne-i békeszerződést**, amely több ponton módosította a sèvres-i megállapodást. Görög szempontból a legfontosabb területi rendelkezések a következők voltak:

- Törökország megtarthatta (visszakapta) Kelet-Trákiát Edirnével, a görög–török határ az Evrosz folyó (bolgárul Marica) lett.
- Törökország visszakapta Szmirna városát és környékét.
- Görögország megtarthatta az Égei-tengeri szigeteket, két szigetet kivéve. A Dardanellák bejáratánál fekvő Imvrosz (Gökçeada) és Tenedosz (Bozcaada) szigete straté-

tésére várva a görögök kikialtották 1920 elején a független Pontoszi Görög Államot.

A kis-ázsiai török katonai sikerek, valamint a görög vereségek azonban megpecsételték a pontoszi görög ellenállás sorsát is. A kis-ázsiai görög támadásra válaszul az ankarai kormány a görögök esetleges partraszállására hivatkozva, 1921. elején elrendelte az összes 15 és 55 év közötti görög férfi internálását Szamszun környékén. Június közepén pedig a Fekete-tenger egész régióját, az ott ta-

75. ábra – A két világháború között virágzó rebetiko műfaj képviselői Pireuszban. A rebetiko zenei műfaj a kis-ázsiai népzene görög nagyvárosokban történő továbbéléséből alakult ki a két világháború között. A fájdalmat és szomorúságot kifejező műfaj mindenképp Pireuszban virágzott.

giai érdekből a törökökhöz került. (A Dodekaniszosz-szigetek maradtak olasz kézen, egészen 1947-ig.)

- Konstantinápoly városa újra Törökországé lett. (1918 és 1920 között az antant ellenőrizte a várost, majd az 1920-as sèvres-i békeszerződés nemzetközi demilitarizált zónává nyilvánította, 1923-tól újra a törököké.)

A békeszerződésnek volt egy külön rendelkezése is: egy **lakosságcsere-egyezmény**, amely szerint minden görögországi muszlimnak és törökországi ortodoxnak el kellett hagynia szülőföldjét, és a szomszédos államba kellett költöznie. Ennek során kb. 1.300.000 görög települt át Görögországba, és kb. 500.000 török Törökországba. (Kisebb arányban, de Bulgária és a Szovjetunió területéről is érkeztek ekkor görögök az anyaországba, kb. 100.000-en, de bolgárok is települtek át bolgár területre, szintén kb. 100.000 fő.)

A lakosságcsere előírt úgynevezett mentesített kategóriákat is: a Nyugat-Trákiában és Epiruszban élő muzulmánok; az Isztambulban, valamint Imvrosz és Tenedosz szigetén élő ortodoxok lakóhelyükön maradhattak. Így mentesült az a körülbelül 100.000 muzulmán (a terület lakosságának mintegy 30%-a), aki Nyugat-Trákia három megyéjében: Xanthiban, Rodopében és Komotiniben élt.

A lakosságcsere évekig elhúzódó folyamatát segítette az 1923 szeptemberétől 1930 végéig Görögországban működő Letelepítési Bizottság, amely még 1928-ban is kisebb betelepülő hullámmal kellett hogy megbirkózzon. Ezzel nemcsak a görög-tö-

rök háború zárult le, hanem a majdnem háromezer éve tartó folyamatos görög jelenlét is Kis-Ázsiában és Pontosz területén. Az 1928-as görög összeírás alapján a letelepült menekültek közül Kis-Ázsiából 626.954, Trákiából 256.653, Pontoszból 182.168 fő érkezett.

A majdnem másfélmillió görög népesség rövid időn belül települt be az akkor még csak ötmillió Görögországba, szinte megoldhatatlan gazdasági, társadalmi és politikai problémát okozva. A menekültek ilyen nagyarányú bevándorlása és letelepülése az ország társadalmi szerkezetét is megváltoztatta. Többségük a kitelepített muzulmánok egykori lakhelyére, Észak-Görögországban települt le, valamint a nagyvárosok külső negyedeiben, elsősorban Pireuszban.

A betelepülők tehát elsősorban Makedónia területén leltek új otthonra, illetve a nagyvárosokban alakítottak új negyedeket. Jó példa Thesszaloniki, ahova 92.000 menekült érkezett, szinte egy új várost létrehozva a városfalakon kívül. (Míg 1913-ban a lakosság 73%-a a városfalakon belül lakott, addig 1932-re ez az arány 50 % alá csökkent a 36 menekült alapította telepnek köszönhetően, amelyek 16 kilométerre terjesztették ki a város határait.) Ezek az új negyedek: Kalamaria, a keleti előváros, ahol 20.000 menekült telepedett le, a magaslaton elhelyezkedő Tumba, a kelet-trákiai menekültek alapította Szaranda Eklisziesz, stb. (Ez utóbbi elnevezés a bevándorlók szülővárosának nevére utal, ugyanis a mai Edirnetől nem messze, délre volt az a település, amely eredetileg ezt a nevet viselte, és amelyből a lakói átköltöztek. Az új negyedek mellett az egykori otthon emlékét őrizték a kávézók, tavernák elnevezései is.) Hasonló folyamat zajlott le szinte minden makedóniai megyében, de Athénban és Pireuszban is. A letelepültek közül sokan nem beszéltek görögül, vagy csak olyan dialektust (Pontosz-vidékit), amelyet a Görög Királyság területén nehezen értettek

76. ábra – Kis-ázsiai menekültek 1925 őszén a Héphasztosz-szentély körül, Athén belvárosában.

77-78. ábra – Az AEK Athén és a PAOK Thesszaloniki sportklubjainak címeri. Αθλητική Ένωσις Κωνσταντινουπόλεως és Πανθεσσαλονίκειος Αθλητικός Όμιλος Κωνσταντινουπολιτών. Mindkét klubot konstantinápolyi menekültek alapították 1924-ben, illetve 1926-ban. A bizánci kétféjű sas azóta szerepel a címerükben.

meg. A gazdasági nehézségeken túl a kölcsönös bizalmatlanság is sok gondot okozott, a betelepülők keresztény hitével kapcsolatban is előítéletek jelentek meg. Másrészt a betelepülők jelentős része nagyvárosból érkezett (Szmirna, Trapezunt), így sokkal fejlettebb gazdasági-kulturális színvonalhoz volt szokva, ezért lenézte, „vidékinek” látta új hazája viszonyait. Ez érthető is, hiszen többen komoly üzleti vállalkozást irányítottak az egykori Oszmán Birodalom területén. Ugyanakkor szellemi értelemben is nagy hatást gyakorolt a bevándorlás: írók, költők, értelmiségiek is érkeztek, akik a kulturális élet alakulására is jelentős hatással bírtak. A kisázsiai menekültek honosították meg például a mai napig is egyik legkedvesebb zenei stílusnak számító rebetikot. (A rebetiko zenei műfaja a 19. századig nyúlik vissza, az Oszmán Birodalom területén raboskodó görögök börtöndaljai voltak, amelyekben szenvedéseiket énekelték meg. Athénba Kis-Ázsiából érkezett, de igazi elterjedése az 1920-as években következett be Pireusz kávéházaiban.) De íme két példa a sport világából is: az egyik legnagyobb athéni sportklub, az AEK (Konstantinápolyiak Sportegyesülete), illetve a legnagyobb thesszaloniki klub, a PAOK (Konstantinápolyiak Thesszaloniki Sportklubja) elnevezése is a konstantinápolyi származású görögökre utal.

A lakosságcsere következtében az északi területek etnikai összetétele jelentősen megváltozott egy bő évtized alatt. Az első világháború idején Nyugat-Trákia lakosságának csak kb. 20%-a volt görög nemzetiségű, míg az 1928-as népszámlálás adatai alapján ez a szám 60% fölé emelkedett. Görögország homogén nemzetállammá vált, ahol a muzulmánok (főleg törökök), szlavomakedónok, vlachok és albánok aránya az ország teljes lakosságának 10%-a alá süllyedt. Ugyanakkor szertefoszlott a Megali Idea megvalósításának lehetősége is, hiszen 1923 után nem volt értelme a görögök egyesítéséről beszélni.

22. Görögország a két világháború között

A háborús évek alatt jelentős változások következtek be a görög belpolitikai életben is. A háborúba beleunt és kifáradt görögség az 1920-as választásokon Venizelosz ellen szavazott. A háborúellenes jelszóval fellépő királyságot támogató Néppárt nyert, de ők is kénytelenek voltak a Venizelosz idején elkezdett hadjáratot folytatni Kis-Ázsiában. Így viszont ők veszítették el a görög–török háborút, és a görög közvélemény őket tartotta felelősnek az 1923-as kis-ázsiai katasztrófáért.

A nemzeti tragédia miatt az 1920-as évek rendkívül labilis politikai helyzetet hoztak: 1924–1928 között 11 kormány, 3 választás, 11 puccs és két katonai diktatúra zajlott le, ami csak Venizelosz 1928-as visszaérkezésével normalizálódott. 1928 és 1932 között újra ő lett Görögország miniszterelnöke.

A külpolitikában radikálisan új szemléletet hozott a miniszterelnök. Egyrészt változtatott a világháborút követő katonai vereség miatti passzivitáson, másrészt azonban

nem tért vissza a századelőre jellemző aktív területszerző politikához sem. Erre a korábbi ellenséges államokkal való baráti kapcsolatok kiépítésével tett kísérletet. Így Olaszországgal, Törökországgal és Jugoszláviával (1929 októberéig Szerb–Horvát–Szlovén Királyság) is egyezményeket írt alá a kétoldalú viszonyok javításáról. Még egy Balkán-szövetség megalapítására is kísérlet történt, de az 1934-ben megkötött Balkán-paktum nem tudott ténylegesen és eredményesen működni Bulgária és Albánia távolmaradása miatt.

A belpolitikai stabilizáció azonban nem járt sikerrel, 1932 és 1935 között újra politikai káoszba süllyedt az ország Venizelosz és a Néppárt ellentéte miatt. Az 1935-ös népszavazást követően visszatért Athénba az uralkodó, II. György, aki az 1922 és 1923 közötti uralkodása után 1935-től 1947-ig ismét Görögország királya lett. (1924 és 1935 között köztársaságként működött az ország.)

Az eddigi két nagy párt (Liberális Párt és Néppárt) jelentős szavazóbázist veszített el az egyre hevesebbé vált politikai küzdelemben, amivel hatalmi úr jött létre. Mivel 1935-ben sem tudott működőképes kormány alakulni, az uralkodó beavatkozott a politikai életbe, **Ioannis Metaxasz** tábornokot bízva meg kormányalakítással. A szélsőjobboldali gondolkodású katonatiszt megragadta a lehetőséget, hogy diktatórikus rendszert építsen ki, amely **1936. augusztus 4-től 1941. január 29-én** bekövetkezett haláláig tartott. (A király által is elfogadott diktatúrát szokták **augusztus 4-i rezsim**nek is hívni.)

Rendszere sok hasonlóságot mutatott a két világháború között kialakult szélsőjobboldali rendszerekkel (Mussolini olasz, Hitler német, de akár Franco spanyol államával is), azaz az erőre és összefogásra építve próbálta megoldani a belpolitikai problémákat, illetve a nemzet nagyságának helyreállítását tűzte ki célul. Feloszlatta az országgyűlést, törvényen kívül helyezte a politikai pártokat, a kommunista pártot betiltotta, tagjairól és szimpatizánsairól nyilvántartást vezetett. Felvette az **Arhigosz (Vezér)** címet, egyszemélyben volt miniszterelnök, hadügyminiszter és külügyminiszter. Meghirdette a Harmadik Görög Civilizáció eszméjét, amely az ókori görögség (főleg Spárta) és a középkori Bizánci Birodalom után valósult volna meg saját korában. A két kimagasló időszak több jellegzetességét is át akarta venni, és ezeket egybegyűrva visszaállítani Görögország nagyságát. Rendszere erősen támaszkodott

79. ábra – Ioannis Metaxasz (1871-1941) katonatiszt, Görögország diktátora 1936 és 1941 között. A Berlieni Porosz Katonai Akadémián tanult, 1936 márciusában II. György király kinevezte hadügyminiszternek, majd miniszterelnöknek. A kommunista veszélyre hivatkozva 1936. augusztus 4-én diktátornak nyilvánította magát (augusztus 4-i rezsim). A király ezt szentesítette, ezáltal törvényes keretet biztosított a diktatúrának. A Vezér (Arhigosz) címet viselő Metaxasz 1941 januárjában hunyt el, három hónappal a német invázió megindulása előtt.

a görög nacionalizmusra, de faji diszkrimináció és a zsidók üldöztetése nem volt jellemző rá. Ugyanakkor törvényeket hozott a nem görög anyanyelvű közösségek hellenizációjának felgyorsítására, például az északi területen élő szlavomakedón eredetű helységnevek átnevezéséről, és a nem görög anyanyelvű közösségek nyelvhasználatának betiltásáról. (Ezek az intézkedések főleg a szláv, arvanita albán és vlach csoportokat érintették.)

Az albán nyelvet csak családi körben, otthon lehetett használni (ahogy a szlavomakedont is), anyanyelvétől függetlenül görögül kellett mindenkinek tanulnia, miközben szisztematikus görög betelepítés zajlott Epirosz régiójába, és az albán helységneveket is átnevezték görög nyelvűekre.

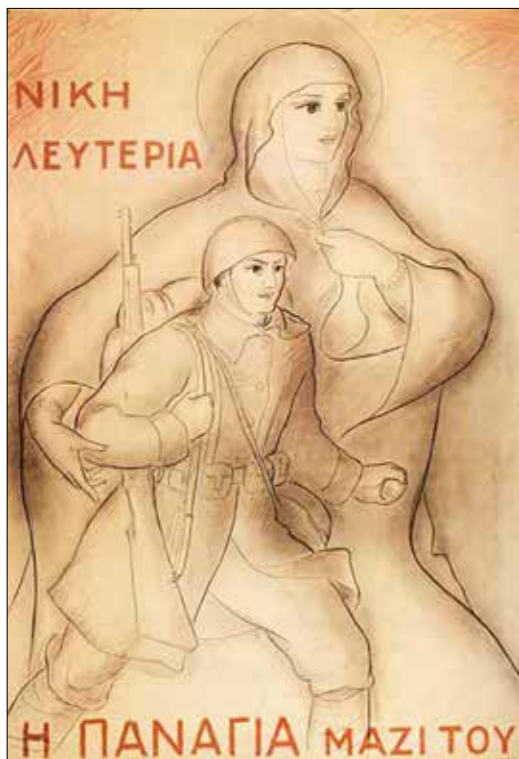
Erősen jobboldali-nacionalista ideológiája ellenére a második világháború 1939-es kitörésekor Metaxasz semleges maradt, amely státuszt meg is kívánt őrizni. (Sem a fasiszta Olaszországgal, sem a náci Németországgal nem akart szövetséget kötni.) Ez a háború első szakaszában nem okozott problémát, egészen addig, amíg Olaszország el nem szánta magát egy támadó hadjáratra.

Olaszország még a világháború kitörését megelőzően, 1939-ben megszállta Albániát, az olasz király felvette az Albánia királya címet is. Hitler gyors győzelmeinek hatására Mussolini 1940-ben saját katonai sikereket is fel akart mutatni német szövetségeseinek, ezért az érdekszférájának tekintett Balkánon indított hadjáratot. 1940. augusztus 15-én az olasz haditengerészet megtorpedózta a Tinosz szigeténél horgonyzó Elli görög cirkálót, amely a görögök egyik legjelentősebb vallási ünnepére érkezett a szigetre: Szűz Mária Mennybemenetelének megünneplésére. (Tinoszon található a csodatévő Szűz Mária-ikon, ezért a templom egész Görögország kegyhelye, ahol Szűz Mária kultusza ma is virágzik.) Az olasz támadás egyértelmű provokáció volt, amelyet a Lemnosz szigetéről érkező Delfin olasz tengeralattjáró hajtott végre, hogy Görögország belépjen a háborúba. A kilenc görög tengerész életét követő támadás erős visszhangot váltott ki (amit csak fokozott a vallási ünnep megsértése), de Athén nem üzent hadat.

Mussolini nem törődött bele a helyzetbe, mindenképpen háborút akart provokálni Athénnal. 1940. október 28-án ultimátumot küldött, amely-

80. ábra – Az 1940–1941-es olasz–görög háború a görög ellentámadással.

81. ábra – II. világháborús plakát katonával és a felirat: „Győzelem, Szabadság, Szűz Mária Vele van!”. A görögöket a vallásos elszántság is erősítette az önvédelmi harc során, a „Szűz Mária Vele van!” jelszó ugyanis az augusztus 15-i eseményekre is utalt, így Szűz Mária görögöknek nyújtott segítségére.

ben többek között szabad átvonulást követelt Görögországtól. Metasz visszautasított ezt, nem-et, azaz „όχι”-t mondott (ezért a mai napig a görögök egyik nemzeti ünnepe október 28-a, az „Ohi napja”). A visszautasításra válaszul Olaszország megtámadta Albánia felől Görögországot. Az olaszok gyors győzelemre számítottak az 1939-es Guzzoni-terv alapján, de a Metasz által kiépített védelmi vonal, valamint a görögök önfeláldozó harca november 13-án megállította az olasz csapatokat.

Az olaszok feltartóztatását a görög hadsereg ellentámadása követte. A görögök rövid időn belül elérték az albán határt, év végére elfoglalták Dél-Albániát (görög elnevezéssel Észak-Epiroszt). Görög kézre került Agia Szaranda (albánul Sarandë), Argirokasztro (albánul Gjirokastrë) és Koritsza (Koritsza, Korça vagy Korcë albánul) is. Metasz január 29-én bekövetkezett halála után Alexandrosz Korizisz követte őt a miniszterelnöki székben, akinek már nagyobb kihívással kellett szembenéznie: Németország támadásával.

23. A második világháború: a német megszállás

Miután Németország pozíciói erőteljesen meginogtak a térségben az olasz vereség és Jugoszlávia Anglia felé való közeledése miatt, **1941. április 6-án kezdetét vette Németország Balkán-hadjárata**. A német–magyar csapatok elindultak a Vajdaság területére, majd a német egységek egy hónapon belül bevonultak Belgrádba és Athénba.

Április 19-én, a német csapatok megjelenésekor Korizisz miniszterelnök öngyilkosságot követett el, utóda Emmanuel Cuderosz lett, a későbbi emigráns kormány vezetője Krétán, majd Angliában. II. György király és udvara ugyanis Kairóba menekült, ahol egy másik emigráns görög kormány is megalakult. A német bevonulást követően bevezették a kollektív felelősségre vonás és a túszszedés rendszerét, április 29-én pedig Czolakoglu vezetésével a németeket kiszolgáló **bábkormány** (kollaboráns kormány) alakult.

Közben a Földközi-tenger térségében is erőteljesebb lett a katonai aktivitás, a britek megerősítették a krétai támaszpontjukat az olasz támadó (expanzív) törekvésekkel szemben. Hogy Hitler javítsa Németország pozícióit a Mediterráneum keleti medencéjében, a görög fegyverletételt követően, április 25-én kiadta a parancsot a sziget elfoglalására (**Merkur-hadművelet**). Az összehangolt, haditengerészetre és légierőre épülő hadművelet **1941. május 20-án** vette kezdetét, amelynek során először vetettek be teljes ejtőernyős hadosztályt (az akkori legfiatalabb fegyvernemet). Már az első nap kb. 10.000 főt dobtak le a németek, és május 31-re meg is nyerték a **krétai csatát**, elfoglalva a szigetet. (Német részről olyan óriási volt az emberveszteség, kb. 17.000 fő, hogy Hitler nem is próbálkozott a világháború során ejtőernyős hadművelettel.)

1941 áprilisára Görögország teljes szárazföldi területe német–olasz–bolgár megszállás alá került, ahol elsősorban az utakat és városokat ellenőrizték, ellenben a hegyvidék jelentős részén nem épült ki a megszállók rendszere. (Hasonló volt a helyzet Jugoszláviában is.) A németek Makedónia és Kréta területét foglalták el, illetve a nagyvárosokat, Athént és Thesszalonikit tartották ellenőrzésük alatt. A bolgár csapatok Trákiába, az ország többi részére pedig az olaszok vonultak be.

A Balkán más részeihez hasonlóan a földrajzi tényezők (hegységek) lehetővé tették, hogy az ellenállók első csoportjai már a német megszállással párhuzamosan visszavonuljanak a hegyekbe. 1941 szeptemberében megalakult az **EAM (Nemzeti Felszabadítási Front)**, majd ennek katonai szárnya az **ELASZ (Görög Népi Felszabadító Hadsereg)**, illetve fő riválisa, a jobboldali **EDESZ (Nemzeti Köztársasági Görög Liga)**. A komolyabb fegyveres partizántevékenység megindulásáról 1942. november 25-től lehet beszélni, amikor végrehajtották az első jelentős katonai akciót, felrobbantva a Gorgopotamosz feletti hidat, a Thesszaloniki-Athén vasútvonal egyik fontos pontját. A németek a partizánmozgalmak aktivitására válaszul bevezették a szigorú megtorlás törvényét: minden meggyilkolt német katona után 50 görög civilt végeztek ki a lakosság köréből. (Jugoszláviában is így próbálták csökkenteni a

82. ábra – A krétai csata (1941. május 20 – június 1.) 5. évfordulójára kiadott bélyeg. A csata a második világháború legnagyobb légidesszant-hadművelete volt, ahol a németek 25.000 katonát dobtak le, és 12 nap alatt megszállták Krétát. A csata rendkívül komoly áldozatokat követelt mindkét oldalon (összesen kb. 30.000 halott), ami miatt Hitler a háború további részében nem próbálkozott hasonló hadművelet indításával.

83. ábra – A disztopoi mészárlás emlékműve. A Delphoi-hoz (Delfi) közeli településen 1944. június 10-én a német megszálló csapatok 228 civil férfit, nőt és gyermeket mészároltak le a helyi ellenállók korábbi németellenes tevékenységének megtorlásaként.

partizánok aktivitását.) Szomorú mementója ennek a fellépésnek a kalavritai valamint a disztopoi mészárlás. Előbbiben 1943. december 13-án több mint 600, utóbbiban 1944. június 10-én 228 görög falubelit végeztek ki a németek megtorlasként.

A német megszállás alatt rendkívüli éhínség köszöntött be Görögországban: 1941–1942 telén Athénban naponta kb. 300 ember halt éhen, egy kiló kenyér ára 10 drachmáról 34.000.000 drachmára nőtt négy év alatt. A feketepiac virágzott, az emberek többsége viszont éhezett. A borzasztó körülményekkel is magyarázható az ellenállás hősiessége és elszántsága, amelyre jó példa az 1941. május 30-án történt eset is: **Lakisz (Aposztolosz) Szantasz** és **Manolisz Glezosz**, két baloldali görög ellenálló felmászott az Akropolisz szikláira, letépte a náci zászlót, és kitűzte a görög nemzeti lobogót. Ennek emlékére a német megszállás alóli felszabadulás óta

84. ábra – Görögország megszállási zónái a második világ-háború alatt. Zöld: bolgár, piros: német, kék: olasz. A Dodekanész-szigetcsoport még a háború előtt olasz fennhatóság alá került.

85. ábra – Belvedere-kilátó az Akropoliszra a náci lobogó felhúzásának pillanatában, háttérben a Parthenón.

indult el a megszállt területek zsidó lakosságának összegyűjtése, és munkatáborokba, valamint megsemmisítő táborokba történő elszállítása.) Az ország területén élő zsidó lakosság nagyjából 80%-a vesztette életét a német megszállás alatt (kb. 70.000 ember). Legtöbbjüket Thesszaloniki városából szállították el, ahonnan kb. 50.000 zsidót, a város teljes lakosságának mintegy 1/5-ét vitték megsemmisítő táborokba.

24. A polgárháború

A német megszállókkal szembeni küzdelem a megtorlások ellenére is folyamatos volt, de egyre erősebb lett a rivalizálás a két nagy ellenálló szervezet, az EAM–ELASZ és az EDESZ között. Mivel az előbbi kommunista vezetés alatt állt és radikális társadalmi változásokat ígért, az ország katonai és politikai döntéseit irányító britiek az EDESZ-t támogatták. Az EAM viszont 1943-ra rengeteg fegyvert zsákmányolt az olasz megszállóktól,

a Belvedere-kilátón folyamatosan lobog a görög nemzeti lobogó. Glezosz nemzeti hős lett, de a II. világháború után kommunista nézetei miatt bebörtönözték.

A német megszállás egyik tragikus következménye lett a zsidók szervezett elkülönítése és koncentrációs táborokba (elsősorban Auschwitzba) szállítása 1943 elejétől. (1942 januárjában zajlott le Németországban a hírhedté vált wanne-i konferencia, ahol megfogalmazták és megtervezték a „zsidókérdés végleges megoldása”-nak részleteit. Ezt követően

86. ábra – Manolis Glezosz bélyegen, amelyet a baloldali ellenállási szervezet, az EAM megalapításának 75. évfordulójára adtak ki 2016-ban. Manolis Glezosz (1922–2020) már egyetemi éveitől csatlakozott az olaszok elleni antifasiszta csoportokhoz, és kérte felvételét az olasz csapatok ellen harcoló görög hadseregbe, de fiatal kora miatt ezt elutasították. 1941. május 30-31-re virradó éjszaka letépte a náci lobogót az Akropolisz dombjáról, hogy kitűzhesse a görög nemzeti lobogót. Tettéért a németek bebörtönözték és megkínálták. 1951-ben az EDA (Egyesült Demokratikus Baloldal) színeiben parlamenti képviselőnek választották, majd az ezredesek jobboldali diktatúrája idején, 1967-ben 4 évre bebörtönözték baloldali nézetei miatt. 1981-ben a szociáldemokrata párt (PASZOK) parlamenti képviselőjének, majd európai parlamenti képviselőnek választották. 2004-től a Sziriza pártjának tagja, 2012-ben annak parlamenti képviselője, majd 2014-től (91 évesen) a Sziriza színeiben a legidősebb képviselő az Európai Parlamentben. 2020. március 30-án hunyt el.

87. ábra – Zsidó közösség újságot olvas Thessalonikiben, 1916-ban. A második világháború német megszállása alatt, 1943 márciusa és augusztusa között a náci koncentrációs táborba hurcolták az itt élő, kb. 46.000 zsidót, megsemmisítve ezzel a város szefárd származású lakosságát.

így vezetői elhatározták, hogy ellenőrzésük alá vonják az országot az esetleges brit katonai megszállás előtt. (A német-olasz csapatok ugyanis közben vereséget szenvedtek Észak-Afrikában, onnan teljesen kiszorultak, sőt a szövetségesek 1943 nyarán partra szálltak Szicíliában, elkezdve Olaszország felszabadítását, a Csigá-offenzívát.)

A polgárháborút valójában három elkülönülő, de egymással szoros kapcsolatban álló szakaszra lehet osztani. Az első 1943-ban zajlott le, amikor a hegyekben állomásozó ellenálló csapatok fegyveres összecsapásokat kezdtek egymás ellen. 1944

hozta el az újabb szakaszt, az epiroszi és athéni harcokkal, majd 1946–1949 között a polgárháború legvéresebb, legpusztítóbb időszaka következett.

Az ELASZ 1943 októberében elindította első támadását, de jelentős sikert nem ért el, így brit közvetítéssel fegyverszünetet kötöttek 1944 februárjában. 1944. szeptember 27-én megkötötték Nápoly mellett a **casertai megállapodást**, amely kimondta, hogy az emigráns kormány vezetője, Georgiosz Papandreu irányítása alá kerül az összes partizánalakulat. (Papandreu vezetésével az emigráns kormány és a kommunisták egységkormányt alakítanak egynegyedében kommunista részvétellel. A megegyezés szerint a seregeiket felosztva fegyvereseiket a kormány alá rendelik, és minden addigi ellenálló csoportot egy brit tiszt, Ronald Scobie tábornok parancsnoksága alá helyeznek.) Megegyezés született arról is, hogy az ELASZ csapatai nem jelennek meg Athén, Pireusz és Janina városaiban.

1944. szeptember elején a németek megkezdték a kivonulást Görögországból, október 4-én már brit csapatok szálltak partra a Peloponnészoszon, 13-án pedig ejtőernyősök szálltak le a főváros mellett, majd bevonultak Athénba. Pár nappal később brit hadihajók érkeztek Pireusz kikötőjébe, 18-án pedig hazaszállították a Papandreu vezette emigráns kormányt. **1944. november 2-án Görögország felszabadult a német megszállás alól**, de a britek nem bírták felszámolni a nagyobb fegyveres erővel rendelkező baloldali ellenállást, így fokozódott a katonai aktivitás. Az ELASZ több katonai osztaga nem fogadta el a britek irányította átszervezést, és Athén városába vonult. Erre azt követően került sor, hogy december elején az EAM szervezésében az angolok távozását követelő százezres tüntetést vérbe fojtották. (Ezt nevezik Dekemvriana-nak.) 1944 decemberében az ELASZ és a brit csapatok között több összecsapásra is sor került.

Az ország későbbi sorsát nemcsak a területén zajló események befolyásolták, hanem a nagyhatalmi politika is. 1944 októberében került sor Sztálin és Churchill moszkvai

találkozájára, ahol előzetesen megegyeztek a kelet-európai érdekszféra határaitól. Itt Sztálin lemondott Görögországról, 90%-ban határozva meg a brit beleszólást az ország életébe. Ezzel eldőlt, hogy a Szovjetunió nem fogja támogatni a görög baloldal harcát.

1945. február 12-én a korábbi egyeztetések hatására aláírták a **varkizai megállapodást, azaz a tűzszünetet**. Az egyezmény kimondta, hogy minden alakulatot le kell szerelni, a fegyvereket be kell szolgáltatni, cserébe garantálták a politikai és szabadságjogok visszaállítását, szabad választások tartását. Az ELASZ beleegyezett abba, hogy leteszi a fegyvert és feloszlatja magát. (A meg egyezésben szerepet játszhatott az is, hogy február 4. és 11. között ülésezett a jaltai konferencia, ahol a három nagy, a Szovjetunió, az USA és Nagy-Britannia kijelölte a szovjet érdekszférát, amely már Görögországra nem terjedt ki.) A konfliktus ezzel mégsem ért véget, sőt még hevesebb vérontás vette kezdetét: a görög polgárháború utolsó szakasza.

Az ELASZ tagjai a jobboldali terror elől elsősorban az északi hegyvidéki területekre húzódtak vissza, 1946. október 28-án hivatalosan megalakítva a Demokratikus Hadsereget Markosz Vafiadis vezetésével. 1947 tavaszára az ország jelentős részét újra ellenőrzésük alá vonták. A gerilla-harcmodorral a britek nem tudták eredményesen felvenni a küzdelmet. Közben a nemzetközi eseményekben is változások következtek be. 1945 áprilisában elhunyt Roosevelttel amerikai elnök, aki kompromisszumra próbálta építeni az amerikai politikát. Utódja, Harry Truman már a Szovjetunióval, és így a kommunistákkal szembeni határozottabb fellépést szorgalmazta, ami a görög eseményekre is hatással volt.

A kommunizmus előretörésének megakadályozása eközben nemzetközi ügyé

88. ábra – Dekemvriana: angol Sherman tank az ELASZ elleni brit hadművelet során. A Dekemvriana, a görög polgárháború véres időszaka, 1944. december 3-án vette kezdetét azzal, hogy a 200.000-es békés tüntetésbe az angol támogatást élvező jobboldal beleüvöltött a Szintagma téren. 28 halott mellett kb. 150-en sérültek meg. Ezt követően elszabadultak az indulatok, és öldöklő küzdelem bontakozott ki az EAM-ELASZ, valamint a britek és a kormány csapatai között.

89. ábra – EAM-ELASZ katonák az északi hegyvidéken.

90. ábra – Görög menekült gyerekek útban új otthonuk, Magyarország felé. 1948–1949 során mintegy 7000-en, többségükben – szülők nélkül – gyermekek érkeztek hazánk területére. Az első gyermekeket szállító szerelvény 1948. április 7-én érkezett a Keleti pályaudvarra.

változott. A világháború utáni belső gazdasági és politikai nehézségek hatására Nagy-Britannia úgy döntött, hogy kivonul az egyre véresebbé váló polgárháborúból. A britek helyét az Egyesült Államok vette át, amikor is Truman amerikai elnök először fogalmazta meg a kommunizmus feltartóztatásának politikáját, a később róla elnevezett **Truman-doktrínát**. Ennek első lépéseként a Kongresszus felhatalmazásával **1947 márciusában** Görögországnak és Törökországnak egyenként 400 millió dolláros segélyt nyújtott.

Az amerikai fegyverszállítmányokkal a görög kommunisták már nem tudták felvenni a versenyt, annak ellenére sem, hogy a környező szocialista államok felől komoly segítségre számíthattak a háború alatt. Ez a támogatás ért véget 1948-ban, amikor a szovjet–jugoszláv vitát követően Sztálin kizárta Titót a kommunista táborból. (Az öngazgató kommunizmus jugoszláv modellje nem volt elfogadható a sztálini rendszer számára. A nyílt szakítás után Tito a nyugati országok felé, valamint az „el nem kötelezett országok mozgalma” irányába mozdult el.) A jugoszláv támogatás 1949 júliusában szűnt meg teljesen, amikor Tito elrendelte a görögországi határszakasz lezárását, így a felkelők utánpótlásvonalait és visszavonulási lehetőségeit is elvágta. Ezzel teljesen magára maradt a görög baloldali ellenállás. Szeptemberre véget érték a harcok, a **Demokratikus Hadsereg 1949. október 15-én letette a fegyvert**. Ezzel

91. ábra – Görög gyerekek Tótkomlóson. 1949 nyarán több mint 150 görög gyermek élvezhette tótkomlósi szlovák családok vendégszeretétét. A befogadó családok és a gyermekek közötti szeretetteljes kapcsolat sok esetben évtizedekre fennmaradt. A befogadás történetét 2013-ban a „Három hónap szeretet” című kiállítás mutatta be.

hivatalosan véget ért a polgárháború, de a hatása évtizedekig érezhető volt még.

A kommunista ellenállók és az otthonaikat elhagyni kényszerülő családtagok jelentős része Albániába és Jugoszláviába menekült azzal a meggyőződéssel, hogy pár hónap múlva visszatérhetnek hazájukba. Összesen körülbelül 120.000 ember telepedt le Kelet-Európa népi demokratikus államaiban és a Szovjetunióban, legtöbbször (kb. 60.000 fő) Jugoszláviában. Ekkor érkeztek Magyarországra is körülbelül 7000-en, akik legnagyobb számban Budapesten (az egykori Dohánygyár épületében) és az ekkor létesített Görögfalván (1952-től Beloiannis) kezdtek új életet.

Az 1940-es évek az újkori görög történelem letragikusabb évtizede volt, amikor csak a polgárháborúban kb. 100.000 ember (egyes becslések szerint 160.000) vesztette életét. A polgárháborúnak azonban az egész görög társadalomra nézve is komoly következménye lett: az újabb nemzeti kettészakadás, amelyet a polgárháborúhoz való viszonyulás határozott meg. A baloldal veresége miatt a második világháborút követő bő két évtizedben csak jobboldali kormányok kerülhettek hatalomra, a kommunista-szimpatizánsokat nyilvántartották, sőt üldözték. Ez a rendszer nem tudott igazi stabilitást adni a görög politikai, gazdasági és társadalmi életnek, ami újabb katonai puccshoz vezetett 1967-ben.

Fontosabb fogalmak

Arhigosz (Vezér): Az 1940. augusztus 4-től Ioannisz Metaxasz által irányított diktatúra során a diktátor megnevezése.

bábkormány (kollaboráns kormány): A második világháború idején 1941 áprilisa és 1944 novembere között fennálló német megszállást kiszolgáló, azzal együttműködő kormány elnevezése.

Első Balkán-háború: 1912 októberétől az 1913. május 30-án aláírt londoni békeszerződésig tartó háború, amelyben Görögország, Szerbia, Bulgária és Montenegró legyőzte az Oszmán Birodalmat, majd felosztotta európai területeit.

Második Balkán-háború: 1913 júliusában zajló háború, amelyet a bukaresti béke zárt le 1913. augusztus 10-én. Bulgária megtámadásához Görögország és Szerbia mellett az Oszmán Birodalom és Románia is csatlakozott.

EAM–ELASZ: Az 1941-ben megalakult, kommunisták által irányított Nemzeti Felszabadítási Front, valamint annak az 1942 februárjában létrehozott katonai szárnya, a Görög Népi Felszabadítási Hadsereg, amely a nemzeti ellenállás legjelentősebb, 1944 decemberében a brit egységekkel is szembeszálló szervezete volt.

EDESZ: Nemzeti Köztársasági Görög Liga. Zervasz ezredes vezetésével megalakult ellenállási szervezet, amelyet az emigráns kormány és Nagy-Britannia is támogatott az EAM-mal szemben.

görög polgárháború: A német megszállás idején megalakult két nagy görög szervezet: az EAM-ELASZ és az EDESZ harca egymással a hatalom megszerzésért 1944 és 1945 között, amelyet 1946 és 1949 között a Jugoszlávia által is támogatott görög baloldal és az angolok (majd az USA) által támogatott jobboldal küzdelme követett. Szűkebb értelemben 1946 és 1949 között tartott, és a kommunisták vereségével ért véget.

görög–török háború: 1920 és 1922 között zajló katonai összecsapás a görög és a Musztafa Kemál vezette török haderő között, amely török győzelemmel ért véget.

görög–török lakosságcsere-egyezmény: Az 1923-as Lausanne-i békeszerződés függelékeként aláírt egyezmény, amelynek értelmében minden görögországi muszlimnak és törökországi ortodoxnak át kellett költöznie a szomszédos államba. Nagyjából 1,3 millió görög és 500.000 törököt érintett. Lakhelyükön csak az ún. mentesített kategóriákba tartozók maradhattak (Nyugat-Trákia muszlimjai és Isztambul, Imvrosz és Tenedosz szigeteinek görög lakosai.)

kis-ázsiai katasztrófa: Az 1922-ben elveszített görög–török háborút kísérő török üldöztetések, a szmirnai görögség tragédiája és az 1923-ban aláírt lakosságcsere-egyezmény miatt távozásra kényszerített görög lakosság átköltözésének tragédiáját jelölő fogalom.

krétai csata / Merkúr-hadművelet: 1941. május 20. és május 31. között zajló német haditengerészeti és légidesszant hadművelettel megvívott csata, amelyben a németek

elfoglalták a szigetet.

Lausanne-i békeszerződés: A Musztafa Kemál által kiharcolt új, 1923 nyarán aláírt békeszerződés, amellyel sikerült a törököknek megváltoztatniuk (revidálniuk) az 1920-as korábbi szerződést. Visszakapták Kelet-Trákiát és Szmirna környékét is.

olasz–görög háború (1940–1941): Athén **1940. október 28-án Nem-et (Ohi-t)** válaszolt Athén az olasz ultimátumra, ami után Róma megtámadta Albánia felől Görögországot. A hősiesség küzdelem megállította az olasz előrenyomulást, majd 1941 elejére a görög csapatok megszállták Dél-Albániát.

Sèvres-i békeszerződés: Az **1920. augusztus 10-én** aláírt békeszerződés zárta le az Oszmán Birodalommal az első világháborút, és osztotta fel területét. Ennek értelmében Görögország megkapta Trákiát és Szmirna városának környékét a kis-ázsiai partszakaszon.

varkizai megállapodás (tűzszünet): **1945. február 12-én** a korábbi egyeztetések hatására aláírt egyezmény, amelynek értelmében minden korábbi ellenálló alakulatot le kellett szerelni, és a fegyvereket be kellett szolgáltatni. Cserébe garantálták a politikai és szabadságjogok visszaállítását, szabad választások tartását.

VII. GÖRÖGORSZÁG

A II. VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN

25. Jobboldali kormányok: út a diktatúra felé

A polgárháborút követő zűrzavar a politikai életre is rányomta a bélyegét. A kommunista pártot még egy 1947-es rendelettel törvényen kívül helyezték, így a baloldal nem tudott jelölteket állítani az 1950-es választásoktól. Közben az 1946-os népszavazás visszahozta a monarchia (királyság) államformáját, az 1952-es alkotmány pedig széles körű hatalommal ruházta fel az uralkodót, aki a hadsereg főparancsnoka lett, feloszlathatta a parlamentet, kinevezhetett és leválthatott minisztereket.

A hadsereg, hogy politikai szerepét tovább biztosítsa, a monarchia legfontosabb támogatójává vált. Így jött létre a „korlátozott görög demokrácia” 1950 után, amely a kommunista veszélyre hivatkozva csak a kormány–hadsereg–uralkodó hatalmi egységét tartotta elég erősnek a politikai stabilitás fenntartására. Az új politikai rendszer 1952 és 1963 között stabilizálódott Görögországban, fenntartva a baloldal és az USA támogatását élvező, valamint a kommunistákat ellehetetlenítő jobboldal szembenállását.

Az 1950-es években a hadsereg politikai szerepének megerősítése a kommunizmus elleni küzdelemből fakadt, amit az általános hidegháborús helyzet csak felerősített. Az állam korlátozta a szabadság- és politikai jogokat, így távolítva el a politikai életből a baloldalt, miközben 1 millió emberről vezettek nyilvántartást. A polgárháború alatt bevezetett erkölcsi bizonyítvány intézménye évtizedekig megmaradt, ennek hiányában még a legegyszerűbb munkaköröket (rakodómunkás, gyümölcsárusító, stb.) sem lehetett betölteni, de természetesen az értelmiségi pályákhoz is szükség volt a kiállítására. A bizonyítvány kiadása az állami hatóságok jogköre volt, a rend-

ország pedig csak a politikai „megbízhatóságot” tartotta szem előtt. (A kommunisták háttérbe szorítása az értelmiségi és hivatalnoki pályákon egészen az 1980-as évek elejéig fennmaradt.)

A jobboldali kormányzás azonban nem tudott a szociális feszültségekre választ adni, amelyek csak felerősödtek a városiasodás felgyorsulásával. Így 1958-ban meglepetés született a választásokon. Az EDA (Egyesült Demokratikus Baloldal, a kommunisták fedőszervezete) a második legerősebb politikai párt lett 24%-kal annak ellenére, hogy 1950 és 1990 között a radikális baloldal átlagos támogatottsága 10-12%-os volt. A nem várt választási eredmény felerősítette (és alátámasztotta) a jobboldali monarchista katonaság erőteljesebb beavatkozását a politikai életbe. Ez (valamint a ciprusi kérdés kiéleződése) vezetett a középben elhelyezkedő valamennyi politikai csoport egyesüléséhez, a Centrum Unió 1961-es megalakulásához. A centrum (politikai közép) összefogása a kommunisták előretörésével, a jobboldali politikai erőszakkal és a jobboldal Ciprus kapcsán mutatott tehetetlenségével szemben jött létre. (Cipruson 1955-től mérgesedett el a helyzet az anyaországgal való egyesítést hirdető Grivasz tábornok fellépésével. Azonban 1960-tól független lett a sziget, amit Görögországban Ciprus elvesztéseként értékeltek, és a társadalom jelentős része a hatalmon lévő

92. ábra – Építkezések és társasházak az Alexandra sugárúton, 1960-ban. A városi lakosság aránya a második világháború után kezdett el jelentősen nőni. 1951 és 1961 között a 10 legnépesebb településen élők száma 2 millióról 2,7 millióra emelkedett, majd tovább folytatódott ez a tendencia. (1951 és 1981 között Athén lakossága 1,4 millióról 3-ra, Thesszalonikié 300.000-ről 700.000-re nőtt.)

jobboldalt: Karamanliszt és a hadsereget tekintette bűnbaknak.)

A politikai életet ugyan végig a jobboldal tartotta ellenőrzése alatt, de az 1961-es választásokon már csak csalás és erőszak segítségével tudta megtartani a hatalmat, ami jelezte a rendszer gyengeségét. Az 1961-es év ugyanakkor Karamanlisz miniszterelnök számára komoly sikert is tartogatott, hiszen ebben az évben írta alá Görögország az Európai Gazdasági Közösséggel a társulási egyezményt, tovább folytatva az ország második világháború után elkezdett integrációs folyamatát.

A gazdasági életet is súlyosan megviselte az 1940-es évek háborús pusztítása: a mezőgazdaság alig fejlődött valamit a 20. század folyamán, és a vízhiány is komoly gondot okozott. Ezen az Európai Újjáépítési Program segítségével próbáltak javítani. A **Marshall-segély** keretében 1946 és 1960 között 3,1 milliárd dollár érkezett az Egyesült Államokból. A pénz jelentős részén öntözőrendszereket építettek ki és mocsarakat csapoltak le. Ezen kívül hatalmas méretű építkezések vették kezdetüket. Új elővárosi negyedeket építettek társasházak százaival, amivel párhuzamosan folyamatosan nőtt a városi lakosság aránya a társadalmon belül. Görögország közben egyre erősebben kötődött a nyugati államokhoz, ami a gazdasági kapcsolatok mellett a külpolitikában is jelentkezett. A Truman-doktrína értelmében ugyanis 1947 és 1966 között az USA kb. 2 milliárd dollárt küldött katonai célok megvalósítására. A kapcsolat még szorosabbá vált, amikor **Görögországot 1952-ben felvették a NATO katonai szervezetébe.**

A centrum 1963-as választásokon elért sikere véget vetett a kormány–hadsereg–uralkodó hatalmának, hiszen önerőből, nem pedig a hadsereg és az udvar támogatásával (csalással, erőszakkal) kerültek hatalomra. Ez aláásta a katonaság hatalmát is. A centrum előretörésére és az EDA sikerére aktivizálódott a szélsőjobb: 1963 nyarán meggyilkolták Grigorisz Lambrakis baloldali képviselőt, aki 1963. május 22-én Thesszalonikiben egy háborúellenes gyűlésen vett részt szónokként, ahol a felheccelt tömeg (a rendőrség felbérelte a városi szegény rakodómunkásokat) egy előre megszervezett merényletben végzett vele. Ezt követően Athénban 500.000-es tüntetést szerveztek a jobboldali kormány, a királyi ház és a hadsereg ellen. Kiderült ugyanis, hogy a balesetnek álcázott merényletet a legmagasabb körök szervezték meg, ezért próbálták azt eltussolni. Karamanlisz

93. ábra – Melbourne, felvonulás a március 25-i görög nemzeti ünnep alkalmával, 2018-ban. Melbourne-t szokták a „harmadik legnépesebb görög város”-nak is hívni, ugyanis kb. 50.000 fős görögösége a legnagyobb diaszpóra. A gazdasági helyzet romlása miatt 1950 és 1980 között Görögország lakosságának mintegy 12%-a vándorolt ki, főleg Németország, USA, Kanada és Ausztrália területén letelepedve.

94. ábra – Arisztotelisz Onasszisz szobra Lefkáda szigetén, Nidri kikötőjében. Szemben található az 1963 és 2013 között Onasszisz-tulajdonban lévő Skorpió-sziget. Arisztotelisz Onasszisz (1906–1975) Szmirnában született, a város török megszállásakor vándorolt ki Dél-Amerikába. Úgyes házasságkötései mellett jó üzleti érzékének köszönhetően meggazdagodott. Hatalmas tankerek építésével és kőolajszállítással halmozott fel óriási vagyont. Még repülőtársaságot is alapított (Olympic Airways). Mesés gazdagága mellett fényűző életmódja miatt vált neve fogalomná.

szerint Cipruson görög tisztek szövetkeztek, hogy szocialista és külpolitikai szempontból semleges (NATO tagságot felmondó) kormányt segítsenek hatalomra jutni Athénban. A részvétellel megvádolták a miniszterelnököt és több képviselőt is, azzal gyanúsítva őket, hogy titkos összeesküvést szerveznek a hadseregen belül a monarchia megdöntésére. Bár bi-

június 11-én lemondott, majd külföldre távozott, az uralkodó pedig novemberre új választásokat íratott ki. Ilyen politikai légkörben került sor az 1963-as választásokra, ahol a Georgiosz Papandreu vezette Centrum Unió nyert 42%-kal

A politikai élet stabilitása tehát már az 1960-as évek elejére megszűnt, de a ciprusi összeesküvés nyilvánosságra kerülése 1964-ben teljes politikai összeomláshoz vezetett. A nyilvánosságra került információk alapján leleplezték az Aszpida (Pajzs) nevet viselő összeesküvést. E

95. ábra – Grigorisz Lambrakis (1912–1963). A Peloponnész-sz-osz-félszigeten született orvos, politikus, képviselő, sportoló. Orvosként külön rendeltetést tartott fenn a szegény és rászoruló betegeknek, akiket ingyen látott el. Pacifista nézetei a vietnami háború hatására erősödtek fel, majd csatlakozott az EDA-hoz (Egyesül Demokratikus Baloldal). 1963. május 22-én Thesszalonikiben egy háborúellenes gyűlés szónokaként emelte fel hangját az elnyomás minden formája ellen, ahol meggyilkolták. Minden év novemberében az általa szervezett békemenet emlékére rendezik meg a Marathon és Athén közötti futóversenyt.

96. ábra – Jarosz (Γούροç) internáló tábor. Jarosz, a Peloponnészosz-félszigettől keletre található 24 négyzetkilométernyi területű kopár sziget. A korábban lakatlan (és lakhatatlan) szigeten tartották bezárva a politikai foglyokat az ezredesek diktatúrája alatt.

zonyítani nem sikerült részvételüket, elindult a politikai konfliktusok sorozata. A válság hatására 1967 májusára új választásokat írtak ki, de pár nappal a voksolás kiírt időpontja előtt, április 21-én katonai puccsra került sor, amikor is ezredesek ragadták magukhoz a hatalmat. A puccs indoklása szerint a baloldal megerősödése veszélybe sodorta az országot, így át kellett venni a hatalmat, nehogy ők tegyék ezt meg.

26. Az ezredesek diktatúrája

A puccsot **1967. április 21-én** hajtotta végre néhány alacsonyabb rangú katonatiszt, Georgiosz **Papadopoulos ezredes** vezetésével. A puccs mögött a második világháború után megalakult katonai szervezet, az IDEA (Görög Tisztek Szent Köteléke) állt, amelynek tagjai magukat tekintették az igazi görög értékek védelmezőjének. A hadsereg rádióállomása reggel 5 óra 40 perckor bemondta, hogy az uralkodó kérésére a hadsereg átvette az ország irányítását. Ezt követően felfüggesztették az alkotmányt, valamint bejelentették a rendkívüli állapot bevezetését. A katonaság megszállta a kulcsfontosságú épületeket, feloszlatta a parlamentet és betiltott minden politikai tevékenységet. II. Konsztantin király (1964 és 1973 között Görögország utolsó uralkodója), április 22-én törvényesítette a diktatúrát és felfüggesztette az 1952-es alkotmányt. A civil lakosság elleni zaklatások eredményeként tömegessé vált a kivándorlás. (A gazdasági nehézségek és a politikai hely-

zet miatt 1951 és 1980 között a lakosság 12%-a költözött el külföldre, a legtöbben Kanadába, az USA-ba, az NSZK-ba és Ausztráliába.)

Az otthon maradtak közül körülbelül 10.000 embert börtönöztek be, és 50.000-et rendszeres ellenőrzés alá vontak. Még internáló táborokat is létrehoztak (a kommunistákat gyűjtötték össze és szállították börtöntáborokba). A leghírhedtebbek a kopár szigeteken kialakítottak voltak, Jarosz és Lerosz, valamint a női tábor: Halikar-nasszosz szigetén.

A tisztogatás a hadsereget is elérte. A teljes tiszti kar kb. 20%-át bocsátották el (a megbízhatatlan vagy gyanús tiszteket), így még a hadseregben belül is folyamatosan nőtt az elégedetlenség. A katonai junta (katonai hatalom) elsősorban a Dimitriosz Ioannidis vezette titkosrendőrségre támaszkodva tudta fenntartani hatalmát, ugyanis tömegtámogatást egyáltalán nem volt képes kialakítani. A kommunis-tákkal szembeni fellépés folyamatos letartóztatásokban jelentkezett. A nagyobb városokban gyűjtőhelyeket alakítottak ki, ahová a politikai indokkal elhurcolt személyeket szállították, akiket kínzásokkal próbáltak meggyőzni nézeteik helytelenségéről. Letartóztatták Manolisz Glezoszt is, 1941 nemzeti hőst, aki az Akropoliszról tépte le a horogkeresztes zászlót. Most baloldali nézetei miatt ellenség lett, ahogy baloldali nézetei miatt tartóztatták le az akkor már nemzetközi hírénekes szerzőt, **Mikisz Theodorakiszt** is.

97. ábra – Makronisszosz szigete. Az Attikai-félsziget déli partjánál található kopár sziget, ahol a polgárháború alatt létesítettek börtöntábor a politikai foglyoknak. Az ezredesek diktatúrája alatt sokan raboskodtak itt, például Mikisz Theodorakis is.

98. ábra – Az 1973. november 17-i diáktüntetés Athénban. Az ezredesek diktatúrájával szembeni legnagyobb tiltakozás a november 17-én lezajló egyetemi tüntetés volt. Az athéni műegyetem diákjait csak tankok bevetésével tudta leverni a hatalom.

99. ábra – Mikisz Theodorakisz (1925–2021). Hiosz szigetén született nemzetközi híró karmester és zeneszerző, akit baloldali gondolkodása miatt többször bebörtönöztek, megkínóztak. A nemzetközi tiltakozás hatására engedték Párizsba 1970-ben, ahonnan csak 1974-ben térhetett haza Görögországba.

megesen vívták ki függetlenségüket az egykori gyarmatok az afrikai kontinens és a Közel-Kelet területén, ahol az egykori gyarmatosítók iránti bizalmatlanságot megpróbálta befolyásának növelésére kihasználni a Szovjetunió. Ezt az USA nem nézhette tétlenül: többször is megfogalmazta a kommunizmus feltartóztatásának politikáját, egyre szélesebb földrajzi körre kiterjesztve érdekszféráját. (1947-ben a Truman-doktrína Görögország és Törökország területére; 1957-ben az Eisenhower-doktrína a Közel-Kelet térségére; 1980-ban a Carter-doktrína Ázsia déli területére.) Ebben a nemzetközi – hidegháborús – helyzetben elfogadhatóbb volt az USA számára a jobboldal diktatúrája, mint a baloldal esetleges előretörése. A NATO hasonló megfontolásból nem avatkozott be, holott tudott a puccs előkészületeiről.

A diktatúrának azonban belső bázisa nem alakult ki, az országon belüli elégedetlenség egyre erősebb lett. 1973-ra már folyamatos tiltakozások, lázongások és tüntetések szerveződtek. A legjelentősebb **1973. november 17-én, az athéni műszaki egyetem diákjainak** vezetésével valósult meg, amit a hadsereg brutális kegyetlenséggel, tankokkal vert le. A 20 diák halálát követelő megtorlás országos felháborodást váltott ki, ez pedig Papadopoulos bukásához vezetett. Utódja a katonai rendőrség gyűlölt vezetője, Ioannidisz dandártábornok lett, de az ő pozíciója is egyre bizonytalanabbá vált. Az egész diktatórikus rendszer megingott, az újabb ciprusi válság 1974 júliusá-

Az ezredesek szoros kapcsolatot tartottak fenn a magas pénzügyi körökkel, így a Görög Nemzeti Bank vezetőivel, és a legjelentősebb görög hajótulajdonosokkal is, akik folyamatosan kaptak állami megrendeléseket. Közülük is kiemelkedett Arisztotelisz Onasszisz, akinek gazdagsága fogalommmá vált.

Az ezredesek nemcsak a nemzetközi hajózás és szállítmányozás irányítóival tartottak fenn jó kapcsolatokat, de a külpolitikai orientáció területén sem hajtottak végre irányváltást. Az USA számított továbbra is a legfontosabb stratégiai (és gazdasági) partnernek, Washington továbbra is folyósította a támogatásokat és kölcsönöket. A nagyhatalmi érdekek elfogadhatóvá tették a jobboldali katonai diktatúrát, ameddig az kiszolgálta az amerikai érdekeket. Ez kapcsolatban állhatott a nemzetközi fejleményekkel is, hiszen az 1950-es és 1960-as években tö-

ban pedig már a diktatúra bukását hozta el. (Ciprus északi részét megszállta a török hadsereg. A görög közvélemény az ezredeseket is hibáztatta, hogy nem tettek semmit a ciprusi görögség megmentéséért.)

27. A ciprusi kérdés

A mindössze 92.000 négyzetkilométer területű és kb. 1 millió fős lakosságú sziget a Földközi-tenger keleti medencéjében fekszik. Történelmi múltja és jelentősége kiemelkedő, hiszen a három földrész találkozásánál található, így több ezer éve különböző kultúrák alakították fejlődését. (A kultúrák közötti közvetítő szerepét jól szemlélteti, hogy mindössze 75 km-re fekszik Törökországtól, kb. 100 km-re Szíriától és 380 km-re Rodosz szigetétől.) Valószínűsíthető, hogy első telepesei a mükénéi görögök voltak kb. 3400 évvel ezelőtt. Innentől kezdve folyamatosan lakott a terület, amely a mai napig megőrizte görög jellegét a különböző népek betelepülése ellenére is.

100. ábra – 1955. szeptember 6–7-i görögellenes pogrom Isztambulban. A Cipruson fokozódó etnikai feszültség hatására az isztambuli törökök az ott élő görögök ellen fordultak. Több mint 4000 üzletet, 100 szállodát és éttermet, 70 templomot rongáltak meg, törtek össze Musztafa Kemál szellemiségére hivatkozva.

Ahogy már korábban olasztuk, évszázadokig frank és velencei fennhatóság alatt állt, majd a török foglalta el. 1570-től 1878-ig az Oszmán Birodalom része (jogilag 1914-ig), majd Nagy-Britannia igazgatása alá került, az 1875–78-as Balkán-válság során ugyanis Nagy-Britannia az Oszmán Birodalomnak nyújtott segítségéért a berlini kongresszuson hivatalosan is megszerezte a szigetet.

Az 1878. június 4-én megkötött Ciprusi Egyezmény értelmében a szultán éves ha-

szonbérleti díj fizetése ellenében átengedte a szigetet a briteknek. Innentől kezdve Nagy-Britannia számára nagyon fontos lett a sziget birtoklása, hiszen az India felé vezető út utolsó európai állomásaként szerezték meg. (Gibraltárt az 1713-as utrechti béke szerint átadták a spanyolok Angliának, majd 1830-tól brit koronagyarmat lett, Málta 1815-ben a bécsi kongresszus rendelkezése szerint került Nagy-Britanniához, ahogy a Jón-szigetek is.) Jelentőségét növelte, hogy Egyiptomban 1869-ben nyitották meg a szuezi csatornát, majd miután az angolok 1882-ben Egyiptomot is megszerezték, közvetlen vízi utat tudtak biztosítani Indiába.

1914 novemberében Nagy-Britannia anektálta a szigetet, így már jogilag sem tartozott a szultánhoz. Ezzel közelebb került a Görögországgal való egyesülés (enózisz) lehetősége, hiszen London 1915-ben fel is ajánlotta Athénnek a szigetet, ha azonnal belép a háborúba. Mivel ez nem történt meg, az ajánlat is elvesztette érvényét, aminek következtében 1917-ben már nem kapta meg Görögország. Az angol megszállás tényét jogilag az 1923-as lausanne-i szerződés rögzítette, amely után brit koronagyarmattá nyilvánították 1925-ben. Brit kormányzó érkezett, ezzel pedig az enózisz megvalósítási lehetősége egy időre háttérbe szorult.

Az 1950-es évektől kezdődően egyre hevesebb konfliktus vette kezdetét Cipruson az angol uralom ellen. Az ötvenes évek végére három csoport alakult ki, amelyek egymással harcoltak céljaik megvalósításáért: Grivasz tábornok támogatói a Görögországhoz való csatlakozásért, Makariosz érsek hívei a függetlenségért küzdöttek, míg a sziget török

közössége ekkor kezdte el hangoztatni a Takszim, azaz a felosztás elvét, amely szerint a szigetet egy görög és egy török részre kellene osztani. (Számukra a legrosszabb megoldás a Görögországhoz való csatlakozás lett volna, hiszen akkor már nem 20%-os kisebbséget alkottak volna a szigeten, hanem 1–2%-osat Nagy-Görögországon belül.)

Az angol támogatással megfogalmazott 1958-as MacMillan-tervet az összes érintett fél visszautasította (a szigetet angol–görög–török felügyelet alá helyezték volna), így Anglia nem látott más megoldást, mint hogy függetlennek nyilvánítsa a szigetet. 1959-ben összeült a zürichi konferencia, ahol elfogadták függetlenségét. Ciprus a zürichi egyezmény aláírását követően 1960. augusztus 15-én vált hivatalosan függetlenné. A sziget államformája elnöki köztársaság lett, ahol az elnöknek mindig görög, az alelnöknek mindig török származásúnak, a miniszterek közül pedig 7-nek görögnek 3-nak pedig töröknek kell lennie, és a vezetésben mindenütt a 70–30%-os aránynak kell érvényesülni. Nagy-Britannia, Görögország, Törökország és Ciprus garanciaszerződést írtak alá, amely kimondta, hogy a szigetet nem lehet Görögországhoz vagy Törökországhoz csatolni, és nem lehet felosztani sem.

101. ábra – III. Makariosz érsek szobra Cipruson. III. Makariosz (1913–1977) 1950-től Ciprus érseke, majd a függetlenségpárti csoport vezetője. A sziget 1960-as függetlenné válását követően az ország első elnöke.

A kisebbségi jogok biztosítása mellett a sziget megkezdhette önálló létét. Az 1960-as első elnökválasztást Makariosz nyerte meg, így ő lett a sziget első köztársasági elnöke, míg a török közösség vezetőjének (és az alelnöknek) Fazıl Küçüköt választották. A függetlenséggel azonban nem oldódott meg a konfliktus, a ciprusi görög jobboldal Athénhoz akart csatlakozni, míg a ciprusi törökök ketté akarták osztani a szigetet. Grivasz tehát tovább folytatta a küzdelmet. Ő a függetlenséget csak az első lépcsőfoknak gondolta, míg Makariosz nagyobb hatalom összpontosításával próbálta centralizálni az államot.

1967-től egyre csökkent a tárgyalásos rendezés esélye, ugyanis a török közösség élére ebben az évben Rauf Denktast választották, aki egészen 2005-ig irányította határozottan a török cipriótákat, míg Athénban lezajlott az ezredesek hatalomátvétele, és kiépült a jobboldali katonai diktatúra. 1971-ben az athéni ezredesek még Törökországgal is megpróbálták titokban megegyezni a sziget két ország közötti felosztásáról, de végül ez nem valósult meg.

A feszültség tovább nőtt, míg 1974-ben már nem lehetett megállítani az erőszakot: július 15-én Makariosz úgy döntött, hogy felszámolja a szélsőséges görög szervezeteket, amelyek azonban erősebbnek bizonyultak, és az athéni kormány támogatását élvezve elűzték a köztársasági elnököt. Az új, Sampson-kormánynak sem sikerült a hatalom konszolidálása, ugyanis a görög–török konfliktus tovább erősödött, a török kormány pedig attól félve, hogy a ciprusi görög jobboldal hatalomra kerülését az enózis kimondása követi, elindította invázióját a török lakosság védelmében. Július 20-án Denktas a zürichi egyezmény megsértésére és a török közösség védelmére hivatkozva behívta a török haderőt a szigetre. A katonai invázió („Ciprusi Béke Hadművelet” vagy „Attila Hadművelet”) során a török hadsereg elfoglalta a sziget északi, 37%-át. Augusztusra kialakult a demarkációs vonal („Zöld Vonal” vagy Attila-vonal az invázió fedőnévéről), amely a mai napig kettéosztja a szigetet. A Cipruson élő törökök északra, a görögök pedig délre vagy külföldre menekültek, így két homogén területre oszlott az addig vegyes lakosságú sziget.

102. ábra – Famaguszt városát az 1974-es török bombázást követően. A török haderő 1974 nyarán bombázta Ciprust, így kényszerítve a terület elhagyására a görög lakosságot.

1975-ben a ciprusi törökök kikiáltották szövetségi államukat Ciprusi Török Szövetségi Állam néven Denktas elnökségével, amelyet Törökországot kivéve egy állam sem ismert el hivatalosan. 1983. november 15-én pedig Denktas kikiáltotta az azóta is csak Törökország által elismert Észak-ciprusi Török Köztársaságot, amely már nem Ciprus részállama, hanem önálló állam, bár a nemzetközi diplomácia azt nem tekinti szuverénnek.

1997-ben megindultak a bővítési tárgyalások Ciprussal kapcsolatban, míg

Törökország egyre erőteljesebben hajlott a kompromisszumra (saját uniós tárgyalási miatt is). Ez abból is érződött, hogy Recep Tayyip Erdoğan török kormányfő elkezdett kampányolni az Alvaro de Soto ENSZ ciprusi különmegbízottja által 2002 novemberére kidolgozott egyesítési terv mellett. 2003-tól felgyorsultak az esemé-

103. ábra – Ciprusi „szellem-város”: Varoszia. A törökök által megszállt Famagusztai déli tengerparti negyede 1974 nyara óta tiltott terület. Strandját azonban 2020 őszén a megszálló török haderő ellenőrzése alatt megnyitották, megszerveve a görög–török tűzszüneti megállapodást.

104. ábra – A megosztott Ciprus. A török katonaság 1974. július 20-án elindította az Attila-hadműveletet, melynek keretében katonailag megszállta Ciprus északi, körülbelül 40%-át. Ezt követően az ott élő görögök délre menekültek, és határként rögzült a Zöld Vonal, mely a mai napig kettéosztja a szigetet, valamint annak fővárosát, Nicosiát.

nyek. Kofi Annan ENSZ-főmegbízott ismertette harmadik rendezési tervét a két ciprusi vezetővel, amelyet el kellett volna fogadniuk az egyesítéshez. A tervezet sok ponton próbált alkalmazkodni a két fél korábbi álláspontjához. 2004. április 24-én rendezték meg a népszavazást, ahol a ciprusi görögök 75 százaléka szavazott nemmel a sziget újraegyesítésére, így a lakosság egynegyedét alkotó törökök 65 százaléka hiába szavazott a harminc éve tartó megosztottság megszüntetése mellett, a szigetet nem egyesítették.

A görög ciprióták több ponton is sérelmeztek a tervezetet. Úgy vélték, hogy a török kisebbség számarányánál jelentősebb befolyást kapna a vezetésben (felváltva lenne görög és török az elnök, a parlament felsőházába 50–50%-ban képviseltetnék magukat). Ráadásul a tervezet nem írta elő az 1974-től Törökországból betelepülők távozását, és nem adott kárpótlást az északról elüldözött és az ingatlanuktól megfosztott görög cipriótáknak, valamint nem rendelkezett a megszálló török haderő azonnali kivonásáról sem. Ez utóbbi csak több

lépésben, a görög lakosság szerint elfogadhatatlanul hosszú idő alatt (18 év) valósult volna meg.

A referendum eredményeként Denktas (aki továbbra is elutasította az egyesítést) vereséget szenvedett a 2005. áprilisi ciprusi török elnökválasztáson Őt a megegyezéspárti Mehmet Ali Talat váltotta az Észak-ciprusi Török Köztársaság elnöki székében. (Denktas 2012. január 13-án hunyt el, 88 éves korában.)

A Ciprusi (görög) Köztársaság 2004. május 1-től az Európai Unió tagja. Ez azt jelenti, hogy a „Zöld Vonal”, mely egy nemzetközileg el nem ismert állam határa, uniós határ lett. 2008. január elsején hivatalos fizetőeszközként bevezették az eurót. A sziget északi és déli része közötti különbségek ezzel tovább nőttek, az újraegyesítés megvalósításának lehetősége egyre távolabb került.

28. A PASZOK hatalomra kerülése és kormányzása

Az ezredesek diktatúrájának bukását követően, 1974 decemberében megtartott népszavazás 70%-os eredménnyel a köztársaság államformáját támogatta, ami nem meglepő, hiszen az uralkodó eljátszotta a nemzet bizalmát a diktatúra idején. 1974 novemberében választásokat tartottak, amelyen már korlátozás és tiltás nélkül indulhattak a különböző politikai nézeteket képviselő pártok, például az újjáalakult Görög

105. ábra – Konsztantinosz Karamanlisz (1907–1998) miniszterelnök 1979. május 29-én aláírja Görögország uniós csatlakozási szerződését, az Athén központjában található Zappion épületében. A szerződés értelmében 1981-től az ország az Unió tagjává vált. Karamanlisz 1955 és 1958, 1958 és 1961, 1961 és 1963, valamint 1974 és 1981 között volt Görögország miniszterelnöke, 1980 és 1990 között köztársasági elnök. A polgárháború utáni időszak meghatározó politikusa, az ezredesek diktatúrája alatt külföldre távozott. 1974-ben alapította meg az Új Demokrácia jobboldali pártját, melynek élén meg is nyerte a junta utáni első választásokat.

Kommunista Párt, vagy az első szociáldemokrata párt, a PASZOK, illetve a szintén ekkor alakult jobboldali Új Demokrácia is. A választásokat az **Új Demokrácia** nyerte, a párt vezetője, **Konsztantinosz Karamanlisz 1974 és 1980 között újra Görögország miniszterelnöke lett.** Kezdetét vette a demokrácia megszilárdításának folyamata, amelynek első lépéseként új alkotmányt fogadtak el 1975-ben. Karamanlisz eltávolította a rendőrség kötelékéből, az egyetemekről, a közigazgatásból és bírósági intézményekből a katonai diktatúra híveit és kiszolgálóit.

Görögország államformája parlamenti demokrácia lett. Az új alkotmány szerint már minden görög állampolgár nemzetiségre, nyelvre, fajra, vallási vagy politikai meggyőződésre való tekintet nélkül rendelkezik a polgári szabadságjogokkal.

gokkal. A köztársasági elnököt a parlament kétharmados többsége választja meg nyílt szavazással öt évre, és egyszer újraválasztható. Ő ad megbízást kormányalakításra a választásokat megnyert párt vezetőjének, ha az többségi kormányt tud alakítani. Az egykamarás parlament tagjait (300 képviselőt) négy évre választják közvetlen, általános és titkos választójog alapján, a 25. életévüket betöltött görög választópolgárok közül. A politikai pártok parlamentbe jutási küszöbe pedig 3%-ban lett meghatározva.

Az oktatási rendszert is 1974 után szervezték át, először az Új Demokrácia, majd az 1980-as években a PASZOK vezetésével. 1977-ben hatról kilenc évre emelték a tankötelezettség időtartamát, a műszaki, valamint természettudományos képzést pedig megerősítették. (A hatosztályos általános iskolát kétszintű középfokú oktatás követi: 3 év gimnázium, majd 3 év líceum). Az oktatás komoly lemaradást volt kénytelen behozni, hiszen a második világháború után még a lakosság 2/3-a analfabéta volt, amely arány 10% alá csökkent az 1980-as évekre.

Az 1981-es választásokon az addig még soha nem kormányzó **PASZOK** 48%-ot szerezve 172 helyhez jutott a parlamentben. Az Új Demokrácia a szavazatok 36%-át, a kommunisták 11%-át kapták. Így először a történelem során szociáldemokrata párt került hatalomra. Ez a nagyarányú győzelem elsősorban a párt vezetőjének, **Andreasz Papandreu** erős retorikájú választási beszédeinek és radikálisnak tűnő programjának volt köszönhető. A párt ugyanakkor új társadalmi rétegeket szólított meg, támogatói a középrétegek képviselői voltak: kis- és középvállalkozók, kereskedők, értelmiségiek. Olyan csoportok, amelyek a legerősebben érezték meg életkörülményeik romlását. Így Papandreu változást ígérő jelszava vonzóvá tette a pártot. A „Görögország a görögöké!” választási szlogen mögötti politikai program átfogó reformokat tartalmazott, amit a választási jelszó is jól tükrözött: Változást! (Allagi). Gazdasági programjának fontosabb elemei a termelés és állami beszerzés görög kézbe kerülése, valamint a gazdasági önerőre támaszkodás volt, azaz a hazai erőforrásokat felhasználó fejlődési modellt szeretett volna megvalósítani. Külpolitikája az amerikai be-

106. ábra – Andreasz Papandreu (1919–1996) az 1981-es választásokat követően. Görög miniszterelnök, az 1970-es évektől haláláig a görög belpolitika egyik meghatározó alakja. Egyetemi tanulmányai befejezését követően a Metaxasz-diktatúra elől az Egyesült Államokba menekült, közgazdászként a Berkeley Egyetemen tanított, majd 1961-ben visszatért Görögországba, 1964-től parlamenti képviselő, majd gazdasági miniszter az apja vezette kormányban. Az 1967-es katonai diktatúra alatt bebörtönözték, de az amerikai kormány nyomására szabadon engedték. Az USA-ba távozott, ahol megalapította a Pánhellén Ellenállási Mozgalmat (PAK), a görög diktatúra elleni küzdelemhez. 1974-ben, a junta bukását követően visszatért Görögországba, ahol megalapította a Pánhellén Szocialista Mozgalmat (PASZOK), melynek élén 1981 és 1989 között az ország miniszterelnöke.

folyás csökkentését fogalmazta meg az országban lévő támaszpontok felszámolásával, valamint a NATO szervezetéből való kilépéssel, és határozott állásfoglalással a ciprusi kérdésben. A külpolitikában szakítani akart a nyugati orientációval a semlegességet előtérbe helyezve, erőteljesen képviselve a görög nemzeti érdekeket. Először került előtérbe a nemzeti érdekek védelme Törökországgal szemben.

A PASZOK bel- és gazdaságpolitikájában a hatalom „demokratizálását” tűzte ki célul, a gazdaság „szocializálását”, a közlekedésfejlesztést, az orvosi ellátás javítását, összességében tehát az életviszonyok és életszínvonal javítását. Azonban ezeket, és a külpolitikai célokat nem volt olyan könnyű megvalósítani, hiszen az 1981-ben aláírt csatlakozás az Európai Gazdasági Közösséghez köteleességekkel is járt.

Papandreu kísérletet tett a „nemzet egyesítésére”, feloldva a polgárháború miatt kialakult ellentéteket. A németellenes nemzeti ellenállás résztvevőit rehabilitálta, hazafias tetteiket elismerte, 1983 januárjától általános amnesztiát hirdetett a polgárháború alatt emigrációba kényszerült baloldali személyek vagy leszármazottaik számára, és lehetővé tette hazatérésüket. Ehhez fontos volt a törvényi elismerés mellett a beilleszkedéshez szükséges anyagi háttér biztosítása is. (Magyarország esetében 1984-ben írták alá a magyar–görög társadalombiztosítási egyezményt, amely rendezte a hazatérő görög emigránsok nyugdíjügyét.)

Az új hatalom véglegesen felszámolta a Metaxasz-diktatúra alatt bevezetett baloldali érzelmű állampolgárok nyilvántartását, valamint a „gyanús” egyének rendőrségi megfigyelését. Megszüntette az állami alkalmazottak felvételéhez és alkalmazásához addig szükséges hűségnyilatkozatot, amelyben a leendő alkalmazottaknak ki kellett jelenteniük, hogy nem tartanak fenn kapcsolatokat a Görög Kommunista Párttal. Ennek komoly következménye lett a közalkalmazottak létszámára nézve is: tömegesen kezdtek el alkalmazni egykori tiltólistán szereplő baloldaliakat, de nem bocsátottak el annyi embert, mint amennyit felvettek, így jelentősen megnövelték a tisztviselők létszámát. Ez a 2000-es évek elejére súlyos gondot okozott, ezért is volt az EU egyik követelése a dolgozói létszám „racionalizálása”, azaz elbocsátások, amibe több görög kormány is belebukott 2009 és 2012 között.

Papandreu nevéhez fűződött a polgári házasságkötés és a válás törvényesítése is. (Ez Európa nagy részén a 19. század végén zajlott le a „kulturharc” egyik fejezeteként, amikor az állam és az egyház szétválasztása végbement a modern állam kialakulásával.) Görögországban azonban az ortodoxia – és az athéni érsek – szerepe olyan erőteljes volt, hogy csak a 21. századra valósult meg a szétválasztás (szekularizáció) minden területen.

Részben az 1973-as diktatúraellenes egyetemi tüntetések hatására, részben pedig a hasonló nyugat-európai folyamatok következtében Papandreu szélesítette az egyetemek autonómiáját. Ezt követően több helyen egyetemi városnegyedek – campusok – jöttek létre, amelyek területére a rendőrségnek csak a rektor engedélyével lehetséges a belépés.

A miniszterelnök értékelése szerint sikerült megvalósítania a „görög nemzeti meg-békélést”, amely az 1916-os és 1949-es nemzeti kettészakadásokat végre feloldotta, politikai irányultságtól függetlenül újraegyesítve a nemzetet. Ugyanakkor az 1980-as évek közepére a gazdasági helyzet nem javult semmit, sőt, romlott a már korábban is gondot okozó államháztartási hiány növekedésével. Csak fokozta az ország eladósodását, hogy Papandreu kampányígéreteihez híven növelte az életszínvonalat (a minimálbérek, szociális juttatások, nyugdíjak emelésével), miközben nem volt meg hozzá a szükséges állami bevétel. Így rögtön szembe is került korábbi ígéreteivel, és kénytelen volt megszorító intézkedéseket hozni.

A botrányok (Papandreu válása és új házassága, korrupciós ügyek) ráadásul sokat ártottak a PASZOK népszerűségének, ami a választási eredményekben is megmutatkozott, hiszen az 1989-es választásokat az Új Demokrácia nyerte meg a PASZOK előtt. Hiába került azonban hatalomra Konsztantinosz Micotakis révé az Új Demokrácia, kormánya nem lett népszerű miniszterelnökségének három éve alatt, elsősorban a szigorú takarékosági intézkedéseknek köszönhetően, amelyeket az EGK-nak való megfelelés miatt hozott. Ezek után az 1993-as választásokat valójában nem is a PASZOK nyerte meg, hanem az Új Demokrácia veszítette el.

A PASZOK 1981 és 2004 közötti folyamatos kormányzása (leszámítva az 1989 és 1993 közötti Új Demokrácia irányította időszakot) újabb és újabb gazdasági és belpolitikai nehézségeket hozott, amelyeket egyelőre (legalább is látszólag) sikerült megoldani a pártnak. Hosszú kormányzásuk alatt viszont folyamatosan csökkent a támogatottságuk, ami baljós előjelűvé tette a 2004-es választásokat. Az 1990-es évektől kezdődő időszak a külpolitikai kihívások szempontjából is újat hozott.

A lakosság biztonságérzetét ugyanis nemcsak a gazdasági helyzet befolyásolta, hanem a Törökországhoz és a független Macedón Köztársasághoz fűződő viszonyrendszer, valamint a bevándorlás kérdése is, amit ki is használt a görög kormány, és többször a belpolitikai és gazdasági nehézségekről külpolitikai kérdésekre (és a görög nemzet „védelmére”) irányította a figyelmet.

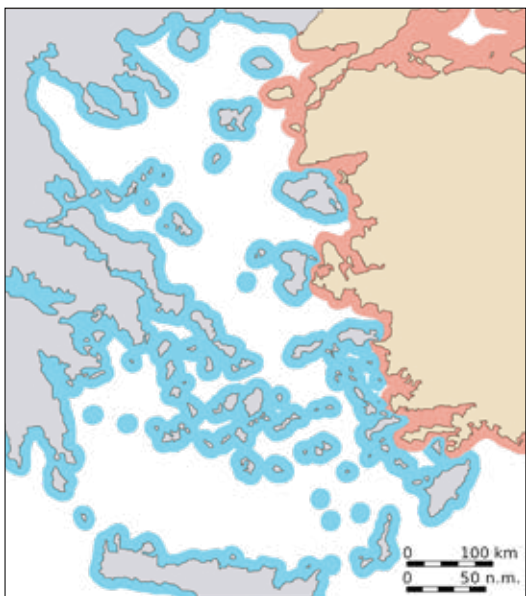
29. „Nemzeti külpolitika” az ezredfordulón

A görög külpolitika az 1980-as évek közepétől kezdve egyre határozottabban próbált fellépni a nemzeti érdekek védelmében, sokszor az Unió iránymutatásával ellentétesen is. Ezért is lett fontos a közvetlen térségében lévő államokkal kialakított viszony, amely azonban még ma sem mindig kiegyensúlyozott. A kétoldalú kapcsolatok közül a görög–török a legrégebb óta ellenségesnek mondható. A két ország között a görög és török kisebbségek helyzete, valamint a ciprusi kérdés mellett az égei-tengeri felségjogviták árnyékolják be Athén és Ankara kapcsolatait.

A kisebbségek kérdése már csak részben okoz nehézséget, ugyanis az 1950-es évek-

107. ábra – A nyugat-trákiai Xanthi városa környékén található kávézóban a helyi muszlimok. Az 1923-as Lausanne-i lakosságcsere-egyezmény mentesített kategóriája szerint maradhattak lakhelyükön a Nyugat-Trákia területén élő muzulmánok, körülbelül 100.000 fő. Többségében ma is török anyanyelvűek, de kb. 30.000 pomák (bolgár nyelvű), és 20.000 cigány muszlim is él a területen.

108. ábra – A 6 tengeri mérföldre kiterjedő görög és török felségvízhatárok. A jelenlegi szabályozás szerinti állapot: késsel a görög, pirossal a török felségvíz jelölve. A két ország között 1974 után, a ciprusi válságot követően vált igazán feszültté a viszony. Innentől kezdve Törökország az égei-tengeri légtér- és felségvíz-határokat sem ismerte el minden esetben. A helyzetet bonyolítja, hogy a légtérhatár 10 mérföldben van meghatározva, így nem esik egybe a tengeri határral.

ben (a ciprusi görög–török konfliktusok jelentkezésekor) a még török területen élő görögöket szisztematikusan elűldözték lakhelyükről, így Isztambul (valamint Imvrosz és Tenedosz szigetei) is görög lakosság nélkül maradtak. A Görögország területén élő törökök jogaiért viszont rendszeresen felemeli a szavát Ankara, azt követelve, hogy Athén ismerje el a törökök nyelvhasználati és kisebbségi jogait. Erre Görögország nem hajlandó, hiszen egyáltalán nem ismer el a területén nemzetiségi kisebbséget, csak vallásit (a muszlimot).

A kisebbségek kérdése mellett a háttérproblémák árnyékolják még be a két ország viszonyát. A görög–török határellentétek három nagyobb területen jelentkeznek, amelyek azonban szorosan összefüggnek egymással. Ide tartozik a kontinentális talapzat hovatartozásának ügye (ami a tengerfenék ásványkincseinek kitermelése miatt fontos kérdés); a felségvíz problematikája, azaz hogy meddig terjed az adott ország határa a tengeren; és a nemzeti légtér kérdése, azaz hogy a levegőben hol húzódik a két ország közötti határ.

Az Égei-tenger kontinentális talapzatát érintő viták csak az 1970-es évektől kezdődtek el, amikor olajat találtak az Égei-tenger alatt. Ekkor hirtelen fontossá vált az a kérdés, hogy kit illet meg ez az ásványkincs, azaz hova tartozik a terület. A török kormány úgy értelmezte, hogy a Kelet-Égeikum Kis-Ázsia természetes meghosszabbodása, így az Égei-tenger közepéig húzódik a török (ázsiai) kontinentális talapzat. Ez Athén számára azért is elfogadhatatlan, mert így török

kontinentális talapzatra kerülne az Égei-tenger keleti felén lévő összes görög sziget. Nehezíti a kérdés megoldását, hogy a felségvíz és a nemzeti légtér határának megállapításában sem ért egyet a két fél. A helyzet azóta sem tisztázódott, sőt a 2010-es években több jelentős méretű földgázmezőt tártak fel a Földközi-tenger keleti medencéjében, ami újra felszínre hozta a meglévő ellentétet. (2020 augusztusában Athén és Kairó megállapodást írt alá egy közös gazdasági zóna létrehozásáról, ahonnan együtt folytathatnak kitermelést. Ez szerintük semmissé teszi az egy évvel korábban Törökország és Líbia által kötött hasonló megállapodást. Ankara erre válaszul kutatásokat kezdett el folytatni görög vizeken Kasztelorizo és Rodosz szigetei között, valamint Ciprus északi partjainál, szinte háborús szintre emelve a Görögország és Törökország közötti konfliktus mértékét.)

A parti tenger (felségvíz) meghatározásának problematikája is feszültséget okoz a két ország között. A felségvíz az adott állam területéhez tartozó part menti zóna, amely az állam területi határáig terjed. A nemzetközi jog által általánosan elismert zóna 12 tengeri mérföldig húzódik. Görögország esetében azonban 1936 óta 6 tengeri mérföldben határozták meg a sok sziget okozta speciális helyzet miatt, és hivatalosan ez érvényes a mai napig. A területi vita ebben az esetben (is) a ciprusi kérdés jelentkezésével, valamint Törökország területi igényének bejelentésével kezdődött 1973-ban. Amikor a török kormány a kontinentális talapzat határát a felezővonal meghúzásával kívánta szabályozni, Görögország válaszul elkezdett a felségvíz övezetének a nemzetközileg elfogadott, 12 tengeri mérföldre történő kiszélesítésének a gondolatával foglalkozni. Ezzel az égei-tengeri török igények visszafogását próbálta elérni.

A görög felvetés ellenére még a görög kormány sem foglalkozott komolyan (és várhatóan nem is fog) a felségvízhatárok kiterjesztésének gondolatával, de az Égei-tenger

109. ábra – Görög-török konfliktus az Égei-tengeren: török hadihajók kísérik a török szeizmikus kutatóhajót. 2020. augusztus 10-e és szeptember közepe közötti időszakban a török Oruç Reis nevű hajó görög gazdasági övezetbe tartozó vizeken végzett kutatásokat, melynek során földgázlelőhelyek után kutatott. Ezzel a görög kontinentális talapzat kiterjedését kérdőjelezte meg a török kormány.

110. ábra – Az 1992. február 14-i tüntetés Thesszalonikiben, amikor a „Makedónia görög” jelszóval több százezren (egyebek szerint kb. 1 millióan) vonultak utcára, a Jugoszlávia felbomlása után kikiáltott Macedón Köztársaság névhasználatá miatt tiltakozva

határainak tágabb összefüggéseiben komolyabb szerepet is játszhat a kérdés: a nemzeti légtér meghatározása kapcsán. Az Égei-tenger feletti görög nemzeti légtér ugyanis (szinte egyedülálló módon) nem esik egybe az alatta húzódó parti tenger (felségvíz) határával. A nemzeti légtér határát 1931-ben (rendőrségi ellenőrzés céljából) 10 tengeri mérföldben határozták meg. Ezt 1958-ban meg is erősítették Genfben, ahol Törökország is fenntartás nélkül elfogadta. 1974-ben azonban (rögtön a ciprusi eseményeket követően) Ankara megkérdőjelezte ezen határvonalat. Azóta szisztematikusan és folyamatosan megsérti a görög nemzeti légtérrel, de legtöbbször csak az általa el nem ismert 6 és 10 mérföld közötti sávban. Törökország ugyanis azt szeretné elérni, hogy a felségvíz 6 tengeri mérföldig terjedő határáig érjen csak a nemzeti légtér határa, azaz a görög légtér ne nyúljon be a nemzetközi vizek fölé.

A két ország között a vita ma is heves, amit csak tovább élez az utóbbi bő két évtized menekültügyi helyzete, hiszen a bevándorlók jelentős része Törökország felől érkezik görög területre. Bármilyen vitás kérdés megoldását nagyban megnehezíti, hogy Törökország sem a menekültek, sem a területi kérdések területén nem mutat nagy hajlandóságot a kompromisszumra. Ráadásul 2020 nyarán a török elnök bejelentette az isztambuli Hagia Szofia-székesegyház mecsetté nyilvánítását, ami Görögországban

heves tiltakozást váltott ki, hiszen a Szent Bölcsesség templomát ma is az ortodoxia szent helyeként tisztelik.

Az ezredforduló másik nagy külpolitikai kihívása Jugoszlávia felbomlásával vette kezdetét, a független macedón állam megalakulásával. Az első problémát maga a név hordozza, a Macedónia elnevezés, ugyanis a görögök szerint Makedónia Görögország északi tájegysége, Thesszaloniki központtal. (A „c betűs” átírás a magyarban alkalmas arra, hogy a ma többségében szlávok lakta országot megkülönböztessük Nagy Sándor birodalmától, illetve Görögország északi régiójától.) Így a név már foglalt, az újonnan függetlenedett állam nem használhatná azt. Athénnek a fő kifogása az volt, hogy nem sajátíthatja ki a délszláv állam Görögország egyik tájegységének a nevét, és nem állíthatja be nemzetét az ókori makedónok leszármazottjának. Ráadásul a görög álláspont nem ismeri el ilyen nevű szláv nemzetnek a létezését sem. A helyzet komolyságát jól érzékelteti, hogy Görögország 1994 februárjában 1995 őszéig részleges embargót hirdetett Macedóniával szemben (amely csak élelmiszerekre és gyógyszerekre nem terjedt ki), hogy ezzel kényszerítse meghátrálásra.

Athén részéről a másik követelés Szkopjével szemben az volt, hogy a macedón zászlóról tüntessék el a verginai csillagot, amely Nagy Sándor makedón birodalmának volt a jelképe. (Ez egy 16 ágú stilizált napkorong, amely az ókori makedón dinasztia jelképe volt, és ma Észak-Görögország használja szimbólumként.) Végül a két fél kompromisszumot kötött: Szkopje lemondott a verginai csillag használatáról, helyébe 8 ágú stilizált napot helyezett a már piros zászló közepére. Az 1995 szeptemberében, New Yorkban aláírt Ideiglenes Megállapodás értelmében Szkopje ígéretet tett arra, hogy nem fog görög érdekeket sérteni, míg Athén nem zárkózott el attól, hogy Macedónia nemzetközi szervezeteknek is tagja lehessen. Ezt követően a névhasználati vita árnyékolta csak be a két ország (és nemzet) viszonyát.

Nem segítette a két állam közeledését, hogy a macedón kormány 2010-ben meghirdette a „Szkopje 2014 Projekt”-et, amelynek szellemében, historizáló stílusban átformálták a belvárost. Új középületeket (Külügyminisztérium, Régészeti Múzeum, Macedón Harc Múzeuma, stb.) emeltek ókori makedón díszítésekkel és motívumokkal, köztéri szobrokat a dicsőséges „makedón múltból”,

111. ábra – A Preszpa-megállapodás, 2018. június 12. A Preszpa-tó partján található Pszardesz településen Alexis Ciprasz görög miniszterelnök (2015–2019) és Zoran Zaev macedón kormányfő lezárta a 27 éve tartó névvitát. Az innentől Észak-macedón Köztársaság nevet viselő állam nemzetközi szervezetekhez való csatlakozása elől ezzel elhárultak az akadályok. Ciprasz a 2004-ben alapított Radikális Baloldal Koalíciója (Sziriza) nevű párt vezetőjeként nyerte meg a 2015-ös választásokat.

és egy 22 méter magas bronz Nagy Sándor-szobrot, márvány szökőkút talapzaton. (Ez utóbbi ellen is tiltakozott Görögország, hiszen a görögök számára „a Nagy Sándor-szobor” Thesszaloniki tengerparti sétányán található, amely azonban eltörpül ennek méretei mellett.)

A vita végére 2018. június 17-én sikerült pontot tenni. A macedón és a görög miniszterelnökök, Zoran Zaev és Alexis Ciprasz által aláírt Preszpa-megállapodás értelmében az ország új elnevezése innentől kezdve az Észak-macedón Köztársaság lett. Ez hivatalosan is életbe lépett, miután mindkét parlament ratifikálta azt. A névvita megoldása után, 2020 márciusától Szkopje a NATO tagja lett, de a görög közvélemény ma sem fogadja el az ország új nevét.

Összefoglalóan azt lehet mondani, hogy a külpolitikai nehézségek a kommunista rendszerek összeomlásával növekedtek: az albán rendszerváltás albánok százezreit indította el vendégmunkásként Görögország felé, Jugoszlávia felbomlását követően pedig megalakult a magát Macedón Köztársaságnak nevező állam, amellyel Athén komoly diplomáciai vitát folytatott évtizedekig. Ráadásul Törökország az ezredfordulóra történt megerősödésével az 1974 óta meglévő görög–török ellentétek is csak fokozódtak. A külpolitikai mellett azonban belpolitikai és gazdasági nehézségek is támadtak, elsősorban a bevándorlás és a megszorító intézkedések meghozatala miatt.

30. Az ezredforduló új kihívásai

Görögország a 21. század elejére új típusú, de annál komolyabb kihívásokkal kellett hogy szembenézzen, amelyeket a mai napig sem tudott megnyugtatóan rendezni. Ezek közül az egyik legégetőbb kérdés a menekültek ügyéhez kapcsolódik, ami miatt az 1990-es évektől kezdődően gyors népességnövekedést él át az ország.

A bevándorlás kérdése több ok miatt is bonyolult Görögországban. Egyrészt a mai napig nem ismerik el nemzeti kisebbségek létét az országban, így az 1980-as évekig a lakossága szintiszta görög volt, legalábbis hivatalosan. Jóllehet, északon ma is élnek macedónok, törökök, vlachok és pomákok. Pontos statisztika a nem görögök számáról nem készülhetett, legfeljebb a muzulmánokat tartják számon (vallásuk szerint, kb. 120.000 főt).

Másrészt a legutóbbi időkig nem volt jellemző nem görög származásúak tömeges betelepülése Görögországba. A migráció új típusú kihívásai tehát azzal is magyarázhatók, hogy az 1980-as évekig ez csak a görögök kivándorlását jelentette, Görögország azonban uniós csatlakozását követően célországgá változott. Az illegális bevándorlás az 1990-es évektől vált tömegessé a Szovjetunió felbomlása és az albán diktatúra összeomlása következtében. Az albán bevándorlás tovább fokozódott az 1999-es koszovói háború miatt. A migrációs nyomás a 21. században sem szűnt meg, sőt egyre nagyobb arányúvá vált. Iránya azonban megváltozott, kiváltója ugyanis a

112. ábra – A Rio–Antirio híd. 1997 és 2004 között épült meg 800 millió euró költséggel a 2,5 kilométer hosszú híd, amely a Peloponnészosz-félszigetet és Közép-Görögországot köti össze Patrasztól északra. Az olimpiát megelőzően számtalan infrastrukturális beruházás valósult meg (például az Eleftheriosz Venizelosz nemzetközi repülőtér, athéni körgyűrű Korinthosz irányába, két új metróvonal és 24 kilométer villamosvonal a fővárosban).

Közel-Kelet túlnépesedése és háborús konfliktusai (Irak, Líbia, Szíria) voltak. A 21. századra a nem görög nemzetiségű bevándorlók legalább 1 millióan lettek, amellyel a társadalom viszonylagos vallási és etnikai homogenitása megszűnt. (Többségük Athénban és Thesszalonikiben próbál boldogulni.)

A 21. század eleje a problémák ellenére egy nemzeti szempontból fontos eseménnyel indult: a 2004-es athéni olimpiával. Az olimpián 201 nemzet több mint 10.000 sportolója mérte össze tudását. Majdnem annyi ország képviseltette magát, mint ahány versenyző vett részt az 1896-os első újkori olimpián Athénban. Arányaiban az építkezések is legalább annyi változást hoztak, mint a 19. század végén, az akkor kb. 120.000-es városban. A beruházások jelentős része azonban nem térült meg, tovább súlyosbítva a gazdasági válságot.

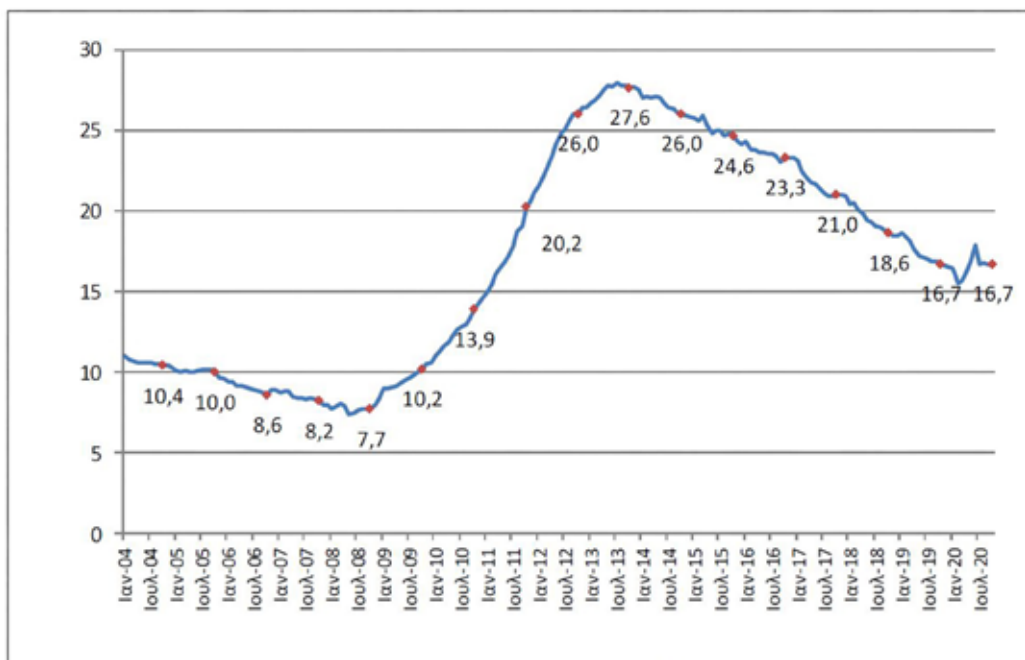
2008-ban az USA-ból kiinduló gazdasági világválság súlyosan érintette Görögországot, aminek hatására évekig elhúzódó nehézségek vették kezdetüket. A korábban felvett nagy összegű hitelek visszafizetésével is gondjai adódtak a görög kormánynak, miközben a gazdaság recesszióba süllyedt (csökkent a hazai termelés). A termelés visszaesésének következtében nőtt a munkanélküliség, így csökkent a lakosság szabadon elkölthető jövedelme, és ezzel együtt a belső kereslet. E miatt további termeléses csökkenés és újabb elbocsátások következtek, ami egy fokozódó recessziós spirálhoz vezetett. A válság csúcsán 2015 körül a GDP arányos államadósság 180% körül

113. ábra – A 2004-es athéni olimpiára kiadott kéteurós érme a diszkoszvető képével.

mozgott, a munkanélküliség pedig elérte a 27%-ot. A háztartások fogyasztásának drasztikus visszaesése miatt a görög gazdaság forrásai kimerültek, az államháztartási hiány egyre nőtt, míg kénytelen volt az ország gazdasági mentőcsomagot kérni az Európai Unió, az Európai Központi Bank és a Nemzetközi Valutaalap (IMF) szervezeteitől. (A görög médiában és köznyelvben Trojka néven honosodott meg összefoglaló elnevezésük.) A folyósított hitelhez szigorú feltételeknek kellett megfelelnie Görögországnak, ami költségvetési megszorításokkal, megszorító intézkedésekkel és bércsökkenéssel járt,

Γράφημα 1: Εξέλιξη του ποσοστού (%) ανεργίας κατά μήνα, Οκτώβριος 2004 – 2020

Οι τιμές που σημειώνονται στη καμπύλη αναφέρονται στο μήνα Οκτώβριο κάθε έτους

114. ábra – A görög munkanélküliség alakulása 2004 januárja és 2020 júliusa között, félévente mért (januári és júliusi) adatok közlésével. A világválság súlyosan érintette Görögországot, ahogy a diagramon is látható: 2009 és 2014 között majdnem 3,5-szeresére nőtt, 27% fölé ugorva a munkanélküliek aránya. Ez súlyos belpolitika válsághoz és a szélsőjobb megerősödéséhez vezetett.

tovább növelve a gazdasági visszaesést és a társadalmi elégedetlenséget. A 2010-es években az életszínvonal gyors visszaesése miatt bekövetkezett hangulatromlás a nagy politikai pártokkal szembeni bizalmatlansághoz és politikai válsághoz vezetett.

Az olimpiát követően a bevándorlás okozta gondokat tehát csak felerősítette a gazdasági válság, valamint a munkanélküliség növekedése, amelyek a görög társadalom figyelmét egyre hevesebben fordították a bevándorlók felé, politikai krízishez vezetve. Ennek hatására a 2010-es évek elejére a két nagy párt (Új Demokrácia és PASZOK) támogatottsága lecsökkent. Korábban a választásokon 80-90%-ot kaptak, így kiszámítható volt a politikai rendszer, a parlamentbe pedig csak kevés párt jutott be. Az elhúzódó gazdasági válság azonban (kiegészülve a bevándorlás okozta társadalmi feszültséggel) teljes átrendeződést hozott a politikai struktúrában. 2012-re radikálisan visszaesett a PASZOK és az Új Demokrácia szavazóbázisa (összesen kaptak 32%-ot), és új politikai csoportok erősödtek meg. Ez a radikális visszaesés a fentiekén túl a korrupciós botrányoknak is köszönhető, amelyek sokat ártottak a politikai vezetők megítélésének.

A 2007-es választásokat követően két új párt is elérte a parlamentbe jutáshoz szükséges küszöböt: a radikális Baloldal és Haladás Koalíciója (Sziriza, 5%-ot kapva), és a szélsőjobboldali Népi Ortodox Riadó Pártja (LAOSZ) 4%-kal. Ez az eredmény még

115. ábra – Új típusú kihívások: a moriai menekülttábor Mitilini (Leszbosz) szigetén. Több mint 7000 menekült tartózkodik a Mitilini városától 2,5 kilométerre található Moria Menekülttáborban, a Kara Tepén (Fekete Hegyen) 2021 januárjában.

csak politikai megingást mutatott, de jelezte az új tendenciát is: a szélsőjobb és a radikális baloldal megerősödését. 2012-re azonban a Sziriza már a második legerősebb párttá vált, a LAOSZ-t pedig a még nála is radikálisabb, neonáci ideológiájú Arany Hajnal szorította ki a parlamentből, 7%-ot kapva.

2010 és 2012 között a hatalmon lévő kormány egyre több megszorító intézkedést hozott, ami felerősítette a bevándorlókkal szemben erélyesebb fellépést követelő görögök hangját. A szélsőségek megerősödéséhez vezetett a munkanélküliség folyamatosan növekedése is: a 2008. novemberi 8%-os munkanélküliség 2011 novemberére 20,8%-ra, míg 2012 novemberére 27%-ra nőtt, éveken át stagnált, és még a 2020-as világválság előtt sem esett vissza tartósan 15% alá.

Az Arany Hajnal (Hriszi Avgi) nevű pártot Nikolaosz Mihaloliakosz alapította még 1993-ban, elsősorban a bevándorlókkal szembeni határozottabb fellépés szándékával. A 2009-es választásokon még csak 1% alatti eredményt ért el, de az idegengyűlölet növekedésével folyamatosan erősödött, főleg Athén bevándorlók által is lakott negyedeiben. Retorikájában a szegény görög emberek védelmében és érdekében fellépő, magát a nemzet megmentőjének tartó párt egyértelműen neonáci irányultságúnak tekinthető, amit ők visszautasítanak, és hazafias érzületűnek mondanak. Mihaloliakosz nyilatkozatai gyakran a becsapott görögök megsegítését és a nemzeti érdekek védelmét is emlegetik, miközben az őt körülvevő személyi kultusz és a párthoz kapcsolódó szimbólumok a náci pártra emlékeztetnek. A párt támogatottsága folyamatosan nőtt 2012-ig. A 2012 novemberében közzétett felmérés szerint az Arany Hajnal már a harmadik legerősebb pártnak számított Görögországban 13,5%-kal, azaz

116. ábra – Hriszi Avgi: A szélsőjobb előretörése a 2010-es években. A Nikolaosz Mihaloliakosz által 1993-ban alapított Arany Hajnal neonáci ideológiájú párt támogatottsága a 2012-es választásokon volt a legerősebb (7%-ot ért el, 440.000 szavazatot megszerezve). Ezt a megszorításokkal szembeni fellépést és bevándorlásellenességet ötvöző erős retorikájának köszönhette. 2020. októberében azonban az athéni büntetőbíróság bünszervezetnek minősítette.

szinte megduplázta támogatottságát fél év alatt. (2020 októberében, öt évig húzódó per végén az illetékes görög bíróság bünszervezetnek minősítette a pártot, vezetőjét és hat egykori képviselőjét pedig bünszervezetet vezetésében és működtetésében marasztalta el.)

A 2015-ös választásokon a Sziriza 36 %-kal győzött, az Új Demokrácia 28%-kal lett második, az Arany Hajnal pedig 6%-kal a harmadik. 2019-re megfordult az eredmény: 40%-kal az Új Demokrácia győzött a 36%-ot szerző

Sziriza előtt, de az Arany Hajnal már nem lépte át a parlamentbe jutáshoz szükséges küszöböt. A szélsőjobb visszaszorult. Azt lehet tehát látni, hogy az idegengyűlöleten alapuló politikai csoportok csak rövid ideig tudtak támogatást szerezni. A görög társadalom a hirtelen jött válsághelyzetet követően gyorsan alkalmazkodott, és nem adott tág teret a szélsőségeknek. Támogatta viszont az új szemléletet képviselő, baloldali értékeket felvállaló, a válság megoldására populista ígéreteket tevő Szirizát.

A Sziriza 2004-ben alakult meg a radikális baloldali politikai pártok koalíciójaként. A párt elsősorban a szociális és gazdasági szempontból nehéz helyzetbe került emberek mellett lépett fel, hagyományos baloldali értékrendet képviselve. Ugyanakkor hiába volt hatalomra kerülését követően óriási társadalmi támogatottsága, hamar kiderült, hogy nem lehet egyszerre a görög társadalmat olcsó ígéretekkel megnyerni, és a görög gazdaságot hitellel életben tartó nemzetközi partnerek elvárásainak is megfelelni.

Alexisz Ciprasz 2015 és 2019 között a párt vezetőjeként és görög miniszterelnökként gyorsan szembesült mozgásterének lecsökkenésével. Választási ígéreteit nem tudta megvalósítani, sőt kénytelen volt a korábban a „Trojkával” kötött megállapodásoknak megfelelően kormányozni az országot, mert Görögország fizetőképessége a folyósított hitelek nélkül összeomlott volna. Ciprasz hiába próbált volna szociális intézkedésekkel javítani az életszínvonalon és a foglalkoztatottsági mutatókon, ennek nem voltak meg a gazdasági feltételei, sőt az újabb hitelek egyre szigorúbb előírásokat tartalmaztak.

117. ábra – Befektetés a jövőbe: Napelemfarm a nyugat-makedóniai Kozani közelében. A 2022 áprilisában átadott létesítmény Európa legnagyobb olyan napelemfarmja, ahol a félmillió darab panel mindkét oldala áramot termel, és amely 75.000 háztartás éves elektromosáram-ellátását képes biztosítani. Görögország hasonlóan nagy hangsúlyt fektet a szélenergia kiaknázására is. A cél az, hogy 2030-ra a megújuló forrásokat felhasználó energiatermelés az ország energiaszükségletének 35%-át fedezze.

Ebben a helyzetben az önálló politizálás és döntéshozás egyre szűkebb korlátok közé szorult, Athén a hitelezők, illetve a nyugati államok függésébe került. Ezt a görög társadalom is érzékelte, csalódottságában pedig megvonta a korábban a Szirizának biztosított támogatását. A rendkívüli gazdasági helyzetre hozott intézkedések mellett sokat ártott Ciprasz megítélésének az Észak-macedón Köztársaság nevet elfogadó Preszpa-megegyezés is, amelyet sokan nem tudtak elfogadni. Négy év alatt gyökeresen megváltoztak a politikai erőviszonyok. A 2019-es választásokat Ciprasz elveszítette, az Új Demokrácia győzelmével Kiriakosz Micotakiszt pártelnök lett a miniszterelnök.

Várhatóan Micotakiszt előtt is nehéz évek állnak. A 2010-es évek válságából nem lábalt még ki az ország (a hitelek csak az összeomlástól mentették meg átmenetileg), míg az életszínvonal visszaesése ma is érezhető. Ráadásul a koronavírus okozta világjárvány miatt gazdasági regresszió és a turizmusból származó bevételek csökkenése várható. (Ez különösen nehézé teheti a talpra állást egy olyan ország esetében, ahol a hazai GDP kb. 20%-a a turizmusból származik, nagyjából 700.000 ember dolgozik az idegenforgalomban, és ahol a 2019-es év során 33 millió turista fordult meg 19 milliárd euró bevételt hozva az államnak.)

Nem szükségeltetik komolyabb jövőbe látó képesség annak megállapításához, hogy Görögország nehéz évek előtt áll. Törökország nagyhatalmi törekvései, a Közel-Kelet instabilitása okozta migrációs nyomás, a szinte kezelhetetlenül nagymértékű eladósodottság, a lassú gazdasági kilábalást visszavető világjárvány, valamint a választási ígéretekkal ellentétes, hosszú évek óta tartó megszorító intézkedések komoly kihívások elé állítják a társadalmat. Bízhatunk azonban abban, hogy a görög emberek jövőbe tekintő, büszke és életszerető mentalitása segíthet a problémák orvoslásában, és igaz, amit annyian mondanak Görögországban: „ha túléljük a török uralom félezer évét, akkor ezeken a nehézségeken is túl leszünk”.

Fontosabb fogalmak

Arany Hajnal (Hriszi Avgi): szélsőjobboldali ideológiájú politikai párt, amelyet Nikolaosz Mihaloliakosz alapított a gazdasági válság és a bevándorlás okozta válság drasztikus megoldására épülő programmal.

ezredesek diktatúrája: 1967 és 1974 között fennálló szélsőjobboldali diktatúra Görögországban.

Marshall-segély: Az Európai Újjáépítési program keretében az USA segítségével próbáltak segíteni az európai államoknak. Athénba 1946 és 1960 között 3,1 milliárd dollár érkezett az Egyesült Államokból.

PASZOK: Pánhellén Szocialista Mozgalom, Görögország első szociáldemokrata pártja, amelyet Andreasz Papandreu alapított, és 1981-ben került először hatalomra.

Sziriza (Baloldal és Haladás Koalíciója): 2004-ben alapított baloldali pártszövetség, amely Alexis Ciprasz elnökletével 2015 és 2019 között kormányozta Görögországot.

KRONOLÓGIA

- i. e. 2600–2000 körül:** A kükladikus kultúra virágzása.
- i. e. 2. évezred eleje:** Az akháj törzsek betelepülése a Peloponnészosz-félszigetre.
- i. e. 1600–1150 között:** Mükénéi kor.
- i. e. 1580-1100 között:** Minósi/Knosszói civilizáció Krétán.
- i. e. 1500 körül:** A thérai (mai neve: Santorini) vulkánkitörés és pusztító szökőár, hamueső Krétán.
- i. e. 1300 és 1200 között:** Trójai háború, ahol Mükéné és a görög városállamok legyőzték Trója városát.
- i. e. 1200 k.:** Dórok letelepedése a Peloponnészosz-félszigeten.
- i. e. 1100k–800k:** Sötét/Átmeneti kor időszaka.
- i. e. 750k–500k:** Archaikus kor.
- i. e. 8–7. század:** A nagy görög gyarmatosítás időszaka.
- i. e. 683:** Az utolsó király elűzése Athénból.
- i. e. 621:** Drakón arkhón törvényei.
- i. e. 594:** Szolón reformjai.
- i. e. 560–510:** Türrannisz (zsarnokság) Athénban.
- i. e. 508:** Kleiszthenész reformjai.
- i. e. 492:** Az első (sikertelen) perzsa hadjárat a görögök ellen.
- i. e. 490:** Marathóni csata, ahol Miltiadész vezetésével a görögök legyőzik Dareiosz seregét.
- i. e. 480:** Thermopülai-i csata, ahol Xerxész perzsa serege legyőzi a Leónidasz vezette görögöket.
- i. e. 480:** Szalamiszi csata, az Athéntól nem messze található öbölben a kisebb testű görög hajók győzelme a perzsa flotta felett.
- i. e. 479:** Plataiai csata, a szárazföldön is sikerül legyőzni a perzsákat.
- i. e. 478:** Déloszi szövetség megalapítása Athén vezetésével.
- i. e. 450k.:** Periklész időszaka, az athéni demokrácia fénykora.
- i. e. 431–404:** Peloponnészoszi háború Spárta és szövetségesei, valamint az Athén vezette déloszi szövetség között. Athén vereségével ér véget a konfliktus.
- i. e. 359–336:** II. Philipposz makedón király uralkodása.

- i. e. 338:** Khaironeiai csata, amikor II. Philipposz legyőzi a déli görög városállamokat.
- i. e. 336–323:** Nagy Sándor uralkodása.
- i. e. 334:** Az első görög–perzsa csata a Granikosz folyó mellett, Nagy Sándor első győzelme.
- i. e. 333:** Isszoszi csata, Nagy Sándor győzelme a perzsák felett
- i. e. 331:** Gaugamélai csata, Nagy Sándor döntő vereséget mér a perzsa haderőre.
- i. e. 324:** Szúzai menyegző.
- i. e. 168:** Püdnai csata, Róma legyőzi a makedón királyságot.
- i. e. 146:** Róma provinciájává szervezi Makedóniát.
- i. sz. 313–337:** Nagy Constantín római császár uralkodása.
- 330:** Konstantinápoly városának megalapítása.
- 395:** A Római Birodalom kettéosztása, a Kelet-Római Birodalom megalakulása.
- 527–565:** Justinianus császár uralkodása.
- 1054:** Skizma (nagy egyházszakadás).
- 1202–1204:** A IV. keresztes hadjárat elfoglalja Konstantinápolyt, a Latin Császárság megalakítása.
- 1205–1479:** Epiroszi Despotátus.
- 1261:** A Latin Császárság bukása, Bizánc felszabadulása.
- 1453. május 29.:** Konstantinápoly eleste, a Bizánci Birodalom bukása.
- 1456:** Athént elfoglalja II. Mohamed.
- 1570:** A törökök elfoglalják Ciprust.
- 1571:** A lepantói csata, ahol a Don Juan de Austria vezette keresztény hajóhad legyőzi a török flottát, megállítva az oszmánok terjeszkedését a Földközi-tengeren.
- 1669:** Az Oszmán Birodalom elfoglalja Kréta szigetét.
- 1715:** A Peloponnészosz-félsziget török fennhatóság alá kerül.
- 1770:** Orosz támogatással görög felkelés a Peloponnészoszon, navarinói csata.
- 1774:** Kücsük Kajnardzsa-i békeszerződés aláírása, az 1768-ban kitört orosz–török háború lezárása, az oroszok az Oszmán Birodalom területén élő ortodoxok védnökei (protektorai) lesznek.
- 1797:** Rigasz Fereosz Velesztinlisz közzé teszi alkotmánytervezetét az Oszmán Birodalom átalakításáról.
- 1798:** Velesztinliszt kivégzik a török hatóságok.
- 1814:** A Filiki Eteria (Baráti Társaság) megalakulása Odesszában. A társaság célja a görög függetlenség kivívása volt.
- 1815:** A Jón Szabad Állam megalakulása Nagy-Britannia védnöksége alatt.
- 1819–1822:** Tepelenti (Janinai) Ali felkelése a szultán ellen.
- 1821. február:** Moldva és Havasalföld területén kezdetét veszi a törökellenes felkelés Alexander Ypszilantisz vezetésével.
- 1821. március 25.:** A görög szabadságharc kitörése.
- 1822. január:** Epidavroszi nemzetgyűlés, a függetlenség kikiáltása.
- 1822. április:** Hiosz-szigeti mészárlás.
- 1824:** Lord Byron halála Meszolongiban.
- 1825:** A szultán szövetséget köt Mohamed Ali egyiptomi kormányzóval, aki csatlakozik a görögök elleni háborúhoz. Az egyiptomi seregek partra szállnak a Peloponnészoszon.

1826 április: Az egyiptomi csapatok beveszik Meszolongit. Ennek hatására az angolok, a franciák és az oroszok is beavatkoznak a görögök oldalán.

1827. április–május: Troizéni nemzetgyűlés, ahol Ioannész Kapodisztriaszt választják Görögország első kormányzójának.

július 6.: Angol–orosz–francia egyezmény a görög szabadságharc fegyveres támogatásáról.

október: Navarinói csata, ahol az angol–francia–orosz hajóhad legyőzi az egyiptomi–török hajóhadat.

1828–1829: Orosz–török háború.

1829: Drinápolyi béke Oroszország és az Oszmán Birodalom között.

1830: Londoni egyezmény, amelyben a nagyhatalmak elismerik Görögország függetlenségét.

1831: Kapodisztriasz kormányzó meggyilkolása Napflionban.

1832: Az Oszmán Birodalom is elismeri Görögország függetlenségét.

A bajor származású Wittelsbach Ottót választják meg a nagyhatalmak a Görög Királyság trónjára.

1833: Ottó megérkezése Napflionba, az újkori Görögország első fővárosába.

július: Autokefál (önálló) egyházzá nyilvánítják a görög egyházat.

1834: Athén az ország új fővárosa.

1837: A Kapodisztriasz Nemzeti Egyetem megalapítása Athénban, amely az ország első felsőoktatási intézménye.

1840: Amália-kert (nemzeti park) átadása Athén központjában.

1843: Görög államcsőd.

szeptember: Ioannisz Makrigiannisz tábornok vezetésével katonai felkelés, melynek során elfoglalják a palotát, és foglyul ejtik a királyt, aki megígéri az alkotmány kiadását.

1844: Új alkotmány bevezetése (szeptember 3-i alkotmány).

Ioannisz Kolettisz megfogalmazza a nemzetgyűlésen a Nagy Esmét (Megali Ideát) a görögök egyesítésének programját.

1862: Katonai puccs, Ottó király lemondatása.

1863: Glücksburg I. György lesz Görögország királya.

1864: Nagy-Britannia átadja Görögországnak a Jón-szigeteket, ezzel megvalósul az ország első területi növekedése.

1866: Felkelés Krétán, a Görögországhoz csatlakozás kikiáltása, amit a török hatóságok nem ismernek el.

1869: Az ország első vasútvonalának átadása Athén központja és Pireusz között.

1875: I. György király új választójogi törvényt fogad el, amely szerint a parlamenti többséggel rendelkező pártot kell megbízni kormányalkítással.

Az 1875–1878-as Balkán-válság kirobbanása, a boszniai felkelés után az egész félszigetre kiterjedő felkeléssorozat veszi kezdetét, és egy orosz–török háború 1877–1878 között.

1878. március: San-Stefano-i békeszerződés, melynek értelmében megalakul Nagy-Bulgária.

június: Új konferencia összehívása Berlinbe, ahol felosztják Nagy-Bulgáriát.

június 4.: Ciprusi Egyezmény, a szultán éves haszonbérleti díj fizetése ellenében átengedi a szigetet a briteknek.

október 18.: Aleppói egyezmény (vagy október 18-i statútum) aláírása, amely alkotmányt ad Krétának.

1881: Görögország megkapja Thesszáliát.

1893: A Korinthoszi-csatorna átadása.

1896. április: Az első újkori olimpiai játékok megrendezése Athénban.

1897: Görög–török háború, felkelés Krétán, a törökök győzelme miatt nem valósul meg az egyesülés.

1898: Anglia és Franciaország nemzetközi pénzügyi és gazdasági ellenőrzése alá kerül Görögország.

1904–1908: A Makedón Harc időszaka.

1910: A Liberális Párt megalakulása, Eleftheriosz Venizelosz Athénba érkezése és választási győzelme, első miniszterelnöki periódusa 1915-ig.

1912. október: Az első Balkán-háború kitörése. Görögország, Szerbia, Bulgária és Montenegróhadüzenete az Oszmán Birodalomnak.

november: A görög hadsereg bevonul Thesszalonikibe.

1913. március: I. György görög királyt meggyilkolja egy skizofrén merénylő, I. Konsztantin követi a trónon 1917-ig.

május 30.: A londoni békeszerződés felosztja Macedóniát, legnagyobb (tengerparti) régióját Görögország kapja meg Kréta szigetével, a bolgárok Trákia jelentős részét Égei-tengeri kijáráttal (Kavalával és környékével), míg a szerbek Szkopje környékét kapják meg (Vardar-Macedónia területét). Kimondják a független Albánia megalakulását.

június–július: II. Balkán-háború Bulgária ellen török–görög–szerb–román csapatok harcolnak.

augusztus 10.: Bukaresti békeszerződés aláírása.

1914. november: Nagy-Britannia anektálja Ciprust.

1916 nyara: A bolgár hadsereg megszállja Dráma és Szerresz környékét, megszerezve az ottani dohányültetvényeket.

1916 ősz: Venizelosz antant-támogatással és Kunduriotisz tengernagy segítségével ellenkormányt hoz létre Thesszalonikiben.

1917. június: Konsztantin lemond fia, Alexandrosz javára (aki 1917–1920 között görög uralkodó).

június 27.: Venizelosz miniszterelnök csatlakozik az antant-szövetséghez, ezzel Görögország is belép az első világháborúba.

1919. május 15.: A görög hadsereg bevonul Szmirna városába.

1920. augusztus 10.: Sèvres-i békeszerződés, megalakul a „két földrészten fekvő, öt tenger mosta” Görögország.

október: Alexandrosz görög király halála, utódja I. Konsztantin 1920–1922 között.

1920–1922: Görög–török háború.

1921. szeptember 16.: Görög megsemmisítő vereség a Sakarya folyónál, ezzel a kis-ázsiai hadjárat katasztrofális kudarccal ér véget.

1922. szept. 9–11.: A görög csapatok elhagyják Szmirna kikötőjét, ez után a törökök bevonulnak, és elűzik a város görög lakosságát.

szeptember: Katonai puccs Nikolaosz Plasztirasz tábornok vezetésével, Alexandrosz király lemondása, II. György Görögország uralkodója 1923-ig.

november: A „hatok pere”.

1923. január: A görög–török lakosságcsere-egyezmény aláírása.

július 24.: A lausanne-i békeszerződés aláírása, a sèvres-i béke revíziója.

december: II. György király lemondása.

1924: A parlament kikiáltja a köztársaságot, amelyet népszavazás erősít meg (Görögország államformája)

1924–1935 között köztársaság).

1925: Brit koronagyarmattá nyilvánítják Ciprust.

1930: Görög–török barátsági szerződés aláírása.

1936. március: Venizelosz halála.

augusztus 4.: Kezdetét veszi Ioannisz Metaxasz diktatúrája.

1940. augusztus 15.: Az olasz haditengerészet megtorpedózza a Tinosz szigeténél horgonyzó Elli görög cirkálót.

1940. október 28.: Olaszország ultimátumára nemet mond Görögország, kezdetét veszi az olasz–görög háború, amelyet Athén megnyer, elfoglalva Dél-Albániát is.

1941. január: Metaxasz halála.

április: Németország támadása Görögország ellen.

április 29.: Czolakoglu vezetésével a németeket kiszolgáló kollaboráns kormány alakul.

május 20–31.: Krétai csata, a németek a Merkúr-hadművelet keretében elfoglalják a szigetet.

szeptember: Megalakul az első görög ellenállási mozgalom (EAM). Cipruson megalakul az AKEL (Ciprusi Dolgozó Nép Haladó Pártja) az enózisz (Görögországhoz csatlakozás) céljával.

1942. november 25.: A görög ellenállók első fontos fegyveres merénylete a németek ellen: a Gorgopotamosz feletti híd felrobbantása.

1943 eleje: Kezdetét veszi a görögországi zsidó lakosság koncentrációs táborokba szállítása.

1944. április: Georgiosz Papandreu lesz az emigráns kormány vezetője.

1944. szeptember eleje: A németek megkezdik a kivonulást Görögországból.

október 12.: A britek elfoglalják Athént, hazatér a Papandreu vezette emigráns kormány.

október: Sztálin és Churchill moszkvai találkozója, ahol megegyeznek az érdekszféra- határokról.

november 2.: Görögország felszabadul a német megszállás alól.

1945. február 12.: Varkizai megállapodás (tűzszünet). Minden katonai ellenálló szervezetet és alakulatot le kell szerelni, a fegyvereket be kell szolgáltatni. Ezt követte a politikai és szabadságjogok visszaállítása, valamint a szabad választások tartása.

1946. március: Az első háború utáni választások, amelyek a királyság híveinek győelmét hozzák.

szeptember: Népszavazás a királyság visszaállításáról, II. György visszatérése Görögország trónjára.

október: Kezdetét veszi a polgárháború a kommunisták és a jobboldal között.

1947. február 10.: Párizsi békeszerződés aláírása, a Dodekaniszosz-szigetek Olaszországtól visszakerülnek Görögországhoz.

március: Truman-doktrína megfogalmazása, ami után amerikai segítség váltja fel a britek támogatását a görög jobboldal harcában.

április: II. György halálát követően Pál lesz Görögország királya.

1949. október 15.: A polgárháború vége, a kommunisták veresége után sokan menekülnek Kelet-Európa országaiba.

1950: Cipruson III. Makarioszt választják érsekké.

1952: Görögország felvétele a NATO katonai szervezetébe.

Új görög alkotmány bevezetése.

1955. március 31.: Cipruson fegyveres harc kezdete Makariosz jóváhagyásával, az EOKA (Ciprusi Harcosok Nemzeti Szervezete) és Georgiosz Grivasz tábornok vezetésével.

1959: Zürichi egyezmény Ciprus függetlenségéről.

1960. augusztus: Ciprus függetlenségének elismerése, Makariosz érsek a sziget első elnöke.

1961. március: Görögország megkötö a társulási szerződést az EGK-val.

1962. december: Görög–albán vegyes bizottság kezdi meg működését az Albániában lévő görög menekültek repatriálásának érdekében.

1963. május 22.: Grigorisz Lambrakisz baloldali képviselő elleni merénylet Thesszalonikiben.

1964: Pajzs (Aszpida) összeesküvés lelepleződése Cipruson.

Pál király halála, II. Konsztantin kerül a trónra.

1967. április 21.: Georgiosz Papadopoulosz ezredes vezetésével katonai puccs, az alkotmány felfüggesztése, jobboldali diktatúra kiépítése.

1973. november 17.: Tüntetés az athéni műszaki egyetem diákjainak vezetésével, amelyet a hadsereg brutális kegyetlenséggel ver le. Papadopoulosz ezredesi diktatúrájának bukása, utódja a katonai rendőrség vezetője, Ioannidisz dandártábornok.

1974. július 15.: Makariosz-ellenes felkelés tör ki Cipruson, amit az ezredesek is támogatnak. A török haderő megjelenése és a sziget kettészakadása.

Az ezredesi diktatúra bukása Görögországban.

november: A diktatúra utáni első szabad választások, az Új Demokrácia győzelme, Konsztantinosz Karamanlisz kormányalakítása.

december: Népszavazás, 70%-os eredmény a monarchia eltörléséről, köztársaság kikiáltása.

1975: Új alkotmány kiadása Görögországban.

A ciprusi törökök kikiáltják szövetségi államukat Ciprusi Török Szövetségi Állam néven Rauf Denktas elnökségével.

1981. január 1.: Görögország az EGK 10. tagállama.

október: Választások, a PASZOK győelmével megalakul az első szociáldemokrata kormány Athénban, Andreasz Papandreu vezetésével.

1983. november 15.: Denktas kikiáltja az azóta is csak Törökország által elismert Észak-ciprusi Török Köztársaságot.

1991. szeptember 8.: Népszavazás, Volt Jugoszláv Tagköztársaság Macedónia függetlenné válása, a névhasználati vita kezdete Görögországgal.

1992. február: Egymilliós tüntetés Thesszalonikiben Macedónia névválasztása és zászlaja miatt.

1994. február: Görögország embargót hirdet Macedóniával szemben, amely 1995 őszéig áll fenn.

2001: Görögországot felveszik az Európai Gazdasági és Monetáris Unióba.

2002. január 1.: Az euró hivatalos bevezetése Görögországban.

február 28.: A drachma végleges kivonása a forgalomból.

2004. április 24.: Sikertelen népszavazás Cipruson az újraegyesítésről.

május 1.: A Ciprusi (görög) Köztársaság az Európai Unió tagja.

augusztus 13.: Az olimpiai játékok megnyitója Athénban.

2008. január 1.: Cipruson bevezetik hivatalos fizetőeszközként az eurót.

2018. június 17.: Preszpa-megállapodás Szkopje és Athén között, a „macedón névvita” lezárása.

VÁLOGATOTT IRODALOM (CSAK MONOGRÁFIA TERJEDELMŰ MŰVEKRŐL)

Alastos, Doros: *Venizelos*. London, 1942.

Αγτζίδης Βλάσης: Έλληνες του Πόντου, 1-2τομο. Αθήνα, Σκái, 2009. (Agtzidisz, Vlaszisz: *A pontuszi görögség*. 1-2. kötet. Athén, Skai, 2009.)

Anderson, M. S.: *The Eastern question 1776–1923*. A Study in International Relations. Macmillan, 1966.

Balogh Ádám: *Fejezetek Görögország újkori történetéből*. Szeged, Magyarországi Görögök Kulturális Egyesülete – Csongrád Megyei Helyi Csoport, 2013.

Balogh Ádám: *A nacionalizmus szerepe a görög külpolitikai gondolkodásban 1897-1912*. Szeged, SZTE-BTK, 2011.

Battaglia, Roberto: *A második világháború*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1963.

Beard, Mary: *A Parthenon*. Gold Book, Debrecen, 2002.

Clogg, Richard: *Συνοπτική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας 1770–1990*. Ιστορητής, Αθήνα, 1995. (Clogg, Richard: *Görögország rövid története*. Isztoritisz, Athén, 1995.)

Crowley, Roger: *1453. Konstantinápoly utolsó nagy ostroma*. Park Könyvkiadó, Budapest, 2016

Csaplár-Degovics Krisztián: *Az albán nemzettévalás kezdetei (1878–1913)*. Budapest, ELTE-BTK, 2010.

Dakin, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*. Museum of Macedonian Struggle, Thessaloniki, 1966.

Dakin, Douglas: *The Unification of Greece 1770–1923*. London, 1972.

Demeter Gábor: *Kisállami törekvések és nagyhatalmi érdekek a Balkán-háborúk idején (1912–1913)*. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2007.

Erdődy János: *Keresztes lobogók alatt*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1986.

Ferwagner Péter Ákos: *A modern Közel-Kelet születése 1914–1924*. JatePress, Szeged, 2021.

Fine, John V. A.: *The Late Medieval Balkans*. Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1987.

Fokasz Nikosz: *Istenek nélkül. Politikai táborok születése Görögországban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.

Fokasz Nikosz (sz): *Politika Csodaországban*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2007.

- Fokasz Nikosz (sz): *A görög polgárháború*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2006.
- Forty, George: *A krétai csata*. Hajja és Fiai Kiadó, Debrecen, 2002.
- Garde, Paul: *A Balkán*. Háttér Kiadó, Budapest, 2007.
- Hadzisz, Dimitriosz: *A görög diktatúra*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1972,
- Hegy Dolores-Kertész Imre-Németh György-Sarkady János: *Görög történelem. A kezdetektől kr.e. 30-ig*. Osiris, Budapest, 1995.
- Herber Attila-Martos Ida-Moss László-Tisza László: *Történelem 1-4*. Eötvös József Gimnázium, Budapest, 1993.
- Jelavich, Barbara: *A Balkán története I-II*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996
- Kapitánffy-Caruha Vangelio-Szabó: *A bizánci és újjörög irodalom története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989.
- Karpat, Kemal H.: *Ottoman population 1830–1914. Demographic and Social Characteristics*. University of Wisconsin Press, 1985.
- Κιτσίκης, Δημήτρης: *Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας στον 20ό Αιώνα*. Εστία, Αθήνα, 1978. (Kiciki, Dimitri: *Görögország és Törökország összehasonlító története a 20. században*. Esztia, Athén, 1978.)
- Koliopoulos, J. S.: *Brigands with a Cause. Brigands and irredentism in Modern Greece 1921–1912*. Clarendon Press, Oxford, 1987.
- Koliopoulos, J. S. – Veremis, Thanos: *Greece: The Modern Sequel*. Hurst, London, 2002.
- Kondis, Basil: *Greece and Albania 1908–1914*. Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1976.
- Dr. Kováts Zoltán: *Egyetemes történelem 476–1492*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995.
- Λαζαρακίς, Σ. Θ.: *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος, 1821–1914*. Αθήνα, 1946. (Lazarakis, Sz. Th.: *Görögország diplomáciatörténete 1821–1914*. Athén, 1946.)
- Mansel, Philip: *Constantinople 1453–1924*. London, 1995.
- Matuz József: *Az Oszmán Birodalom története*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1990.
- Mazower, Mark: *A Balkán*. Európa Kiadó, 2004.
- Mazower, Mark: *Salonica, The city of ghosts. 1430–1950*. London, 2004.
- Mazower, Mark: *The Greek Revolution. 1821 and the making of modern Europe*. Penguin Press, New York, 2021.
- McCarthy, J.: *Muslims and Minorities: the Population of Ottoman Anatolia and the end of the Empire*. New York University Press, N. Y., 1983.
- Ormos Mária-Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdötéren*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Politisz, Jánisz: *Az újkori Görögország története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1966.
- Prévelakis, Georges: *A Balkán. Kultúra és geopolitika*. Imedias Kiadó, 2007.
- Sávoly Mária: *Athéni menetelés*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1984.
- Veremis, Thanos: *Historical dictionary of Greece*. The Scarecrow Press, London, 1995.
- Veremis, Thanos: *Modern Greece: Nationalism and Nationality*. Athén, 1990
- Veremis, Thanos: *The Military in Greek Politics*. Hurst and Company, London, 1997.
- Zamarovský, Vojtech: *A görög csoda*. Madách Kiadó, Budapest, 1980.

AZ ILLUSZTRÁCIÓK FORRÁSJEGYZÉKE

1. ábra: Görögország területének domborzati viszonyai – <https://www.shutterstock.com>
2. ábra: A görög törzsek szállásterülete – <https://bencsik.rs3.hu>
3. ábra: Ókori sportolók – <https://image.shutterstock.com>
4. ábra: Apollón-szentély Delphoiban – <https://www.shutterstock.com>
5. ábra: Bikaugrás – <https://www.shutterstock.com>
6. ábra: A Knosszószi palota rekonstrukciós rajza – <https://www.wikiwand.com>
7. ábra: Théra (Santorini) szigete ma. – <https://greekreporter.com>
8. ábra: A mükénéi fellegvár bejárata: az oroslános kapu. – <https://www.shutterstock.com>
9. ábra: Heinrich Schliemann (1822–1890) – <https://www.shutterstock.com>
10. ábra: A görög gyarmatosítás fontosabb irányai – <https://m.blog.hu>
11. ábra: Az első görög ezüstpénzek az i. e. 6. század közepéről, Aigina szigetéről, teknősbéka díszítéssel. – <https://55b3d51f50.cbaul-cdnwnd.com>
12. ábra: Triérész – <https://www.tanea.gr>
13. ábra: Spárta és környéke – <https://hu.wikipedia.org>
14. ábra: Spártai pajzs a Lakedaimónra utaló nagy görög L (lampda) betűvel - <https://www.shutterstock.com>
15. ábra: A Parthenón épülete (rekonstrukciós rajz) – <https://www.shutterstock.com>
16. ábra: Osztrakonok, azaz cserépdarabok Themisztoklész nevével – <https://www.shutterstock.com>
17. ábra: Athéni váltópénz (obolosz) az i. e. 5. század közepéről – <https://commons.wikimedia.org>
18. ábra: Periklész beszéde a népgyűlés helyszínén, a Pnűx-dombon – <https://www.shutterstock.com>
19. ábra: Miltiadész sisakja 2010-es görög bélyegen – <https://www.shutterstock.com>
20. ábra: Leonidasz spártai király emlékműve a Thermopülai-i szorosnál – <https://www.shutterstock.com>
21. ábra: Az i. e. 480-ban indított perzsa hadjárat útvonala – <https://hu.wikipedia.org>
22. ábra: Periklész mellszobra (i. e. 495–429) – <https://hu.wikipedia.org>
23. ábra: A Déloszi szövetség államai. – <https://hu.wikipedia.org>
24. ábra: Az ókori Korinthosz és déli kikötője, Iszthmia – <https://ermioni.info>

25. ábra: A Makedón Királyság terjeszkedése az i. e. 5–4. században – <https://www.shorthistory.org>
26. ábra: II. Philipposz szobra Thesszalonikiben – <https://www.shutterstock.com>
27. ábra: II. Philipposz larnaxa (hamvvedre)... – <https://upload.wikimedia.org>
28. ábra: Makedón falanx – <https://i.pinimg.com>
29. ábra: Nagy Sándor lovas szobra Thesszalonikiben – <https://www.shutterstock.com>
30. ábra: Nagy Sándor az isszoszi csatában – <https://www.shutterstock.com>
31. ábra: Az alexandriai világítótorony rekonstrukciós rajza – <https://www.shutterstock.com>
32. ábra: Nagy Sándor hódításai – <https://www.shutterstock.com>
33. ábra: II. Theodosius bizánci császár által épített kettős falrendszer maradványa – <https://www.shutterstock.com>
34. ábra: A Hagia Szophia – <https://www.shutterstock.com>
35. ábra: A Bizánci Birodalom legnagyobb kiterjedése Justinianus uralkodása alatt... – <https://slideplayer.hu>
36. ábra: Görögtűz a Bizáncre támadó arabokkal szemben... – <https://i.pinimg.com>
37. ábra: Simeon cár bolgár birodalma és Bizánc – <https://hu.wikipedia.org>
38. ábra: Ikonosztáz-részlet... – <https://www.shutterstock.com>
39. ábra: Szent Piroska ábrázolása... – <https://hu.wikipedia.org>
40. ábra: Platamonasz vára – <https://www.shutterstock.com>
41. ábra: Rodosz, a Nagymesteri palota belső udvara – <https://hu.wikipedia.org>
42. ábra: A IV. kereszties hadjáratot követően létrejött államok... – <https://hu.wikipedia.org>
43. ábra: A Dardanella-ágyú... – <https://hu.wikipedia.org>
44. ábra: Az Oszmán Birodalom terjeszkedése... – <https://www.shutterstock.com>
45. ábra: Moszhopolisz települése – <https://kastoriatwra.gr>
46. ábra: A felszámolásáig 500 ezer sírt számláló thesszaloniki zsidó temető – <https://www.kar.org.gr>
47. ábra: Isztambul Fanar nevű negyede... – <https://commons.wikimedia.org>
48. ábra: Rigasz Velezstinlisz arcképe... – <https://www.shutterstock.com>
49. ábra: Janinai Ali szobra szülővárosában... – <https://www.shutterstock.com>
50. ábra: Zalongo-emlékmű... – <https://www.shutterstock.com>
51. ábra: Laszkarina Bubulina – <https://www.shutterstock.com>
52. ábra: Ioannisz Kapodisztriasz... – <https://www.shutterstock.com>
53. ábra: Theodorosz Kolokotronisz... – <https://www.shutterstock.com>
54. ábra: Georgiosz Karaiszkakis egy 1844-es festményen – <https://commons.wikimedia.org>
55. ábra: Meszolongi eleste – <https://en.wikipedia.org>
56. ábra: Görögország határváltozásai 1832 és 1947 között – <https://upload.wikimedia.org>
57. ábra: Az athéni bazár 1821-ben, Edward Dodwell festménye – <https://commons.wikimedia.org>
58. ábra: Napflion óvárosa – <https://www.shutterstock.com>
59. ábra: Kapodisztriasz görög kormányzó meggyilkolása... – <https://c1.wallpaperflare.com>
60. ábra: I. Ottó (Othon) görög király (1833–1862) szobra Napflionban – <https://www.shutterstock.com>
61. ábra: Megali Idea – <http://www.mixanitouxronou.gr>
62. ábra: Az 1893-ban átadott korinthoszi-csatorna építése – <https://histoire.bnpparibas>
63. ábra: Az első újkori olimpia ünnepi megnyitója – <https://preview.redd.it/>
64. ábra: Venizelosz szobra Thesszalonikiben, a róla elnevezett téren – <https://www.shutterstock.com>

65. ábra: Pavlosz Melasz festményen – <https://commons.wikimedia.org>
66. ábra: Görög felszabadító csapatok... – <https://www.thessmemory.gr>
67. ábra: Az Első Balkán-háború során, 1913 áprilisáig elfoglalt területek – <https://upload.wikimedia.org>
68. ábra: A második Balkán-háborút lezáró, 1913. augusztus 10-i bukaresti béke utáni határok – <http://2.bp.blogspot.com>
69. ábra: A kiliszi csata – <https://external-preview.redd.it>
70. ábra: Plakát az első világháború idején „Hadseregünk álma” felirattal – <https://hu.wikipedia.org>
71. ábra: Görög katonák felvonulása a párizsi diadalív alatt 1919-ben... – <https://hu.wikipedia.org>
72. ábra: Szmirna 1922. szeptember 12-én, a görög lakosság evakuálása – <http://www.levantineheritage.com>
73. ábra: Szmirna görög negyede a tűzvész után – <http://www.levantineheritage.com>
74. ábra: A Görög Kollégium épülete Trapezuntban – <https://en.wikipedia.org>
75. ábra: A két világháború között virágzó rebetiko műfaj képviselői Pireuszban – <https://www.pireaspiraeus.com>
76. ábra: Kis-ázsiai menekültek 1925 őszén a Héphasztosz-szentély körül... – <https://www.researchgate.net>
- 77-78. ábra: Az AEK Athén és a PAOK Thesszalóniki sportklubjainak címerei – <https://upload.wikimedia.org>
<https://en.wikipedia.org>
79. ábra: Ioannisz Metaxasz – <https://www.maxmag.gr>
80. ábra: Az 1940–1941-es olasz–görög háború a görög ellentámadással – <https://hu.wikipedia.org>
81. ábra: II. világháborús plakát... – <https://www.historical-quest.com>
82. ábra: A krétai csata... – <https://www.shutterstock.com>
83. ábra: A distomoi méiszárlás emlékműve – <https://www.shutterstock.com>
84. ábra: Görögország megszállási zónái a második világháború alatt – <https://el.wikipedia.org>
85. ábra: Belvedere-kilátó az Akropoliszon... – <https://pbs.twimg.com>
86. ábra: Manolisz Glezosz bélyegen... – <https://www.shutterstock.com>
87. ábra: Zsidó közösség újságot olvas Thesszalónikiben, 1916-ban – <https://i.redd.it>
88. ábra: Dekemvriana... – <https://en.wikipedia.org>
89. ábra: EAM-ELASZ katonák az északi hegyvidéken – <https://upload.wikimedia.org>
90. ábra: Görög menekült gyerekek útban új otthonuk, Magyarország felé – <https://www.facebook.com/szegedigorogklub/>
91. ábra: Görög gyerekek Tótkomlóson – www.szegedigorogok.hu
92. ábra: Építkezések és társasházak az Alexandra sugárúton, 1960-ban – <https://2.bp.blogspot.com/>
93. ábra: Melbourne... – <https://neoskosmos.com>
94. ábra: Arisztotelisz Onasszisz szobra Lefkáda szigetén... – <https://www.shutterstock.com>
95. ábra: Grigorisz Lambrakis (1912–1963) – <https://www.shutterstock.com>
96. ábra: Jarosz (Γυάροç) internálótábor – <https://www.shutterstock.com>
97. ábra: Makronisszosz szigete – <http://commedeslionsdepierre.net>
98. ábra: Az 1973. november 17-i diáktüntetés Athénban – <https://www.skai.gr>
99. ábra: Mikisz Theodorakis (1925–2021) – <https://commons.wikimedia.org>
100. ábra: 1955. szeptember 6–7-i görögellenes pogrom Isztambulban – <https://1.bp.blogspot.com>
101. ábra: III. Makariosz érsek szobra Cipruson – <https://www.shutterstock.com>

102. ábra: Famaguszta városa az 1974-es török bombázást követően – <http://kypros.org>
103. ábra: Ciprusi „szellem-város”: Varoszia – <https://it.wikipedia.org>
104. ábra: A megosztott Ciprus – <https://hu.wikipedia.org>
105. ábra: Konsztantinosz Karamanlisz... – <https://ikk.gr>
106. ábra: Andreasz Papandreu... – <https://s3.ap-southeast-2.amazonaws.com>
107. ábra: A nyugat-trákiai Xanthi városa környékén található kávézóban a helyi muszlimok – <https://static01.nyt.com>
108. ábra: A 6 tengeri mérföldre kiterjedő görög és török felségvízhatárok – <https://en.wikipedia.org>
109. ábra: Görög-török konfliktus az Égei-tengeren – <https://middle-east-online.com>
110. ábra: Az 1992. február 14-i tüntetés Thesszalonikiben... – <https://www.tovima.gr>
111. ábra: A Preszpa-megállapodás, 2018. június 12. – <https://cdn1.neoskosmos.com>
112. ábra: A Rio–Antirio híd – <https://www.shutterstock.com>
113. ábra: A 2004-es athéni olimpiára kiadott kéteurós érme a diszkoszvető képével – <https://www.shutterstock.com>
114. ábra: A görög munkanélküliség alakulása... – <https://www.bankingnews.gr>
115. ábra: Új típusú kihívások: a moriai menekülttábor Mitilini (Leszbosz) szigetén – <https://www.shutterstock.com>
116. ábra: Hriszi Avgi – <https://commons.wikimedia.org>
117. ábra: Befektetés a jövőbe – <https://media.npr.org>

A Szegedi görög füzetek sorozat eddigi kiadványai:

1. Purosz Alexandrosz, Szivília Arjiró: Párbeszédkönyv (2011)
2. Dr. Diószegi György Antal: Csongrád megyei görög családok a XVIII. és XIX. században (2012)
3. Dr. Balogh Ádám: Görög nemzettudat a 19. században (2012)
4. Dr. Balogh Ádám, Purosz Alexandrosz: A szegedi görögök (2012)
5. Purosz Alexandrosz – Mantzakidis Vasilis: Görög igék használatban (2012)
6. Dr. Paschali Ekaterine: Görög ízek – Görög névnapok – 2013 (2012)
7. Balogh Ádám: Fejezetek Görögország újkori történetéből (2013)
8. Balogh Ádám, Kaplan Pavle, Purosz Alexandrosz: Szerbek és görögök a XVIII-XIX. századi Szegeden – Adalékok a felsővárosi "kis cerkó" történetéhez (2014)
9. Purosz Alexandrosz (szerk.): Közéleti és politikai viszonyok az antik világban (2015)
10. Karsai Attila, Purosz Alexandrosz: Athén ókori emlékei – 2016 (2015)
11. Cangosz Ioannis, Purosz Alexandrosz: Ókori görög bölcsességek – 2017 (2016)
12. Efsztratiadis Sztratosz: Viccek – Avékδοτα (2016)
13. Purosz Alexandrosz: Görög nyelvtan lépésről lépésre (2017)
14. Ilias Venezis: Aiol föld [ford. Haupt Erik] (2020)
15. Balogh Ádám, Christoforatos Lykourgos, Purosz Alexandrosz (szerk.): Meneküléstörténetek – Προσφυγικές ιστορίες (2020)

3500 Ft

